

ЕДУАРД ФОН КАЙЗЕРЛИНГ

Хвилі

Роман¹

З німецької переклав Іван Герасим

*Vous êtes tous les deux ténébreux et discrets:
Homme, nul n'a sondé le fond de tes abîmes,
O mer, nul ne connaît tes richesses intimes,
Tant vous êtes jaloux de garder vos secrets.*
Baudelaire

*Обох, тасмних, вас ніколи не збагнуть,
О, хто сягне до дна твого, людино?
О, море, хто пізна скарби в твоїх глибинах, –
Ревниво кожен з вас ховає таїну.²*
Бодлер

1

Генеральша фон Паліков та фройляйн Мальвіна Борк, її багаторічна компаньйонка й товаришка, зайшли у вітальню. Їм хотілося трохи відпочити. Генеральша сіла на канапу, зовсім недавно оббиту блискучим чорно-червоним ситцем. Їй було дуже жарко, і вона розпустила під підборіддям стрічки свого чепця. Її літня сукня бузкового кольору легко шелестіла, білі завитки на скронях скуповдились, і вона важко дихала. Якусь хвилину вона мовчала і своїми трохи витрішкуватими темно-синіми очима критично оглядала кімнату. Кімнату побілили, попід стінами де-не-де стояли масивні меблі, а розсипаний по дерев'яній підлозі пісок іскрився на вечірньому сонці. Стояв запах вапна й морських водоростей. «Тверда», – сказала генеральша, кладучи руку на канапу.

Схиливши до лівого плеча злегка посивілу голову, фройляйн Борк крізь скельця пенсне скося глянула на генеральшу. На її смаглявому обличчі, чимось подібному до обличчя розважливого літнього добродія, з'явилася задумлива і поблажлива посмішка. «Канапа, – сказала вона, – та звичайно, але ж чогось іншого й чекати не можна. Як на існуючі обставини, то вона навіть дуже непогана».

¹ Перекладено за Інтернет-виданням на порталі проекту «Гутенберг»: <http://gutenberg.spiegel.de>

² Переклад Івана Коваленка – тут і далі примітки перекладача.

– Люба Мальвіно, – зауважила генеральша. – Ви маєте звичку все переді мною захищати. Та я зовсім не нападаю на канапу, я тільки кажу, що вона тверда, гадаю, це ще не заборонено.

Фройляйн Борк на це нічого не відповіла. Вона поблажливо усміхнулася і скося подивилася крізь пенсне на невеличкий город перед вікном: там росли чахлий салат, убога капуста, стояли соняшники з великою чорною серцевиною. Над городом зависнув легкий серпанок золотавого пилу. За городом лежав морський берег, у променах вечірнього сонця він набрав жовтогарячого кольору, а далі вже було море: від неспокійного блиску, який гойдався на його поверхні, самого моря між двома білими та рівномірними хвилями прибою майже не було видно. До дам долинав шум хвиль, такий однотонний, ніби ним керувала напівсонна диригентська паличка.

Генеральша винайняла на літо заїзд «Булленкруг», щоб зібрати біля себе всю свою сім'ю на березі моря. Три дні тому вона приїхала сюди з фройляйн Борк, куховаркою фрау Клінке та Енрестіною, маленькою покоївкою, щоб усе влаштувати. Треба було добре попрацювати й подумати, щоб знайти для всього того люду місце, та й не тільки місце. «Адже, – любила повторювати генеральша, – я знаю своїх дітей, до всього, що я подаю, вони критичні, як публіка в театрі». Отож сьогодні приїхали донька генеральші, баронеса фон Буттлер з дітьми, двома дівчатами, Лоло та Ніні, які саме стали повнолітніми, та п'ятнадцятирічним Ведіхом. Барон Буттлер повинен був приїхати, тільки-но закінчиться косовиця, очікували й нареченого Лоло Гільмара фон дем Гамма, лейтенанта брауншвайгських гусарів. «Чи будуть усі вони й нині ввечері ситі? – знову почала генеральша, – після подорожі людина дуже голодніє».

– Та я думаю, – відповіла фройляйн Борк, – тут є риба, картопля, трускавки, а Ведіх матиме свій біфштекс.

.....

Едуард фон Кайзерлінг (Eduard von Keyserling) народився 1855 р. в Курляндії, недалеко від Лієпай в родині німецьких аристократів-землевласників. У той час Курляндія (історична область Латвії) була частиною Російської імперії. Письменник закінчив німецьку гімназію в м. Кулдїга (Латвія), вивчав юридичні науки в Тартуському університеті. У 1878 р. Кайзерлінг переїхав до Відня, де в університеті вивчав філософію та історію мистецтва. Після закінчення університету він кілька років займався маєтком своєї матері в Курляндії, а після її смерті переїхав зі своїми сестрами до Мюнхена. Тут до кола його знайомих належали відомі митці та письменники: Альфред Кубін, Франк Ведекінд та ін. У результаті важкої хвороби Кайзерлінг втратив зір і в останні роки життя майже не виходив із дому. Найвідоміші твори письменник створив, диктуючи їх своїм сестрам. Помер Едуард фон Кайзерлінг у 1918 р. у Мюнхені. Перші літературні твори Кайзерлінг писав під сильним впливом натуралізму. Проте вони пройшли непоміченими. Справжню славу письменникові принесли романи та повісті, написані в манері імпресіонізму, він вважається одним із найважливіших представників імпресіонізму в німецькій літературі. На тлі балтійської природи з її морем і небом, лісами і дюнами, замками і салонами в романах і повістях Кайзерлінга перед нами ніби оживає світ німецьких балтійських аристократів часів *fin de siècle*, який назажди пішов у небуття з початком Першої світової війни.

– От, от, – зауважила генеральша, – взагалі-то юнакові не буде легко в житті, якщо йому завжди треба мати свій біфштекс.

Фройляйн Борк знизала плечима і сказала, ніби вибачаючись: «Він такий тендітний». Та це роздратувало генеральшу: «Ну та звісно, я подам хлопцеві його біфштекс, і Вам не треба його захищати. Я тільки вважаю, що у Вас немає відчуття того, що називають загальними зауваженнями». Після цього дами знову замовкли.

Знадвору, з дерев'яної веранди до них долинали шум, брязкіт тарелів і різкі голоси. Накриваючи на стіл до вечері, Ернестіна сперечалась там з Ведіхом. З'явилися і Лоло з Ніні; худі й стрункі, у синіх літніх сукенках, вони стояли на веранді, спираючись на дерев'яну балюстраду. Морський вітер розкуйовдив їхнє легке руде волосся, і воно дуже мило розвівалося навколо їхніх облич з тонкими, майже хворобливими рисами. Дівчата трохи насупили брови і своїми блискучими карими очима пильно дивилися на море, розкривши уста, ніби хотіли сміятися, але видовище рухливого світла викликало у них запаморочення. До них приєднався й Ведіх, він теж мовчки дивився в бік моря. Його хворобливе хлоп'яче лице скривилося, ніби від усього цього світла йому було боляче. «Ну от, – сказала в будиночку генеральша до фройляйн Борк, – це була приємна спокійна хвилина. Я чую, як моя донька йде сходами вниз, тепер усе почнеться знову».

Фрау фон Буттлер трохи поспала. Вона накинула свій халат, її лихоманило, і вона закуталася у вовняну хустку. Колись вона, мабуть, мала вродливі, аж надто ніжні риси обличчя, як у її дівчат, але зараз у неї були запалі щоки і трохи пожовкла шкіра. Виснажена материнством та клопотами господині дому, вона підкреслювала, що має право мати хворобливий вигляд і не занадто звертати увагу на свою зовнішність.

Вони сіли вечеряти на веранді. Над столом розлилося червоне світло вечора, морський вітер шарпав скатертину і серветки. Через це всі зробились мовчазними, а

Твори Кайзерлінга були прихильно прийняті критикою та читачами. Глибоке знання психології та звичаїв своїх героїв, легка іронія, неповторні описи природи, меланхолійний настрій та майстерний стиль принесли авторові славу «балтійського Фонтане».

Роман «Хвилі» («Wellen») вперше було опубліковано в 1911 р. Він належить до найвідоміших творів письменника. Дія роману відбувається на узбережжі Балтійського моря. Перед читачем розгортається історія перебування трьох поколінь заможної аристократичної родини на балтійському курорті упродовж кількох місяців. Здавалося б перебування сімейства Буттлерів на курорті нудне й одноманітне. Воно поживляється лише прогулянками узбережжям, сімейними обідами, купанням у морі та плаванням на рибальському човні з місцевими рибалками. Проте виявляється, що сільська ідилія на березі моря набуває драматичної динаміки у зв'язку з присутністю на узбережжі молодого честлюбного художника Ганса та його дружини, красуні Дораліс, яка покинула заради нього свого чоловіка-дипломата. Заплутані стосунки, умовності суспільства, ревності та прихована еротика вносять в одноманітну атмосферу курорту несподіване на перший погляд напруження. Нещадне сонце і місячне сяйво, небо і хмари, піщане узбережжя і дюни, море і хвилі створюють неповторне тло роману.

У 2005-му р. роман «Хвилі» було екранізовано. Мюнхенська газета «Зюддойче Цайтунг» у своєму літературному рейтингу зарахувала «Хвилі» до числа найкращих романів ХХ ст.

море зовсім близько перед ними створювало враження, ніби вони не самі, ніби вони не серед своїх. «Я уявляв собі, що море набагато більше», – заявив нарешті Ведіх.

– Ну та звісно, сину мій, – мовила генеральша. – Ти б хотів для себе якогось персонального моря.

Фрау фон Буттлер зворушено усміхнулася й тихо сказала: «У нього така фантазія». Фройляйн Борк подивилася скоса на Ведіха через пенсне й зауважила: «До фантазії цієї дитини не дорівняється ніякий світовий океан».

Тут фрау фон Буттлер почала з матір'ю розмову про свій маєток Репенів, про справи, які забула наказати виконати, про овочі, які треба би було замаринувати, про не дуже надійних наймитів. Усе це були речі, що на диво по-чужому й недоречно звучали на тлі шуму моря, подумала Лоло. Але на іншому боці столу виникла суперечка між Ведіхом та Ернестіною. «Ернестіно, – строго промовила фройляйн Борк, – як часто я тобі казала: ти не можеш розмовляти, коли обслуговуєш за столом. *O! cette enfant!*³» – додала вона і зітхнула. Генеральша засміялася. «Так, нашій Борк нелегко з вихованням Ернестіни. Уявіть собі, сьогодні в полудень дівчина вирішила купатися і зайшла в море гола, як палець. І це серед білого дня!»

– Але ж, мамо! – прошепотіла фрау фон Буттлер. Дівчата нахилилися над своїми тарелями, а Ведіх задумливо подивився вслід за Ернестіною, яка хихочучи зникла з очей.

В цей час світло вечірнього сонця несподівано лягло на стіл, воно було яскраво-червоне, якесь незвичайне, і фройляйн Борк вигукнула: «Подивіться!» Всі повернули голову. На тьмяному синьому небі висіли червоні, як мідь, хмари, на морі, яке ставало все темнішим, ніби плавали великі шматки розжареного до червона металу, а хвилі в той час, танучи на березі, покривали пісок рожевими мусліновими рушниками. Ведіх блимнув своїми рудими віями і знову витягнув обличчя, ніби йому від усього того було боляче. «Воно й справді червоне», – сказав він.

Проте генеральша була незадоволена: «Ви мене налякали, Мальвіно, Ви маєте таку манеру звертати увагу на красу природи, що кожного разу здригаєшся й думаєш, ніби комуś із нас на лице сіла оса».

Вечеря закінчилася, дівчата й Ведіх стали біля балюстради веранди, щоб дивитися на море. Фрау фон Буттлер щільніше закуталась у свою хустину і заговорила тихим і стурбованим голосом про свої домашні справи.

Неймовірні кольори на небі несподівано зникли. Безбарвна прозорість літніх сутінків лягла на землю, а море, на якому світла тепер уже зовсім не було, здалося раптом безмежно великим і чужим. І його шум уже більше не був настільки монотонним та регулярним, як раніше, здавалося, ніби можна було розрізнати, як голоси окремих хвиль кликали й перебивали один одного. Маленькі й темні, рибальські хатини присіли на тьмавих дюнах, де-не-де в них з'являлась жовта цятка світла, яка підсліпувато вдивлялася в усе густішу ніч. На веранді стало тихо. Дивне відчуття, що стоїш малий і мізерний посеред чогось безмежного, на якусь мить викликало в кожного легке запаморочення і примусило не рухатись, як у людей, які бояться впасти. «А хто це там живе?» – нарешті заговорила фрау фон Буттлер і вказала на одну із цяткок світла на березі.

³ Що за дитина! – з *франц.* Тут і далі збережено правопис оригіналу.

– Он там, – відповіла генеральша, – це хата берегового сторожа. Один ясновельможний горбань винаймає в нього житло. Ти його теж знаєш, це таємний радник Кноспеліус, він якесь поважна персона в Райхсбанку, гроші паперові підписує, я гадаю.

Так, фрау фон Буттлер його собі пригадала: «Такий маленький, з горбом. Він на правду жохливий».

– Але такий цікавий, – зауважила фройляйн Борк.

– А інші хатини? – продовжувала питати фрау фон Буттлер.

– Це хатини рибалок, – пояснила фройляйн Борк, – найбільша, он там, це господарство рибалки Вардайна, і там, ну, а там вона живе.

– Вона? – запитала фрау фон Буттлер, занепокоєна тим, що фройляйн Борк так таємничо приглушила свій голос.

– Ну та так, – прошепотіла фройляйн Борк, – вона, графиня Дораліс, Дораліс Кьоне-Яскі, вона живе там з... ну так, скажімо, зі своїм чоловіком. – Фрау фон Буттлер все ще не зовсім добре розуміла.

– Дораліс Кьоне, жінка посланника, та це ж та, яка з художником... вона живе тут, та це жохливо, ми ж знаємося.

Але генеральша розгнівалась: «Та що там жохливого, ми зналися, а тепер більше не знаємося. Берег достатньо широкий, щоб обминати одне одного, якесь незнайома фрау Грілл, нічого більше. Здається, що її художник називається Ганс Грілл».

– Вони принаймні одружені? – простогнала фрау фон Буттлер.

– Так вони кажуть, я не знаю, – зауважила генеральша, – та це не має значення. Море вона не занечистить, коли там буде купатися. Немає причин, люба Белло, робити таку міну, ніби ти та твої діти тепер пропали.

– А він, та він зовсім звичайна людина, – продовжувала побиватися фрау фон Буттлер.

– Так, – сказала фройляйн Борк, – вона й далі говорила тихо, але тепер її голос набрав ніжного та урочистого відтінку, ніби вона читала поезію. – Це дуже сумно, але й по-своєму прекрасно, як старий граф відкриває талант бідного сина вчителя школи, дає йому вивчитися, як він запрошує його в замок, щоб той намалював молоду графіню, так, і там... вони, ну, мусили покохати одне одного, і нічого тут не вдієш. Але вони не бажають ніяких таємниць та обману. Вони разом ідуть до старого графа й кажуть: «Ми кохаємо одне одного, ми не можемо інакше, відпустіть нас», – і він, благородний старий чоловік...

– Старий блазень, – перебила її генеральша. – Хто Вам сказав, що це було власне так, хто при тому був? Ймовірно, що це не ті двоє пішли до графа, а старий завітав до них, і тоді все це має інший вигляд. Кьоне завжди був блазнем. Коли ти на тридцять років старший від своєї жінки, то не давай її малювати і не бався в шанувальника мистецтва. А ця Дораліс, я знала її маму, в тої дурепи в житті не було інших клопотів, як мати мігрень і казати: «Моя Дораліс така своєрідна!» Так-так, вона стала своєрідною, але хай там як, нема чого підводити очі до неба і казати: «Як прекрасно!» Дайте Грілл мати своє власне життя, люба Мальвіно. Коли Ви її з тими Вашими фантазіями робите героїнею узбережжя, то закручуєте дітям голову. Ернестіна й без того весь час бігає на берег, щоб побачити графіню-втікачку, дуже прошу, щоб такого більше не було. Будьте такі ласкаві, тримайте свою поезію при собі.

– Жакливо, жакливо, – зітхнула ффрау фон Буттлер.

Проте фройляйн Борк, здавалося, не чула дорікань генеральші, вона замріяно вдивлялася в сутінки і побачила, як вони м'яко просвітліли: зійшов місяць, переливи срібла накладались на чорноту хвиль, і перед ними простягнувся яскраво-освітлений берег.

– Це вони! – вигукнула фройляйн Борк.

Усі перелякано обернулися. На краю дюни чітко позначилися на тлі чистого неба фігури мужчини високого зросту й жінки близько одне до одного. «Вони стоять там кожного вечора», – таємничо прошепотіла фройляйн Борк.

Ффрау фон Буттлер з тривогою придивлялася до пари на дюні, а потім схвильовано вигукнула: «Діти, ви й далі тут, чому ви не йдете спати? Ви змучені, ні, ні, йдіть, на добраніч», – і заспокоїлася лише тоді, коли діти пішли. Тоді вона ще раз уважно глянула на пару, яка тепер, тісно обійнявшись, ішла вздовж берега. Потім вона глибоко зітхнула і стурбовано сказала: «Це насправду несподівано, ффатально несподівано. Щоразу, коли я чимось тішуся, то з'являється подібна ситуація. Все це мені дуже неприємне, вже хоча б тому, що тут є діти».

– Знаю, знаю, – зауважила генеральша, – тобі завжди треба мати щось таке, що тобі докучає, інакше ти себе добре не почуваш. Ще маленькою дівчинкою, коли ми всі тішились, що йдемо на прогулянку, ти казала: «Ну що з того, мені в черевики камінці позалазять». Наші дівчатка! Вони достатньо стримані. Скажи їм, що є тут така ффрау Грілл і ми її не знаємо, і я вже бачу, як Лоло та Ніні стискають вуста і дивляться прямо перед собою, коли проходять біля мадам Грілл.

– Так, а крім того, – знову тихо почала ффрау фон Буттлер, – відверто кажучи, це ще й через Рольфа. Ця особа дуже вродлива, такі особи завжди вродливі, а Рольф, ти знаєш...

Генеральша вдарила долонею по столу: «Звичайно, щось таке мусило статися, тепер ти вже ревнуєш до мадам Грілл. Але ж, люба Белло, не є твій чоловік уже аж таким. Знаю-знаю, вічно та стара історія з гувернанткою, її ти могла б і забути. Коли-не-коли в ньому на весну пробуджується офіцер кірасирів, це щось таке, як сінна гарячка. Але це ви, жінки, ви через ваші ревнючі штвахаете чоловіків до непотрібних думок. Ні, люба Белло, для чого бути тим, ким ми є, для чого мати суспільне становище і своє давнє ім'я, коли треба би було лякатися кожної жіночки, яка уткнула від свого чоловіка з іншим.

Ти ж баронеса фон Буттлер, чи не так, а я – генеральша фон Паліков, ну от, це означає, ми з тобою – це дві фортеці, куди люди не з нашого кола доступу не мають; ну от, а тепер ми спокійно підемо спати, ніби нема ніякої мадам Грілл. Ми просто декретуємо: немає ніякої мадам Грілл!»

Усі встали, щоб повернутися в будинок. Фройляйн Борк кинула ще один погляд у бік моря і мовила своїм співаючим голосом, у якому звучали жалісливі нотки: «Колись і графиня Дораліс була ось такою бідною маленькою фортецею».

Генеральша у дверях повернулася: «Прошу, Мальвіно, не влітайте в мої порівняння свою поезію, я не для того їх роблю. І ще одне, прошу, надалі не робіть мадам Грілл предметом для виявлення ваших талантів захисника, мадам Грілл захищати не треба».

Нагорі, в мансарді, де спали Лоло й Ніні, дівчата все ще стояли й дивились через вікно. Освітлене місяцем море, шум і пориви вітру не давали їм спокою, це хвилю-

вало їх майже до болю, і двоє людей, які там унизу йшли вздовж блискучих хвиль, що ніби колони падали і розбивались на березі, ті двоє належали до тих бентежних і таємничих речей за вікном, які викликали в дівчат дивну гарячку.

Внизу на лавці перед кухнею сиділа фрау Клінке й охолоджувала на морському вітрі свої гарячі руки куховарки. Перед нею стояла Ернестіна, вона показала на берг там унизу і сказала: «Ні, фрау Клінке, я не вірю, що ті двоє одружені».

Ганс Грілл і Дораліс ішли морським берегом. Їм було добре йти по вологому, гарно пригладженому хвилями піску. Часом вони зупинялись і дивилися на широкую місячну доріжку, яка злегка погойдувалась на воді.

– Нічого, сьогодні нічого, – сказав Ганс і зробив рукою такий рух, ніби хотів відсунути море кудись набік. – Воно сьогодні маніжитья, робиться маленьким і ласкавим, аби сподобатися.

– Ну то облиш, – попросила Дораліс.

– Так-так, я облишу, – нетерпляче відповів Ганс.

Коли вони пішли далі, Дораліс дуже міцно трималася за Гансову руку. Вона могла на неї покластися, ця рука була сильною, і на якусь мить вона подумала про іншу руку, крихку і церемонну, яку їй урочисто простягнули, і спиратися на яку вона ніколи не зважувалась.

– Ти втомлена? – запитав Ганс.

– Так, – задумливо відповіла вона, – мені здається, ці довгі світлі дні втомлюють.

– Багато за ці довгі світлі дні ми не зробили, – зауважив Ганс.

– Не зробили, – вела далі Дораліс, – нічого не зробили. Лежали в піску і дивилися на море. Та це не має значення, я могла робити все, що забажається. Речі, які я раніше ніколи не робила, нечувані речі, мені нічого не перешкоджає. Під час подорожі було інакше, тоді робиш речі, нав'язані путівниками, але тут повинно з'явитися щось нове, і це, мабуть, втомлює.

– Звісно, звісно, – почав Ганс із властивим йому захопленням, – можливості, можливості, звичайно, це те, що є у вільної людини, і не має значення, чи робить вона щось, проте її ніщо не примушує, ніщо не штовхає, не зв'язує; що б вона робила чи не робила, робить вона на власну відповідальність, і це може втомити, о, так, це може втомити, – і Ганс розсміявся голосним «Ха-ха!» в напрямку моря. – Вільні люди, вільне кохання, адже й справді не має значення, коли якийсь старий англієць із Лондона сказав нам крізь ніс щось таке, що ми не зрозуміли, це нас не зв'язує. Отже, вільні люди, вільне кохання, вільна... – Він раптом зупинився й запитав: «Чому ти смієшся?»

Дораліс відкинула назад голову, щоб глянути на Ганса, й засміялася. Вузькі, яскраво-червоні лінії вуст трохи відкрилися й у світлі місяця на якусь мить заблищали в усій своїй білизні її маленькі зуби. Яким гарним було її осяяне обличчя з його дитячим овалом, із сіро-блакитними очима, що на місячному світлі мерехтіли незвичайними барвами, зі світлим, скуйовдженим на вітрі волоссям. Так, Дораліс завжди сміялася, коли Ганс промовляв свої великі слова; слова ті звучали так, ніби походили з газет або нудних книг, та коли їх промовляв Ганс, вони ніби омолоджувались, оживлялися, вони звучали так, ніби дуже йому смакували, коли він їх ось так цідив між своїх здорових білих зубів.

– О, та нічого, – сказала Дораліс, – говори, говори й далі про своїх вільних людей. Але Ганс був роздратований: «Мої вільні люди, та тут нема нічого смішного», – і він замовк.

– Ти, без сумніву, маєш рацію, – зауважила Дораліс, щоб із ним помиритися, – це, мабуть, втомлює, коли людину ніщо не зв’язує. У нас в селі, коли жнуть жито, то за косарями йдуть дівчата, які в’яжуть колосся у снопи. Це дуже виснажлива робота. Щоб менше втомлюватися, дівчата міцно пов’язують собі довкола талії хустки. Так воно більше-менше було там, але тепер, коли мене нічого не зв’язує...

– Нісенітниця, – перебив її Ганс, – я не розумію, чому ти саме звідти вибираєш свої порівняння, ми ж про те, що там, не розмовляємо.

– Ні, про те, що там, ми не розмовляємо, – повторила Дораліс.

Вони пройшли біля хатини берегового сторожа. Крізь розчинене вікно лунав сильний чоловічий голос, а у відповідь йому жіночий голос бурхливо лаявся. Внизу на березі стояв таємний радник Кноспеліус. Маленька, дивно покручена постать, він стояв так близько до води, що його безформна тінь купалась у хвилях. Коли Ганс і Дораліс підійшли ближче, він привітався, низько опустивши свою панаму, його сіре волосся розвівалося на вітрі, він усміхнувся, його безбороді, із правильними рисами обличчя нагадувало велике й бліде обличчя молодого хлопця. «Добрий вечір», – сказав Ганс. Таємний радник безшумно засміявся і, піднявши на диво довгий і тонкий палець, показав на хатину берегового сторожа. «Вони знову сваряться», – зауважив Ганс.

– Там завжди велике пожвавлення, – загадково сказав таємний радник, – та вони готові ось так все життя старатися, аж поки очі не закриють. Я слухаю щось подібне з великим задоволенням.

– Так, гм! – сказав Ганс. – Добрий вечір! – і вони пішли далі.

– Що він сказав? – боязко запитала Дораліс. Ганс знизав плечима. «Мабуть, несповна розуму. Такі маленькі чудиська зазвичай трохи несповна розуму. Ти що, знаєш його?»

Дораліс задумалась. «Так, звісно. Я знаю його. Я собі пригадую, це було на одному великому прийнятті, була пізня година, всі втомилися і чекали на карети. І тут біля мене раптом сів цей чоловічок. Його ноги не сягали підлоги, а просто звисали з крісла, як у дітей. Він дуже зухвало подивився мені в очі, пристойні люди так не роблять, і сказав: «Здається мені, фрау графине, що тепер, коли всі вже сонні, Ваші очі все ще не сплять, вони очікують». У мене, мабуть, була дурна міна, коли я запитала: «Очікують на що?» Тоді він засміявся зовсім так само, як зараз, і сказав: «Очікують на те, що щось станеться, щось відбудеться. О, ці очі не піддаються, вони пильнують». Від цього мені стало тривожно на душі і я була рада, коли за якусь мить повідомили, що карету подано».

– Не знаю, чим тебе й далі займають всі ці спогади, настрої вони особливо не піднімають, – відповів прикро вражений Ганс.

– А що я можу зробити, – захищалася Дораліс, – адже якихось інших спогадів у мене ще немає, і, крім того, вони всюди крадуться услід за мною. Ось переді мною раптом з’являється на березі таємний радник Кноспеліус, а там у заїзді поселяються генеральша фон Паліков і баронеса Буттлер, на кожному кроці – минуле життя. Знаєш, чого б я хотіла? Якби там унизу можна було підвісити над морем гамак, якраз на такій висоті, щоб хвилі його не досягали, але так, щоб, опустивши руку, я могла зачепити білі баранці хвиль: бачиш, таким чином до мене не поверталися б жодні спогади й ніякі Кноспеліуси та фон Палікови мені б не зустрічалися.

Ганс зупинився й задумався. «Слухай, – сказав він, – так і зробимо». Він ухопив Дораліс і взяв її на руки:

– Лягай! – вигукнув він. – Лягай, як дитина на руки хрещеного батька на хрестинах! – і він повільно почав заходити в море. Дораліс лежала, не рухаючись, і дивилась на небо, яке було зовсім бліде. Подих вітру з моря, плюскіт води під нею, золотисті переливи й мерехтіння навколо неї, все це, здавалося, заколихувало її, гойдало, і тоді їй здавалося, ніби вона падає, падає в якусь безодню світла, яка її, одна-че, несла й підтримувала.

– Так-так, далі, далі, тепер ми вже зовсім посеред хвиль, ми оточені ними, та безглузда земля десь далеко, – Дораліс говорила голосом сплячої людини, сміялася тихим, світлим сміхом, як дитина на гойдалці. Вона опустила руку, зачепила піну з хвилі, клацнула пальцями, ніби хотіла наказати маленьким песикам підстрибнути вгору.

– Як вони хочуть стрибнути до мене, – вигукнула вона, – ідіть, ідіть сюди, ні, це занадто високо!

Вода стояла Гансові вище колін, він сміявся, лице його почервоніло від напруження. У воді було нелегко впевнено триматися на ногах, згодом він втомився і повільно повернувся на берег. Задоволено кажучи «Так, оце так досягнення», він знову поставив Дораліс на пісок. Трохи хитаючись на ногах, ніби сп'яніла, вона приклала руку до очей. Все навколо неї, здавалося, і далі легко гойдається. Вона мусила спертись на Ганса. «От бачиш, – сказала вона, – я більше не витримую перебування на цьому дурному суходолі».

– Це ще прийде до тебе, – сказав він, – суходіл нам незабаром дуже посмакує: тепла кімната, червоне вино, я змок і змерз.

– Так-так, ходімо, – збентежено сказала Дораліс, – у будь-якому разі ми ж до кола тих людей не належимо. Який же ти сильний, коли міг мене ось так тримати!

– Це справді так, хіба ні? – гордо відповів Ганс. – І знаєш, коли я тебе ось так тримав і тепер про це думаю, це було справді символічно: стояти посеред хвиль і тримати тебе.

Але Дораліс втомлено сказала: «Ах, ні, хай воно не буде символічно».

Ганс здивовано подивився на неї й трохи ображено пробурмотів:

– Ну ні, то й ні.

У господарстві Вардайнів навколо двору стояли низькі, криті соломою будівлі, повітка, стайня, комора, де тепер мешкала сім'я рибалки, і житловий будинок, який винаймав тепер Ганс Грілль. Здавалося, що денна спека тут стояла й далі, повітря було важке від запаху соломи, сушеної на мотузках риби та мокрих неводів. Крізь невеликі віконця чулося дихання сплячих людей, десь на своєму сідалі вдарив крилами півень, і в повітці рохнула уві сні свиня. І тут оте сп'яніння від простору й світла у Дораліс обірвалося, це сталося так різко, що вона відчула майже тілесний біль, і коли вони пройшли у двері, такі низькі, що Гансові треба було дуже нагнути-ся, Дораліс простогнала: «От ми й самі залазимо у свою нору».

– Так, так, – поквапився відповісти Ганс, – нам тут буде добре.

На столі в маленькій кімнаті горіла гасова лампа, і Дораліс вразило, яким до бридкого нечистим було це світло і як воно напівсонною повсякденністю заповнювало побілене приміщення. Ганс завзято метушився. «Чудово, чудово, – сказав він, – сідай он там у плетене крісло, я зараз прийду». Він зник і повернувся у м'яких повстятних капцях, ходив туди й сюди, приніс шклянки, червоне вино, наповнив шклянки по вінця, врешті сів за стіл навпроти Дораліс, потер руки й широко усміхнувся. Він

видавався дуже юним, на свіжому повітрі його обличчя вкрив рум'янець, а борода й волосся з короткими кучерями набрали медового кольору, карі очі приязно блищали. «Чудово, – повторив він, – оце я називаю гідними умовами життя: сидіти собі разом при світлі лампи, мати своє червоне вино, а до цього ще й чудову, чарівну дружину». Дораліс відхилилась у своєму плетеному кріслі і заплющила очі. «Ах, – втомлено сказала вона, – не називай мене, будь ласка, дружиною, мені це нагадує, я не знаю, нагадує голубі блюзочки з білими крапочками та картопляну юшку».

Ганс почервонів: «Ні-ні, – сказав він, – як не дружина, то не дружина. Дружина – це дуже по-німецькому, дуже гарно, але як ти бажаєш, звичайно».

Якийсь час вони мовчали. Із сусідньої кімнати було добре чути хропіння старої Агнеси, далекої родички Ганса Грілля, яка тепер вела його господарство. Агнеса хропіла якось дивно: неспокійно і невдоволено. Протягом дня вона тихо й ретельно виконувала свої обов'язки, але її старе обличчя, всіяне невеликими зморшками, подібними до тріщин на жовтій лакованій поверхні, завжди виражало терпеливу і трохи зарозумілу покірність. Зараз Дораліс здавалося, що разом із цими сонними звуками проступала вся гіркота, яку стара відчувала до неї. Дораліс міцно стиснула вузькі яскраво-червоні вуста; коли вона лежала ось так у темно-синій сукні з великим білим матроським комірцем, і чоло її було закрите вологим світлим волоссям, то виглядала, як маленька дівчинка, яку насварили. Ні, надовго це бурчання в сусідній кімнаті буде неможливо витримати. Все, все стало сумним, безглуздим, вона вже більше не знала, чому вона тут сидить, чому... А Ганс, вона розплющила очі й подивилася на нього. Він опустил голову, курих свою коротку люльку і час від часу пив невеликими швидкими ковтками вино.

– Ти й далі гніваєшся, що не можеш казати «дружина»? – запитала Дораліс, намагаючись усміхнутися. Ганс швидко підвів голову, почав говорити, проте починати мусив кілька разів, бо від хвилювання йому стиснуло горло. «Дружина чи не дружина не має значення, важливий тон. Коли ти вибираєш цей тон, то раптом стаєш дуже далека мені, зовсім чужа, цей тон перекреслює раптом усе, що ми разом пережили. Я тішуся тим, що буде затишно сидіти поруч, що будемо сміятися, будемо щасливі, і тут ти щось кажеш, і чути цей тон, і все відразу стає холодним, чужим і болісним, ніби ми сидимо десь там у замку, перед нами білі, складені хаткою серветки, і ми збираємося снідати зі старим графом».

Дораліс зосереджено його слухала; цей схвильований голос, ці квапливо проказані слова зігріли її. Хай би він говорив і далі. «А який це тон?» – запитала вона.

– Який-який? – запально вів далі Ганс. – Коли тобі щось не смакує, ти відсуваєш таріль і недоброзичливо кажеш: «Я цього не хочу». Ось який це тон, це так, ніби ти відсуваєш від себе й мене, і всю нашу спільну історію. Але ти можеш так робити, це твоє право, тобі треба про це тільки сказати.

Дораліс зайшлася своїм гарним, променистим сміхом. Вона підняла догори руки й потягнулася: «Ах, Гансе, та це безглуздзя, я просто змучена. Ти думаєш, це не втомлює, отак зависнути між небом і землею?»

Ганс зачудовано подивився на неї, потім і сам зайшовся голосним сміхом не особливо вихованої людини. «Отже, це тебе втомлює, а я... Ти думаєш, це легко: міцно стояти на ногах у воді й тримати жінку над хвилями, вдаючи із себе гамак?»

– Але ти, – відповіла Дораліс, – ти ж такий сильний.

Ганс задоволено відкинувся в кріслі, налив собі вина, його пройняв приємний дроз, подібно до того, коли небезпека щасливо проходить поруч.

– Та все це походить від того, – проголосив Ганс, з повчальним виглядом водячи у повітрі своєю лютькою, – що нам бракує якихось вужчих рамок, якоїсь зв’язаності, форми, форми, форми, ось воно, ось що робить нас вразливими й нерішучими. Не можна жити безмежністю. Ніхто не може безкінечно стояти й тримати когось іншого між небом і землею під місячним світлом. Тож нам слід упорядкувати наше життя, слід мати регулярні заняття, домашнє господарство, щоденну рутину, постійне свято робить нас хворими.

– Ти б міг знову малювати, – докинула Дораліс.

– І я буду, буду малювати! – гарячково вигукнув Ганс. – Ти думаєш, я тут спокійно сидітиму й житиму на твої гроші?

– Та що там ті дурні гроші.

– Що б там не було, я працюватиму, і я знаю, що буду малювати, я вивчаю свої моделі, вас двох вивчаю.

– Нас двох?

– Так, тебе і море. На картині повинні бути ви двоє, це буде синтез – ти і море, розумієш?

– Он як, – зауважила Дораліс, – а ти б не спробував спочатку намалювати море? Ти ж казав, що мене малювати не можеш.

Це знову роздратувало Ганса: «Так, це там, там я справді не міг тебе малювати. Я був зачарований тобою. А художник таки повинен бути до певної міри об’єктивним щодо своєї моделі».

– А зараз ти об’єктивний щодо мене? – здивовано запитала Дораліс.

– Так, – відповів Ганс, – стаю об’єктивним, принаймні поступово, і нам це потрібно, нам потрібно хоч трохи розсудливості, потрібно створити собі щось подібне до міщанських обставин життя, в які ми надійно вписалися. От ти перед цим зневажливо говорила про картопляну юшку, а я хочу сказати, що жодне життя, навіть найідеальніше, неможливе, коли в ньому хоча би пару годин на день не чути запаху картопляної юшки. – Він засміявся і триумфально подивився на Дораліс, пишачись своїм зауваженням.

Дораліс зітхнула: «Ух, щоб там тільки можна було дихнути, в тісному приміщенні, де тебе міцно замкнули і де пахне картопляною юшкою. Це ніби світ Агнеси».

– Прошу тебе, – сказав Ганс, зачеплений за живе, – хто не має як дихати, може вийти надвір, ми вільні люди, у тому, що ми самі себе пов’язуємо з іншими, і полягає наша свобода, але жоден із нас не зв’язаний.

Дораліс підвела брови і вже досить сонним голосом сказала:

– Ах, та облишмо вже ту колишню свободу. Дуже гарно, коли двері завжди відчинені, але ж не потрібно безперестанку на це вказувати. Тоді свобода стає така ж нудна, як *tenue ma chère*⁴ там, ти знаєш.

Ганс вражено подивився на Дораліс. Він хотів щось сказати, але проковтнув слова. Він підвівся і почав ходити кімнатою, ходив швидко, важко ступаючи по підлозі своїми повстяними капцями. Дораліс із цікавістю дивилась йому вслід. Тепер він був розгніваний, зараз його пристрасті вибухнуть, вона вже заздалегідь раділа з цього, вона любила ось такі його бурхливі потоки слів, любила, коли він робив таку міну, як у розгніваного хлопчиська. Це їй у ньому подобалось там, у тому світі, де

⁴ Стеж за собою, моя дорогенька, – з *франц.*

постійна витримка та врівноваженість. Проте нічого такого не сталося, Ганс і далі мовчки швидко ходив тісною кімнатою. Раптом він зупинився перед Дораліс, важко впав перед нею на коліна, поклав їй на коліна голову й тоді заговорив тихо й жалібно: «Як ти можеш так казати, я..., я..., я показую тобі на двері. Але коли б ти вийшла через ці двері, то тоді був би кінець, тоді би ніщо, ні я, ні цілий світ не мали б жодного сенсу».

Дораліс легко погладила рукою його кучеряве волосся: «Ні, ні, – сказала вона, і прозвучало це і втомлено, і водночас співчутливо, – разом, ми будемо разом, ти і я, адже ми разом, тільки ти і я».

Ганс встав, знову засміявся, впевнено і тріумфально, взяв Дораліс за руку і потрусив її: «І я так думаю, і я потурбуюся про те, щоб ніхто до тебе не наближався». Після цього він узяв її на руки, як дитину, і поніс у спальну кімнату.

2

Коли Дораліс прокинулася, надворі світало. Тепер так бувало щоразу, коли вона вкладалася спати: засинала вона швидко, спала глибоким сном, але задовго перед сходом сонця прокидалася, і сон зникав. Потім вона лежала зі складеними за головою руками, очі її були широко розплющені, і вона дивилася, як сіро-блакитне світло пробивалось у кімнату через розмальовані білими й червоними смугами гардини, як воно вихоплювало із сутінків умивальник, два незграбні стільці, велику дерев'яну шафу жовтого кольору, як воно освітлювало кімнату, проте її не оживляло і ніби й не будило. І ця кімната, маленька, як корабельна каюта, здавалася Дораліс чимось таким, що не має з нею нічого спільного. Вона й справді лежала тут у вузькому ліжку під бридкою ситцевою ковдрою рожевого кольору, та в неї не було відчуття, що все це дійсність. Дійсним для неї був світ сну, з якого вона тільки-но прокинулася. Щоночі він вів Дораліс назад у її колишнє життя, щоночі їй доводилося й далі жити тим своїм колишнім життям. Найкраще було тоді, коли вона опинялась у старому батьківському будинку часів її ранньої молодості, там, у маленькому провінційному містечку. Її мати знову лежала на кушетці, у неї була мігрень, і на чолі в неї лежав одеколоновий компрес. Дораліс знову чула жалібний голос: «Дитино моя, коли ти вийдеш заміж, а мене вже більше не буде, то тоді ти часто знову думатимеш про те, що я тобі сказала». І слова ті – «коли ти вийдеш заміж» – що постійно поверталися в розмовах її матері, давали Дораліс приємне, загадкове відчуття чекання. Надворі розкинувся сад, там не було й сліду тіні, від сонячних променів він був ніби позолочений: із довгими рядами кущів смородини, грядкою майже безлистих хризантем із набухлюю серцевиною бронзового кольору. На лавці в саду дрімала міс Пламмерс. Її добре старе лице почервоніло від полуденної спеки. Дораліс неспокійно ходила по вкритих гравієм доріжках, монотонне дзижчання літнього полудня навколо неї здавалося їй чимось подібним на голос самотності, на голос середовища, де нічого не відбувалося. Проте власне тут, у цьому старому саду вона завжди найчіткіше відчувала, що там, за огорожею, на неї чекав прекрасний, повний на події світ. Вона це відчувала фізично, кров її скипала, вона майже чула це дивне хвилювання, як чути гамір свята, коли стоїш біля причинених дверей. І цей світ прийшов, він прийшов в особі графа Кьоне-Яскі, вродливого літнього пана, від якого так сильно було

чути запах *new town hay*⁵, який робив Дораліс такі неймовірні компліменти і так розважав її цікавими історіями, в яких постійно з'являлися дорогі речі та чудові краєвиди. Коли Дораліс одного дня вбрала свою білу сукню з рожевим перев'язом, коли мати з плачем обняла її, і маленькі, чорні, як смола, вусики графа торкнулися в поцілунку її чола, то все це виявилось чимось очевидним і необхідним, чимось таким, чого мати й донька, як здавалося, чекали все своє життя.

Проте найчастіше Дораліс у мріях опинялася у великому салоні дрезденської дипломатичної місії. В той час на блискучий паркет завжди падали сонячні промені зимового пообіддя. До солодкого запаху гіацинтів на вікнах домішувався легкий запах терпентину від великих олійних картин на стінах. З іншого кінця зали до Дораліс ішов її чоловік, кінчики його вусиків були зачесані над верхньою губою догори, заціпнутий на всі гудзики у своєму чорному мундирі, він здавався дуже худим. Виглядав він трохи занадто вишукано, проте здавався вродливим, коли ось так ішов до неї: гладке біле чоло, правильний ніс, довгі вії. Але сон грав із нею дивну гру: чим ближче граф підходив, тим старішим ставало його обличчя, воно в'януло, на очах покриваючись зморшками. Він поклав свою руку на талію Дораліс і поцілував її в руку. «Чарівно, чарівно, – сказав він, – знову така захоплива уважність. Ми відмовилися від свого від'їзду, бо ми знали, що наш чоловік сьогодні після обіду має вільну годинку. Ми б хотіли провести з ним час і власноручно приготувати йому чай. Добрих дружин я вже бачив досить, Богу дякувати, є таких ще чимало, але *ma petite comtesse*⁶ – це вишукана мисткиня у делікатних подружніх справах». Дораліс мовчала, міцно стиснувши уста, і в неї було неприємне відчуття, що її виховують. Вона, звичайно ж, хотіла виїхати з міста; вона, звичайно ж, нічого не знала про те, що її чоловік має сьогодні вільну годину і в неї не було жодного наміру проводити з ним час. Але це власне був його метод виховання: чинити так, ніби Дораліс була такою, якою він її хотів бачити. Він постійно хвалив її за те, до чого ще тільки хотів примусити, він ніби нав'язував їй якусь Дораліс відповідно до свого смаку, він поводився так, наче та Дораліс уже тут. Коли під час прийняття Дораліс було дуже вже добре в товаристві якогось молодого чоловіка і вона аж надто весело з ним спілкувалася, то для нього це означало: «Ми занадто вимогливі, занадто вразливі, людей не завжди можна підшукати належним чином; але ти таки маєш рацію, у молодого чоловіка далеко не бездоганні манери, по можливості ми будемо триматися від нього подалі». Або ж, наприклад, коли Дораліс забагато й занадто по-дитячому сміялася в театрі під час театральної вистави, яка графові не сподобалася, то він по дорозі додому зауважував: «Ми трохи не в гуморі: ми шоковані, ми занадто строгі, але це нічого, ти справді маєш рацію, з мого боку було помилкою повести тебе на цю п'єсу. Я би повинен був краще знати *ma petite comtesse*, пробач мені на цей раз». І так було в усьому, ця накинена їй чужа Дораліс мучила її, залякувала, душила її, як не на неї пошитий одяг. І що з того, що життя навколо неї було гарним і яскравим, що вродливу графиню Яскі радісно приймали, була це не вона, хто б усім цим міг насолоджуватись, це завжди була та неприємна *petite comtesse*, така вразлива й така стримана, вона завжди мала рацію в очах свого чоловіка. Як неблаганна гувернантка, вона супроводжувала Дораліс і до всього їй відбивала бажання.

⁵ Досл. «свіжоскошене сіно», тут: тип парфумів, популярний у час дії роману, – з англ.

⁶ Моя маленька графиня – з франц.

Коли граф Кьоне пішов у відставку, коли його, як він це називав, усунули, і він, уражений і ображений, відійшов від справ і переїхав у свій самотній замок, щоб там надалі займатись писанням історії сім'ї Кьоне-Яскі й меланхолійно старіти, то була там уже нова Дораліс, яка в тому старому замку чекала на Дораліс. «А, *ma petite châtelaine*⁷ тут нарешті знову у своїй рідній стихії; тихі, спокійні, трохи мрійливі заняття, доброзичливий ангел чоловіка й усього маєтку, саме цього нам бракувало». І тихий доброзичливий ангел, в якого вона раптом перетворилася, тиснув на Дораліс, як свинцева одіж.

І ось у замок приїхав Ганс Грілль, щоб намалювати Дораліс, приїхав зі своїм голосним сміхом і своїми хлоп'ячими нерозсудливими рухами, а ще зі своєю нерозсудливою манерою, безпосередньо та завзято казати все, що йому приходило в голову. «Рекомендую тобі свого підопічного, – сказав граф до своєї дружини, – звісно, про те, щоб проводити з ним час, не може бути й мови, ти поза всіляким сумнівом маєш рацію, його треба тримати *à distance*⁸, але я, однак, віддаю його на твою милість». І ось почалися довгі сесії у кутній кімнаті замку, яка виходила на північ. Ганс стояв перед своїм полотном, малював і витирив намальоване. При цьому він постійно щось казав, розповідав, розпитував, промовляв гучні слова. Спочатку Дораліс уважно його слухала, для неї було чимось новим, що хтось настільки безтурботно і з такою силою вихлюпував назовні свою глибинну суть.

Він постійно говорив про себе, часом вихваляючись із дуже дитинним задоволенням, а після цього з усією відвертістю добродушно розповідаючи Дораліс, що йому в ньому самому викликало занепокоєння. «Іноді бракує характеру, – казав він, – ой-ой-ой!» Але найсильніше в цих розмовах проступав його непогамовний апетит до життя і безмежна впевненість, що він може дати собі раду з усім, хай би за що взявся. «О, ну та це я роблю, цього я не боюся», – казав він. Дораліс це йшло на користь, воно збуджувало й у ній спрагу до життя, пробуджувало в ній щось, що вона майже забула, її юність. Про *distance*⁹ вже, власне кажучи, не було й мови, занадто *sensible châtelaine*¹⁰ зовсім відступилася від неї й тепер там у кутній кімнаті досить часто панувала дуже весела й товариська атмосфера.

Проте часом вони раптом різко зупинялись якраз тоді, коли сміх їхній лунав дуже голосно, аби прислухатися, що там за дверима кімнати. «Тихо, – казав Ганс, – я чую, як риплять його чоботи», – у них двох ніби цілком природно виникла таємна змова. Звичайно, що Ганс закохався в Дораліс і перед цим почуттям був безсилий. Він їй його виявляв, він казав їй про нього з наївною, майже безсоромною відвертістю, і Дораліс це дозволяла, їй здавалося, ніби життя вхопило її сильними, міцними руками і рвучко понесло із собою. Так і почалась тоді пізньої осені історія кохання Дораліс. Світлі, холодні дні, темні вечори, на грядках пожовтілі від нічних паморозків жоржини, на алеях парку зів'яле листя, яке шелестіло навіть при найобережнішій ході. Коли Дораліс думала про цей час, то знову відчувала, як кров її починає повільно скипати, і ще відчувала постійний страх перед чимось страшним, перед чимось, що мало статися, від чого в кожному зустріч з коханим домішувалось неймовірно га-

⁷ Моя маленька господиня замку – з франц.

⁸ На віддалі – з франц.

⁹ Віддаль – з франц.

¹⁰ Вразлива господиня замку – з франц.

рячкове збудження. У неї знову було те на диво непевне, суперечливе почуття, той фаталізм, який так часто охоплює жінок у час першого любовного сп'яніння. Проте Дораліс переносила потайливість та обман легше, ніж Ганс. «Я це більше не витримую, – казав він, – постійно бачити перед собою того, кого я обдурюю, давай або їдемо геть, або йому все розкажемо».

– Так-так, – казала Дораліс. Сама вона дивувалась, наскільки мало мучила її совість у зв'язку з несправедливістю, яку вона чинила своєму чоловікові, це нагадувало всього-на-всього те, як вона колись дурила міс Пламмерс. «І він здогадується про це, – казав Ганс, – він стежить за нами, ти помітила? Його чоботи більше не скриплять, ми повинні його випередити».

Проте це граф їх випередив. Був сірий туманний день. Дораліс стояла у великій залі біля вікна й дивилася, як вітер гойдав крону старої груші, зривав з гілок жовте листя і гнав його, шалено кружляючи ним у повітрі. Ці світло-жовті листки так нестримно відлітали геть, що здавалося, ніби вони раділи, відриваючись від дерева. Дораліс почула, як увійшов її чоловік. Він зробив кілька рипучих кроків, присунув крісло до каміна, сів, узяв коцюбу, щоб трохи нею поворошити у вогні каміна, як любив це робити. Коли він почав говорити, кажучи *ma chère*¹¹, то вона повернулася, і їй впало в очі, що в нього був хворий вигляд і що ніс його був особливо блідий і гострий. Він не підвів погляд, а дивився на камін, де ворошив коцюбою. «*Ma chère*, – сказав він, – я подивляю твоє терпіння, але, мабуть, цього досить, я власне домовився з паном Гріллем, що він сьогодні покине нас. З картиною все одно нічого не вийде та й було забагато вимагати від тебе такого: накинути на тебе ці нудні сеанси і це... товариство. Тож ми знову будемо *entre nous*¹². Дуже приємно, чи не так?»

Дораліс перейшла до середини кімнати і стояла там у своїй сукні бузкового кольору, з опущеними руками, напружившись усім тілом, ніби збиралася стрибнути, очі її трохи блищали, як у людей, у яких перед стрибком злегка паморочиться в голові.

– Якщо поїде Ганс Грілле, поїду й я, – сказала вона, і через намагання бути спокійною власний голос видався їй самій як чужий.

– Як-як? Я не розумію, *ma chère*.

Коцюба з брязкотом випала з його руки, і Дораліс ясно бачила, що він її добре розумів, що він уже давно все мав зрозуміти. Навколо його очей зібралось багато зморшок, і кінчики вусів над його верхньою губою дивно дрижали.

– Я вважаю, – вела Дораліс далі, – що я більше не твоя дружина, що я більше не можу бути твоєю дружиною, що я їду з Гансом Гріллем, що, що... Вона зупинилася, від переляку та від здивування виглядом свого чоловіка там у кріслі вона не могла далі говорити. Він сидів надломлений, його обличчя скривилося, зробилось маленьке й зморщене. Був це біль? Був це гнів? Це могла бути й моторошна міна, якою смішать людей. Великими, повними страху очима Дораліс пильно дивилася на нього. Та ось він здригнувся, провів рукою по обличчю і виструнчився. *Allons, allons*¹³, – пробурмотів він.

Він підвівся, на прямих дрижачих ногах підійшов до вікна і подивився назовні. Дораліс і злякано, і зацікавлено чекала, що тепер станеться. Нарешті граф повернувся до неї, обличчя його сплотніло, але було спокійне. Він витягнув з кишені

¹¹ Моя дорога, дорогенька – з *франц.*

¹² Собі удвох – з *франц.*

¹³ Так-так – з *франц.*

камізельки свій годинник, почав трохи нетерпеливитись, тому що кришка годинника відразу не відкривалася, потім уважно подивився на циферблат і сказав своїм стриманим, ввічливим голосом: «Потяг відходить о п'яті тридцять». Він навіть не підвів погляду, коли Дораліс повільно вийшла з кімнати.

– Серце моє при тому страшенно билосся, – сказала пізніше Гансові Дораліс, – я чула, як воно б'ється, мені здавалося, що це найсильніший звук у кімнаті. Не знаю, що це було, мабуть, це була така несподівана і така велика радість.

– Звичайно, звичайно, – відповів Ганс, – що б іще могло це бути.

3

У господарстві Вардайнів прокидалося життя, заскрипіли двері стайні, важко ступаючи, чийсь босі ноги ходили вгору й вниз дерев'яними сходами, які вели в хату. Дораліс підхопилася, зник сон, а з ним і нічні мрії. Тепер кімната була вже зовсім світлою і більше неможливо було, як раніше, в час примарного світанку, не розрізняти стелю з її важкими сволоками, не розрізняти до огидного міцні меблі; ці речі знову повертали Дораліс до дійсності, пригадували їй, що вона разом із ними є її частиною. Двері до сусідньої кімнати, де спав Ганс, були прочинені. Дораліс бачила, як він лежав на спині у своєму ліжку, червоношокий, зі скуйовдженим білим волоссям на чолі, з напіввідкритими вустами. Він глибоко й голосно дихав, його широкі груди підіймалися й опускались, брови були трохи насуплені, через що на обличчі був такий вираз, ніби сон для нього – це серйозна й важка робота, якій він віддавався цілком і повністю. «О, він точно дасть собі раду, – подумала Дораліс, – той, хто може так спати, так глибоко, той знає, що робить». Це трохи розвіяло неясний смуток її ранкових годин. Але їй не хотілось знову заснути, вона боялася зануритись у сні і знову зісковзнути у своє попереднє життя. Вона зіскочила з ліжка і вбралася.

Коли вона піднялась на дюну, з моря їй назустріч повіяв сильний свіжий вітер. По блакитному небу квапливо пропливали світло-сірі хмарки, а на морі здіймалися хвилі зовсім без бурунців, великі, сіро-зелені, подібні на чиясь могутнє та спокійне дихання і тільки ближче до берега вони ставали жвавішими, погойдуючи своїми спініними краями. Це дихання моря щось нагадало Дораліс, але що це було? Ах так, Ганса та його груди, які там у кімнаті власне зараз спокійно й сильно підіймалися і опускались. Вона пішла вздовж берега, вітер розвіював її спідницю, штовхав її, вона добре відчувала, як він замірився легко підігнати її, потім нападав на неї то ззаду, то збоку. Це була чудова, збадьорлива гра, здається, що й хвилям це подобається, під час ходи вона нахилилась, і їй здалося, ніби її щось гойдає й ось уже сильніший вітер розвіяв її волосся і труснув нею. Дораліс зробила невеликий стрибок і весело скрикнула. «Я розбиваюсь, я розбиваюсь, як хвиля», – подумала вона. Їй відповів чийсь різкий крик у неї над головою: б'ючи крильми, над водою зависла біла чайка. Наче охоплена якимось раптовим бажанням, вона стрімко кинулася вниз до поверхні води і попливла по розбурханій сіро-зеленій шовковій тканині, ніби малесенька біла цятка. На дюні перед рибальськими хатинами стояли жінки рибалок, їхні сірі спідниці та червоні хустини тріпотіли на вітрі. Закриваючи очі рукою, жінки виглядали на морі своїх чоловіків, які вночі вийшли в море у пошуках риби.

Коли Дораліс повернула за виступ дюни, то побачила таємного радника Кноспеліуса – в жовтому полотняному костюмі та зсунений на потилицю панамі він

ішов перед нею вздовж берега, розмахуючи товстим ціпком. Поруч із ним біг гарний рудий сетер. Кноспеліус ступав уперед широкими кроками, похитуючи плечима: як це залюбки роблять горбані, він наслідував рухи сильних, високих людей. Коли він почув за спиною кроки, то повернувся і привітався, низько вклонившись; на його великому й блідому хлопчачому обличчі стояла усмішка. Оскільки здавалося, що він хоче щось сказати, Дораліс зупинилася. «Доброго ранку, ласкава пані, – почав він, підвівши на Дораліс свої сталево-блакитні очі й дуже уважно дивлячись їй в обличчя, – вже перед сходом сонця на посту?»

Дораліс зашарілася і розсміялася: «Ви, мабуть, забули, Ексцеленціє, що останнього разу, коли ми розмовляли, Ви казали мені те саме, щось таке про перебування на посту».

– Так-так, – відповів Кноспеліус, – можливо, мене цікавлять такі справи. У Вас добра пам'ять. Чи міг би я перейти з Вами пару кроків, ласкава пані?

Вона кивнула, хоча їй і не було особливо приємно, що поруч із нею була ця маленька потвора, яка, задерши голову, безцеремонно розглядала її, ніби якусь гравіюру, а не людину. Під час ходи він говорив глибоким голосом, металевий тембр якого, як здавалося, йому самому подобався. «Що стосується сну, моя ласкава пані, то видається мені, що з цим у Вас і тут не дуже виходить так, як слід».

– Але ж ні, – відповіла Дораліс, – от тільки що інші встають так рано: рибалки, півні, ну та й море так чи інакше не спить.

Тепер Кноспеліус засміявся своїм безгучним сміхом. «А й справді, тут є рух, тут можна чимало навчитися. Бачите, – він посерйознішав, на його обличчі з'явився злий, майже ненависний вираз, – адже немає нічого дурнішого, безглуздішого, як не спати, лежати в ліжку, чекати на сон і не мати змоги заснути. В такі години мені здається, що у мене вкрали мої людські права. Я не виконую свій обов'язок людини».

– Обов'язок людини, – трохи неуважно повторила Дораліс.

– Так, власне так, – вів далі тасмний радник з таким сварливим виглядом, ніби йому хтось заперечував, – мій обов'язок людини – це або спати, або, як людина, займатися своїм ремеслом, працювати, як місцеві рибалки, або кохати, як Ви й пан художник, або сваритися, як мої домовласники, не має значення, просто займатися своїми людськими справами, а якщо ми цього робити не можемо, то мусимо спати. Це знає й мій Каро: коли він не може виконувати завдання свого собачого існування, то спить. А те, про що ми думаємо і що ми відчуваємо безсонної ночі, це непотріб, воно ні до чого, це змарноване життя. Бачите, мені треба багато рахувати, це моя професія, але безсонними ночами я також мушу рахувати, робити обрахунки, які ніколи не бувають точними, не мають жодного сенсу, жодного результату, та ж це недостойне людини. Коли Каро лежить ось так і своїм носом читає у книзі природи, то чує справжніх зайців і справжніх курей, а не якихось бездушних звірів, яких просто не існує, ні-ні, кажу, якщо хтось не має змоги спати – це скандал і таке ні з ким не повинно траплятися.

Кноспеліус замовк і сердито дивився на море. Дораліс було шкода цього чоловічка. Адже в тих словах було стільки муки й страждання, їй хотілось сказати йому щось привітне. Але вийшло у неї холодно і тривіально: «Сподіваюся, морське повітря добре вплине на Вас, Ексцеленціє». Кноспеліус знову пішов уперед і пробурмотів: «Я, ах, та це не про мене, я це кажу в загальному. Коли людина не спить, то треба щось

переживати, а коли хочеться спати, то треба мати можливість спати. Принаймні таку дрібницю мати ми можемо». Він раптом засміявся, у нього був гарний, мало не сором'язливий сміх. «Ну та так, коли в того чи в іншого є якісь там обставини, якісь перешкоди, то він мусить звернути свою увагу на події та переживання в житті інших людей. Я дуже цікавлюся переживаннями інших, а тут дуже сильно турбуюся справами моїх ближніх. Так-так, що стосується життя, то я комуніст, я відкидаю приватну власність, ха-ха!»

– А хіба в житті місцевих людей так багато подій? – запитала Дораліс.

– О, та цілком вистачає, – відповів таємний радник, – подивіться на рибалок, ці хлопці назавжди пов'язали себе з морем, від такого аж дух спирає, можете мені повірити. А ще їхні жінки, он як вони там стоять нагорі й чекають. Ось так стояти й чекати на чоловіка чи сина, та від такого і душевні сили, і фізичні у постійному напруженні. Ви не помітили, які в цих жінок очі? Та такий погляд не пробігає по речах просто так, це погляд, який навпростець дивиться у важливу йому точку, він ніби молот у руці вправного ремісника: завжди із силою потрапляє прямісінько у потрібне місце. Вам би треба було бачити ці очі, коли хтось із тих чоловіків або синів не повернувся: тоді жінка цілими днями ходить берегом, помічаючи кожну темну цятку на воді чи на березі та розглядаючи її з моторошною уважністю. Ці очі добре розуміють, що роблять. Між іншим, мене дуже зацікавило, що Ви сюди переїхали. Ви неодмінно зробите яскравішим місцеве товариське життя. Я би з радістю познайомився із паном художником. Здається, що він людина, повна життєвих сил. Мені це приємно бачити. Ха-ха, дивитися на щось подібне мені так само приємно, як шахраєві дивитись на пана з товстим портфелем». І він довго й безгучно сміявся зі свого жарту.

Небо стало різнокольоровим, у хмар на обрії з'явилися широкі золотисті береги; небо залила хвиля червоного. От і в сіро-зелений колір моря вплелися блискучі нитки, а западини між хвилями, що розбивались на березі, заповнив рожевий колір, і ось раптом море аж ген до обрії почало горіти мідним переливом. Кноселіус зупинився і зробив широкий рух своєю довгою рукою в напрямку моря, ніби хотів розстелити його перед Дораліс.

– Бачите, – сказав він, – це справжній спектакль кольорів, він повторюється щоранку. Це гігієнічний захід. Місцева природа нещадно переповнена всіма цими червоними й золотими кольорами. Це повинно б нас збуджувати, як ранковий душ або ранкова кава. Якщо Ви зволите пройти вперед ще кілька кроків, то ми побачимо чудовий, так-так, кажу Вам, чудовий краєвид.

Отож вони рушили далі й дійшли до такого місця на березі, де одна висока дюна підходила зовсім близько до води, і хвилі підмивали її, так що піщана стіна частково обвалилася. Під час припливу великі шматки землі відривалися і їх відносило в море, всюди з'яляли порожнини і тріщини: усе це тепер було залите червоними променями ранкового світла. Тут і там із сліпучого піску виступав уламок гнилої деревини, що виблискувала, ніби метал, і білі шматки, які... «Але ж, – вигукнула Дораліс, – та це ж рука!»

– Ну та звісно, – пояснив таємний радник, – ось чиясь кисть і рука, а там чийсь череп, чарівно освітлений рожевим промінням, а он там у напівзруйнованій домовині лежить ціла людина. Як Ви бачите, це цвинтар, який море поступово вичищає. Що стосується цвинтарної романтики та цвинтарних жахів, то таке мене мало обходить,

дуже вже воно непереконливе. Та мені от що подобається: ось цвинтар, від якого, як від торта, кожної бурхливої ночі відрізують шматок, а з піску виглядають усі ці покійники і їм між кісток повіває морський вітерець. Ось подивіться, який у них кокетливий колір при ранковому світлі, вони розквітли, мов троянди. А потім приходить бурхлива ніч і їх забирає, і тоді вони вирушають у далеку морську подорож. Із чогось у нашій уяві найтіснішого і найтихшого у щось найрозлогіше і найгучніше. Мені це подобається. Вони ніби стоять на причалі і чекають на корабель, який забере їх. Таке може мене спокусити. Ось де справжній рух. У смерті тут відбирають усе те затхле, чим її полюбляють оточувати люди. Хіба не так?

Кноспеліус підвів погляд на Дораліс. Вона трохи зблідла, стиснула уста і насупила брови. Здавалося, що вона розгнівалась. «Так виглядає, що Вам це не сподобалося, – зауважив таємний радник, – може, Ви боїтеся? Адже нас виховують у страху перед такими речами».

– Ні, – відповіла Дораліс, – я не боюся. Дуже вже все це дивне. Тільки що я, ну не знаю, ліпше б я сьогодні зранку цього не бачила.

– Так-так, – відповів таємний радник, – тоді ми можемо піти геть. Взагалі-то Ви маєте рацію, роздумувати про смерть і про те, що з нею пов'язане, це зараз зовсім не Ваша справа.

Дорогою назад Дораліс мовчала, а Кноспеліус собі мило базікав. Генеральша Паліков – так, він її знає. Стара розумна жінка, трохи надто шумна, залюбки міцно брала у свої руки справи інших людей. Вона постійно відчуває себе відповідальною за справи інших. Барон Буттлер – ну, в нього чудові солом'яні вуса. Коли він приїжджав у Берлін, то споживав багато шампанського і шукав собі пригод. Такі вуса до чогось та й зобов'язують і навіть справді християнського батька сім'ї та чоловіка не раз примушують зазнавати певних хитань. Доньки – та взагалі-то вродливі дівчата, худі й гнучкі, як вербова лоза. Це такий сучасний фасон: молоді дівчата повинні виглядати, як арабески. Він, Кноспеліус, надавав перевагу попередньому, тривимірному форматові перед сучасним стилем.

Дораліс слухала Кноспеліуса з відразою. Тепер цей супутник справляв на неї гнітюче враження та ще й зіпсував їй гарний ранок. Ну що її обходить світ горбанів, її тягнуло до людей з прямою спиною. А крім того у нього була неприємна манера ось так знизу вгору пильно дивитись на її уста. Дораліс скривилася, ніби скуштувала щось гірке.

Після того, як сонце зійшло, вітер влігся. Поверхня моря зробилася гладкою, і блиск від неї розливався далеко навкруги. З дюн униз до берега збігали жінки рибалок; підібгавши свої спідниці, вони брели водою, щоб допомогти чоловікам перетягнути на пісок човни. Всі вони стояли в піні морського прибою, вкриті бризками води, які блищали на сонці. «А, наші рибалки», – сказав таємний радник. Він підійшов до одного з човнів, привітався з рибалками, яких знав: «Доброго ранку, Андре, доброго ранку, Вардайне, ну як, варто було плисти?»

– Та трохи тут маємо, – сказав Вардайн, витираючи із сивої бороди морську піну.

Кноспеліус перекинувся через борт човна, щоб побачити на дні його рибу. Він підкотив один рукав і провів своїм довгим пальцем між рибинами тріски кольору старого срібла, потім між рибинами камбали, подібними до коричневих бронзових дисків, на яких сиділи дивно перекривлені обличчя, і на купку невеликих рибин, які блищали, як тільки-що вибиті монети. Кноспеліус мружив око і сміявся, як пустот-

ливий школяр. «Жвавий рух, і тут жвавий рух», – сказав він.

Дораліс на мить глянула на нього, потім відвернулася і з коротким «Доброго ранку» пішла геть. Тепер вона квапилася, щоб якнайшвидше бути з Гансом Гріллем. А він уже йшов їй назустріч у своєму білому полотняному костюмі з рушником через плече, і на його почервонілому обличчі сяяла широка усмішка.

– Як він радіє, що бачить мене, – подумала Дораліс, вона відчула, що ця радість зіграла її. Ганс поклав руку їй на талію і притягнув до себе, як щось, що йому належить. Він уже скупався і пахнув морською водою.

– Було холодно, – повідомив він, – але мені подобається, коли хвилі пощипують тіло. А ти не хочеш скупатися? – Ні, Дораліс збиралась купатися пізніше.

– Знаю, знаю, – зауважив Ганс, ти любиш, коли море – як горня теплого чаю. Добре, добре. Але ж ми голодні, я сказав Агнесі, щоб вона кожному з нас приготувала щонайменше по чотири яйця.

– І що сказала Агнеса? – запитала Дораліс.

Ганс засміявся.

– О, та вона... її обличчя скам'яніло, і вона зауважила, що не знала, що благородні дами мали б так багато їсти.

4

Був дуже жаркий день. Генеральша наказала поставити пляжні кабінки на дюну. Вона сиділа там зі своєю донькою, займаючись рукоділлям. Перед ними на піску лежала фройляйн Борк, малюючи море. Вона завжди малювала море – довгими, трохи хвилястими лініями, з вітрильником на горизонті. Ведіх сидів поруч із матір'ю, він повинен був уголос читати з Фенелонового «Телемаха»¹⁴. Читав він дуже монотонно, з жалісливою інтонацією, в цю спекотну годину звучало все це, ніби коліскова. Сам він почувався просто безнадійно, відчуття каникул у нього пропало. Цей постійний блиск моря, цей гарячий пісок, що прилипав до пальців і так нервував його, ця повна відсутність якихось подій, усе це видавалося Ведіхові звичайнісінькою буденністю і викликало в нього почуття світової скорботи. А тут ще цей Ментор¹⁵ зі своїми безкінечними промовами. Ведіхові хотілося відкрити йому ніс. Фрау фон Буттлер слухала це читання неухважно, лише час від часу механічно вставляючи *faites les liaisons, mon enfant*¹⁶. Вона часто хапала свій театральний бінокль, щоби подивитися вниз, де Лоло на Ніні ходили вздовж берега, охолоджуючись перед тим, як зайти у воду. В червоних купальниках, з білими полотняними картузиками на голові вони нагадували струнких хлопців; трималися дівчата зовсім прямо, їхні ноги, ще не звиклі до такої свободи рухів, пересувалися трохи скуто й незграбно.

– Скажіть, Мальвіно, – запитала генеральша, – ми в молодості, коли купалися, теж мали такий вигляд?

¹⁴ Повчально-розважальний роман французького письменника, богослова й педагога Франсуа Фенелона, кінець 17 ст.

¹⁵ Персонаж роману «Телемах» Ф. Фенелона.

¹⁶ З'єднуйте слова між собою, моя дитино, – з франц.

Фройляйн Борк примружила одне око й широко розсміялася: «Ах, це так мило, – зауважила вона, – вони видаються маленькими червоними силуетами на зеленому абажурі».

– Так, ну та так, – відповіла генеральша, – те, що ми в молодості називали стегна-ми, зникає на очах!

Потім дівчата зайшли у воду, вони обережно брели крізь буруни хвиль, часом повністю зникаючи в білій піні, зрештою вони кинулись у воду, щоб поплавати – дві червоні риски на зеленуватому тлі, власне такий колір мало сьогодні море. Дівчата вмili добре плавати, проте Лоло далеко перегнала Ніні, вона дивовижно легко мчала вперед, не збиваючись із курсу, ніби в неї була якась мета.

– Та куди ж це вона, – вигукнула фрау фон Буттлер, – чому вони не тримаються разом? Я сказала їм, щоб вони трималися разом, я заборонила їм плисти до другої обмілини. Лоло! Лоло! – фрау фон Буттлер гукала й махала своєю хустинкою, проте червона смужка там на воді відходила в море все далі й далі. «Я завжди казала, – бідкалася фрау фон Буттлер, – що у Лоло важкий характер, вона не вміє слухатися, її чоловікові буде дуже нелегко. Лоло! Лоло!»

– Хто це там заходить у море? – запитав Ведіх і зробив знак униз, в напрямку берега.

– Це, – сказала генеральша, – мала би бути та Кьоне.

– Де? Що? – вигукнула фрау фон Буттлер, – ах, та не називай її Кьоне, мамо, вона ж так не називається.

– Ах, та що там, – відповіла генеральша, – коли люди постійно змінюють своє ім'я, то моя стара голова все це втримати не може, а Гріллль, якщо хтось не помітив, нічого особливого не означає.

Якусь мить вони всі мовчали й напружено дивилися в напрямку моря. Ведіх відкинув Телемаха геть, розлігся на піску, як тюлень, і дивився прямо перед себе. Можливо, що зараз настане якась подія.

– Чарівно, – зауважила фройляйн Борк, – темно-синій колір, маленький жовтий вітрильник із трьома щоглами, і як вона пливе!

– Справді шикарно, – пробурмотів Ведіх, але фрау фон Буттлер це знову роздра-тувало.

– Замовкни! – гримнула вона на сина; підвівшись, вона помахала своєю хусточ-кою і знову закричала: «Лоло! Лоло! Та ж вони плывуть назустріч, на обмілині вони зустрінуться. О, Боже, моя бідна дитина!»

– Та сядь, Белло, – заспокоювала свою доньку генеральша, – зараз уже нічого не зміниш. Ну та не заразить вона тут же Лоло.

– І треба ж таке пережити, – зітхнула фрау фон Буттлер і з заклопотаним виглядом знову сіла в крісло. Очима всі напружено стежили за червоною та темно-синьою цятками на іскристій поверхні моря.

– Дама таки дісталася туди першою! – триумфуючи вигукнув Ведіх.

– Здається, Лоло втопилася, вона пливе повільніше, – зауважила фройляйн Борк.

– А-а, графиня рухається їй назустріч, вона хоче їй допомогти.

– Це щось нечуване, – простогнала фрау фон Буттлер.

– Ось вона простягає Лоло руку, – повідомив Ведіх, – а, Лоло тепер стоїть, дама поклала їй руку на талію і Лоло спирається на її плече.

– Ось на що наражаєшся, коли так необдумано впливаєш далеко в море, – ремтувала фрау фон Буттлер. Та генеральшу це роздратувало: «Белло, ти знову перебільшуєш, коли дитина втомилась від плавання, то це добре, що хтось їй простягнув руку і що дитина бере цю руку і спочатку не питає: “А Ви були вірні й своєму чоловікові?”»

Лоло стояла на далекій обмілині, вона зблідла і швидко дихала.

– О, я Вас уже тримаю, – сказала Дораліс, покладіть руку мені на плече, як у танці, коли кладуть руку на плече кавалерові... ось так. Це таки було трохи задалеко, Ви до цього ще не звикли.

– Дякую, ласкава пані, сказала Лоло й зашарілася, – мені вже краще, я не при звичасна до моря і все ж хотіла плисти й плисти, там, де таке мерехтіння, але це було трохи задалеко.

– А тепер ще трохи відпочиньмо, – продовжувала Дораліс. – Так, я теж плаваю із задоволенням, коли так мерехтить, сонячні промені тоді проходять по нашій шкірі, мов маленькі теплі рибки, я люблю це. Але як сильно б’ється Ваше серце. Назад ми попливемо навпростець, віддаль до першої обмілини тут зовсім невелика.

Лоло не відповіла, вона лише подумала: хай Дораліс говорить і далі. Після напруженого плавання її пройняло розкішне почуття насолоди. Вона б із задоволенням ще довго стояла ось так у теплій воді, спираючись, як сестра, на цю вродливу й таємничу жінку, і щоб ці очі, які так загадково блищали, цей рот з вузькими, трохи занадто червоними вустами були зовсім близько від неї. Дораліс говорила тепер про якісь зовсім неістотні речі, про жаркий день і про те, що в заїзді майже немає тіні, про плавання, а Лоло слухала її як щось збудливе, заборонене, щось таке, красу чого сама вона зараз раптом збагнула.

– А тепер, я гадаю, ми попливемо, – запропонувала Дораліс, вони кинулись у воду й попливли поруч, іноді повертаючись обличчями, щоб одна одній посміхнутися. – Усе в порядку? – гукнула Дораліс. – Ми ось-ось туди допливемо.

– О, та все добре, все дуже добре, – відповіла Лоло.

Було майже так само зручно, подумала Лоло, ніби вони лежали на зеленій атласній кушетці й могли спілкуватися. Так, так, ось що це було, вона хотіла спілкуватися. Вона більше не почувала себе так зняквовіло, як там на обмілині. Мала б вона запитати, чи у Вардайнів не затісно? Ні, це б вийшло надто стримано, тож вона сказала: «Ласкава пані, я зі свого вікна щовечора бачу, як Ви гуляєте під місячним світлом».

– Так, – відповіла Дораліс, і лягла на бік, щоб мати змогу бачити Лоло, все її обличчя було вкрите блискучими краплинами, – то там угорі під фронтоном, це, мабуть, Ваше вікно, в якому я кожного вечора бачу світло?

– Так! – захоплено вигукнула Лоло у відповідь. Вона зраділа, що Дораліс дивилася вгору, в напрямку її вікна. Зрештою вони допливли до берега і вийшли з води.

– Дуже гарно, – зауважила Дораліс, – плавати ось так удвох, – і простягнула Лоло руку. Лоло взяла цю маленьку руку, потримала її якусь мить і потім швидко піднесла до своїх вуст. «Я... я Вам дякую, ласкава пані», – тихо сказала вона.

– Прошу, прошу Вас, – перешкодила їй Дораліс, вона нахилилася і поцілувала Лоло у вуста.

А з дюни в напрямку Лоло квапливо рухалась ціла процесія. Попереду фрау фон Буттлер, яка безупинно вигукувала «Лоло!» і розмахувала хустинкою, за нею – фройляйн Борк із рушником, потім – Ведіх із запханими в кишені руками та іронічною

усмішкою на вустах і нарешті – генеральша, збуджена і засапана. Трохи невпевнено Лоло пішла назустріч процесії. «Ну, нарешті ти тут, – вигукнула фрау фон Буттлер, – зі своїми історіями ти мене заженеш у могилу».

Лоло мовчки дала закутати себе в рушник, з упертого виразу її обличчя відразу було видно, що вона не збиралася нічого сказати на своє вибачення. В той час, як усі вони рушили до пляжної роздягальні, фрау фон Буттлер ішла вслід за донькою і безперервно сварилася: «Щось подібне могло статися лише з тобою, потрапити в руки саме цій особі, і вона тебе ще й поцілувала. Як вона могла до такого додуматися? Що за нахабна особа! А ти це дозволяєш. І ще кому ти дозволила б себе поцілувати?»

Тут Лоло повернула голову і сказала вперто й рішуче: «Вона мене поцілувала, бо я поцілувала її руку».

– Ти поцілувала її руку! – вигукнула фрау фон Буттлер. – Чи ви чули щось подібне, і чому б це, прошу я тебе? Ця особа, та вона напівгола, жодних рукавів, а це декольте! Та в тебе ніякої гордості, а ти заручена, ти повинна стати порядною жінкою; ми, порядні жінки, повинні стати єдиним фронтом супроти таких дам, а ти їм цілуєш руки! Твій наречений буде дуже тішитися. О Боже, мене аж нудить, так мені соромно.

Тут у справу втрутилась генеральша, вона підштовхнула Лоло в роздягальню і сказала: «Та досить наразі, Белло, дитина виснажена, сталося те, що сталося, від поцілунку Яскі ми її зцілимо, коли дамо трохи настою валеріани».

Вдома фрау фон Буттлер негайно відіслала Лоло в ліжко, сама теж уклалася, а Ернестіна бігала сходами вгору-вниз з настоєм валеріани.

Нагорі все ще бліда Лоло лежала у своїй кімнаті на ліжку і збудженими очима задумливо дивилася на стелю. Нічого не кажучи, Ніні сиділа поруч і тільки очікувально дивилася на Лоло. Врешті-решт Лоло заговорила, повільно і замріяно: «Так, вона була чудова, але я це знала, і я знала, що муситиму полюбити її, і це я знала, але я не знала, що в неї є щось таке, від чого можна заплакати. У мене в горлі було таке відчуття, як від особливо зворушливих місць у романах, це, звичайно ж, тому, що всі так погано про неї говорять, що всі так проти неї. Але я на її боці».

– Я також, – сказала Ніні.

– Ти? – здивовано запитала Лоло. – Та ти ж її зовсім не знаєш.

– Не має значення, – відповіла Ніні, – я була на її боці вже в перший вечір, коли побачила, як вона гуляє під світлом місяця. Але що ти тепер робитимеш?

– Я знаю, що я зроблю, – серйозно сказала Лоло. Вона підвелася, сіла за письмовий стіл і почала писати листа. Ніні терпляче чекала й потім запитала:

– Ти написала до неї?

– О ні, – із зверхнім виглядом відповіла Лоло. – Я замовила собі з міста дуже багато червоних троянд, вечорами я їх кидатиму через вікно в її кімнату.

– А я, – вирішила Ніні, – буду тренуватися так довго, що й сама зможу допливти до другої обмілини, навіть якщо я при тому й потону.

День за днем небо було безхмарне, стояла нестерпна спека. Всюди лежало це гаряче й пронизливе світло: воно плавало і тремтіло на поверхні води, від нього мерехтів

пісок, воно зблискувало іскрами на гальці і на твердих стеблах піскового очерету й осоки.

– Від світла більше неможливо врятуватися, – сказав Ганс Грілль.

Проте вечори та ночі теж не несли ані прохолоди, ні темряви. Легкий західний вітер тільки ворухив задуху, проте легше не ставало. На обрії в повитих мрякою фіолетових хмарах щовечора спалахували блискавки, потім сходив майже повний місяць, і все знову починало блищати й іскритися.

– Цьому саяву без початку й кінця хочеться сказати, – знову зауважив Ганс Грілль, – дай мені спокій.

Але й у приміщеннях спокій цей знайти було неможливо, там було занадто тісно й занадто жарко, а темрява лягала на поснувших, ніби ковдра, товста і чорна. Навіть рибалки, які зазвичай зникали у своїх хатинах, як тільки наставала темрява, сиділи на порозі і пильно дивились на море. От і сім'я Вардайнів сиділа на довгій лавці біля дверей свого будинку, вони вишикувались усі один біля одного, ніби морські птахи на скелі. Вісімдесятирічна бабуся, велика й кістлява, як чоловік, поклала свої незвично вузлуваті руки на коліна, щоб їх остудити. Вардайн курих свою люльку, його бліда жінка тримала найменше на грудях, а інші діти сиділи в сорочках і неспокійно хитали голими ногами. Ніхто не промовив ані слова, й усі, навіть діти, серйозно й терпляче дивилися перед собою. Коли далека блискавиця швидко осяювала обрій, Вардайн люлькою мовчки показував на неї. Внизу на березі тихо ходили пари закоханих, опустивши руки, вони йшли поруч, ліниво пересуваючи в піску ноги. Що вони могли сказати одне до одного? Тут від прадавніх часів слово було за морем, навіщо було б втручатися в його розмову?

Дораліс та Ганс тепер майже весь день проводили в заглибленні під дюною. Ганс розкладав там свою парасолью для малювання, розкидав на піску ковдру, на якій могла б лежати Дораліс, а сам сидів перед мольбертом і малював море.

– Це єдиний спосіб, – зауважив Грілль. – Ми повинні робити так, як кури, які викопують у землі ямки і так охолоджуються.

Дораліс заплющила очі й пробурмотіла, їй навіть не хотілося ворухити вустами: «Спокійно лежати, не рухатися, тому що – хіба ти не відчуваєш? – у нас усередині все дрижить і мерехтить, як сонячне саяво на поверхні воді. Від цього втомлюєшся».

– Добре, добре, лежи спокійно, – сказав Ганс батьківським тоном, заспокоюючи її. Так вони якусь хвилину мовчали, аж поки Ганс не відкинув геть свій пензель і не простягнувся на піску.

– Не хоче, ну ніяк не хоче виходити, – роздратовано сказав він. Дораліс розплющила очі, глянула на картину на мольберті й зауважила:

– Та чому, досить добре, картина вийшла прозора, зелена.

Ганс спалахнув і схвильовано сказав: «Прозора й зелена. Шматок скла також прозорий, шматок тканини може бути зелений, ні, це ще не море. Море треба рисувати, розумієш, лише в лінії є рух, є життя. Я можу намалювати твою синю сукню, нема нічого легшого, але намалювати її так, щоб кожен побачив, що там під тим синім є ти, ось це мистецтво. У морі теж за прозорим і зеленим проглядається щось, що живе й рухається, власне це і є море».

– Ах он воно що, – знову заплющивши очі, сказала Дораліс, – ну то зроби так, коханий.

– Зробити, зробити, – повторив Ганс, – та в тому то й річ. Куди до дідька подівся мій талант, адже він був у мене.

– Чи це я в тому винна? – спокійно й напівсонно запитала Дораліс. Ганс відповів не відразу. Він лежав, дивлячись в небо й роздумував. «Справді, як це було? – він повільно почав говорити, ніби до себе самого. – Винна, та про вину не йдеться, але справа в тому, що ти займаєш у мені тепер стільки місця, що для таланту більше місця немає. Звичайно, так воно й є. Адже ти прийшла в моє життя, ніби чудо, і ти й далі щомиті є незбагненим чудом. Як може там бути місце для чогось іще? Постійне переживання чуда напружує сили».

– А ти не думаєш, – трохи роздратовано перебила його Дораліс, – що це напружує сили, постійно, весь день бути чудом?

Ганс добродушно засміявся:

– Та добре, добре, облиш, я до цього чуда вже звикаю.

– О, справді, ти до нього звикаєш, – докинула Дораліс.

– Ну та звісно, – вів далі Ганс, – усе, усе, що нам тепер видається само собою зрозумілим, колись було чудом. Ти теж станеш для мене само собою зрозумілою. Ось тільки почекай, поки все у нас буде в порядку.

Дораліс підвела руки над головою і потягнулася:

– Ах так, твій порядок, ну, розкажи мені про свій порядок. Будиночок, чи не так, це тим починається?

– Так, справді, будиночок, – роздратовано почав Ганс, – будиночок де-небудь, скажімо, в передмісті Мюнхена, будиночок, який є твоїм власним, особистим творінням, виразом твоєї суті, це там ти чекаєш. Майстерня моя, звісно ж, у місті, в обідню пору я повертаюся додому, і ти мене чекаєш...

– Усе це я вже знаю, – перебила його Дораліс, – тільки хотіла б довідатись, що я маю робити цілий ранок до обіду.

– Ну, в тебе будуть свої конкретні заняття, – пояснив Ганс, – буде своє домашнє господарство, яке матиме відбиток твоєї особистості.

Дораліс знизала плечима: «Ах, Боже, я ж не можу весь ранок сидіти там сама і надавати домашньому господарству свій відбиток».

Ганс почервонів і незадоволено скривився, мов людина, яка рвучко й безуспішно намагається розв'язати вузол: «Сама, чому сама? Та ж будуть й інші люди, ми створимо своє власне коло друзів, своє власне товариство, ми ж із ніяким товариством не пов'язані, ми самі творці свого товариства, ось як».

Дораліс трохи випросталась і подивилася на Ганса, очі її зробилися великими, вираз їх став безпорадний та переляканий:

– Люди, – сказала вона тихо, – ти ж знаєш, що я боюся людей.

Ганс міг урятуватися від болісного співчуття, яке в ньому викликали ці очі, лише тому, що заговорив люто й розгнівано. Він голосно закричав: «Боятися, ти не повинна боятися, ти не можеш боятися, коли я з тобою, це образа для мене, і ми не можемо весь час жити на самоті! Я не хочу, щоб ми були винятком! Ти не повинна залишатися для мене чимось винятковим, ні, ти мусиш бути моєю буденністю, моїм хлібом щоденним, лише тоді я повністю володітиму тобою. І ми мусимо жити, як інші люди, і жити з іншими людьми. На світі повно добрих, чудових людей, ти знайдеш жінок, великодушних, вільнодумних, благородних жінок».

Дораліс знову спокійно відкинулася назад і заплющила очі:

– Я знаю цих жінок, – зауважила вона, – вони носять вельветиновий одяг без корсета і говорять про об'єктивне та суб'єктивне. Дві колишні учениці міс Пламмерс якось відвідали її, вони були власне такими, і міс Пламмерс сказала про них: *very clever indeed!*¹⁷.

Ганс тримав у руках повні жмені піскового очерету, який він у гніві вирвав навколо себе: «Так завжди, – сказав він, – ти не хочеш мене розуміти. Ти гадаєш, що оскільки ти покинула своє товариство, то немає більше достойних тебе людей. Це зарозумілість, чи, може, ти мене соромишся перед людьми? Скажи, ти соромишся мене?»

Дораліс усміхнулася із заплученими очима: «Ні, ти добрий, – відповіла вона, – ти мені якраз відповідаєш, тільки твоя фрау Гріллз з тим своїм відбитком, вона мені несимпатична, з нею я познайомитися не хотіла б».

– Але ти мусиш з нею познайомитися! – вигукнув Ганс. – Коли тобі потрібен я, то мусить бути потрібна і фрау Гріллз, я заступлюся за неї, я не дозволю тобі з погордою відштовхнути її! Але це так завжди, ми говоримо й говоримо, ніби один стоїть на першій обміліні, а інший на другій. І жоден не розуміє, що каже інший, і ми тільки постійно кричимо один до одного: «Що? Що?»

Ганс підхопився, став перед Дораліс і подивився на неї. Якою вона здавалася спокійною, лежачи ось так у своїй літній жовтій сукні, навколо її розпашілого обличчя блищало золотисте волосся, вона видавалася, ніби зовсім юною дівчиною, яка мирно спала. Тільки дрижання вузьких, трохи занадто червоних вуст говорило про хвилювання, яке вона переживала. «Хіба вона не розуміє, як я страждаю?» – подумав Ганс. Він глибше натягнув свій солом'яний капелюх і збіг дюною вниз до моря. Кинутись у воду, попливти, це було єдине, що він міг зробити в цю мить.

Ганс Гріллз ніколи не чекав, що життя буде його особливо панькати, він відважно пробивався крізь нужду й біду, однак він життю довіряв, іноді на власному досвіді відчуваючи, яке воно суворе, проте життя ніколи не було для нього чимось незбагненним. Усе неясне й незрозуміле в цьому світі відразу ставало чітким і прозорим, коли двадцятирічний егоїзм Ганса співвідносив такі речі з його власною особою й усі загадки розв'язувались, коли він ставив їм запитання: «Ти за, чи проти Ганса Гріллза?» Але тепер він вже більше нічого не розумів. Щось увійшло в його життя, щось таке, від чого воно стало чужим Гансові, ніби замість нього це життя проживав хтось інший. Дівчата й те, що називається коханням, на шляху його зустрічалися вже й раніше, іноді вони порушували душевну рівновагу, адже буває, що людина робить божевільні речі, проте все було зрозуміле і врешті-решт гладенько-рівненько ставало частиною загального плину життя. Треба було тільки вхопити сильно, без особливих церемоній. «Тримайся міцно, тоді не зіб'єшся з ніг», – любила повторювати бабуся Ганса, яка для зарібку в'язала панчохи, а малий Ганс сидів перед нею і тримав міток вовни, допомагаючи його розмотувати. Але ось ця жінка, ось тут, чому він повинен був прагнути її так болісно, тепер, коли він володів нею? Чому він ніколи не мав спокійного, щасливого відчуття, що володів нею, чому власне тоді, коли найміцніше тримав її, він повинен був боятися, що втратить її? Уся його істота була наповнена цією жінкою, і вона, проте, була так далеко від нього. Він не розумів, він не розумів і йому більше нічого не залишалося, як гарчати, мов хижак,

¹⁷ Справді дуже розумні! – З англ.

тримаючи свою здобич, щоб ніхто її не вирвав з його пазурів. Ганс роздягнувся й крізь хвили прибою увійшов у море. «Я таки свого доб'юся, – думав він розлючено, – я примушу її до порядків Ганса Грілла».

– Маю честь, – почув він біля себе чийсь голос. Під хвилею, яка от-от повинна була розбитися, ніби під зеленим склепінням стояв у жовтому купальному трико Кноспеліус. І ось хвиля вже опустилася на нього, заховавши під білим покривалом піни, він відразу ж знову вплив, обтрусився, і кивнувши Гансові сказав: «Фон Кноспеліус. Я вже мав честь привітатися з Вашою пані дружиною». Ганс незграбно вклонився.

– Жаркі деньки, – вів далі таємний радник, – неможливо накупатись досхочу. А поза тим тут дуже мило. Тільки що можна було би побажати собі трохи більше товариського життя. Проте воно починає тут оживати. Незабаром приїде барон фон Буттлер зі своїм майбутнім зятем.

– Ах, та моя дружина і я, ми не надто товариські люди, – відповів Ганс і допитливо подивився на велике, бліде хлопчаче обличчя. Кноспеліус засміявся:

– Знаю, знаю, медовий місяць, *les jeunes mariés*¹⁸. Служити чарівній жінці – це заняття усіх занять. Кожний нормальний чоловік має його або шукає його. Усе інше поруч із цим – це заняття вторинне. Але такий старий кавалер, як я, хто тільки й має, що вторинні заняття, повинен триматися товариства. Тож ми повинні б тут заснувати такий собі невеличкий Нордерней¹⁹. Я дозволю собі у найближчий час засвідчити Вам своє шанування й відвідати Вас.

– Я гадаю, – зауважив Ганс, – що більшість людей тут шукає самотності. – Поки він говорив, таємний радник зник під хвилею, як у борозні миша. Коли він знову вплив на поверхню, то повчально підняв догори свій довгий палець і сказав: «Найвеселіше товариство завжди складається виключно з людей, які шукають самотності. А тепер мені треба на берег, мій Клаус мене вже чекає».

Він церемонно вклонився й пішов у бік берега, де його вже чекав з рушником високий чоловік статечного вигляду. Ганс низав плечима. «І що йому знову треба? – подумав він. – Тепер до людини чіпляються лише якісь немислимі типи». Він рушив далі, почав плисти і вплив далеко в море. Від цього йому стало дуже добре. Тут не було нічого незрозумілого: рухаєш сильно руками й ногами, прорізаєш воду, завжди залишаючись на поверхні й зовсім не турбуючись про всі ті темні глибини, які лежать під тобою.

Купання добре подіяло на Ганса; він почував себе впевненіше і знову був переконаний, що йому все вдасться. Коли він піднявся на дюну, то застав біля Дораліс Кноспеліуса. Він уже здалека почув, як вони сміялися. «Знову він», – подумав Ганс із тим почуттям роздратування, яке з'являється, коли муха нам постійно сідає на ніс. Таємний радник сидів на Гансовому малярському стільці й схвильовано розмовляв. Спершись на лікті, Дораліс трохи випросталась, обличчя її розрум'янилось, до Кноспеліуса вона прислухалася з милим, трохи збентеженим виразом обличчя, який мають молоді жінки, коли вперше приймають у своєму салоні.

¹⁸Тільки побралися – з франц.

¹⁹ Один із північно-фризьких острівців у Північному морі, розташований між гирлами річок Емс та Везер, популярний від часів Пруського королівства курорт.

– От бачите, – вигукнув таємний радник до Ганса, – я тут же починаю товариське життя. Я якраз зробив Вашій пані дружині комплімент про місцеві обставини життя. Незрівнянно! А для художника – то просто безцінно. Жовтий пісок, синій батист сукні, золотисте волосся, симфонія у відтінках золотавого кольору. Хіба не так?

– Гм, ну так, – пробурчав Ганс.

– Але мені вже треба йти, – вів далі Кноспеліус і зліз зі свого стільця. – Я ще хочу нанести візит Буттлерам. На прощання *ще un mot pour rire*²⁰. Пані фон Лоссов, у неї сім доньок, Ви їх знаєте, то вона сказала мені, коли Кароліна, третя, заручилася з прихильником націонал-ліберальної партії доктором Краппом: «Дуже мені шкода, ми, Лоссови, завжди були прихильниками консерваторів, але коли мусиш видати заміж стількох доньок, то не можна триматися лише однієї партії». Ну як? Мило, правда? Сімейна політика партійних блоків». Він від усього серця засміявся зі свого анекдоту, і, що здивувало Ганса, Дораліс також з нього засміялася. Вона справді вважала, що таке може розвеселити?

Коли таємний радник пішов, Ганс мовчки простягнувся на піску. Дораліс теж якийсь час мовчала. Вона дивилася в небо й далі усміхалася, на її вустах усе ще була приємна світська усмішка. «Вона що, і далі сміється з історії того горбатого?» – думав Ганс. Зрештою вона сказала:

– Ти чому такий непривітний з тим малим?

– Що йому від нас треба? – похмуро запитав Ганс.

– О, та гадаю, нічого, – відповіла Дораліс, – він бажає розважитися. Ти його ревнуєш? Та ж він лише гротескна дрібничка.

Ганс розлютився: «Та я взагалі не ревнивий. Таке серед вільних людей не існує. За кохання, яке мені треба стерегти, гарно дякую. Ні, але для мене та мала ексцеленція – це шматок твого минулого, твого товариства, яке знову підбирається до тебе, знову стає між тобою і мною, ось що це».

– Моє товариство, – відповіла Дораліс, і в її голосі відчувалася якась утома, – та воно, звичайно ж, до мене не підбирається. Маленька Буттлер, там на обміліні, мала таке дивне обличчя, таке, ніби вона пережила якусь повну небезпек, усіма заборонену пригоду.

– Ну то облиш їх усіх! – закричав Ганс. – Він ухопив Дораліс за плечі і притиснув до себе із повною люті пристрасстю. – Вони нас більше не обходять!

– О, так, – відповіла, Дораліс, – я облишу їх, а вони – мене.

Сонце зайшло, яскраве світло стало м'якшим і перед тим, як зовсім зникнути, поступово перетворилося в туманну червоно-фіолетову завісу. Потім ще до того, як зійшов місяць, на короткий час настала пора сутінків, і очам від цього стало легше. Проте цей блідий присмерк наклав на посіріле море якусь безмежну самотність, воно зробилося похмурим та зажуреним.

– Чому ти нічого не кажеш? – запитав Ганс Дораліс, коли вони, як і щовечора, рука в руку йшли берегом.

– Я не знаю, – відповіла Дораліс, – у цей час повітря таке тривожне.

– У нас немає ніяких тривог, – твердо вирішив Ганс.

– Ні, в нас немає ніяких тривог, – повторила Дораліс, – я вже боялася, що ти можеш сказати: «Вільні люди не мають ніяких тривог».

²⁰ Пару слів, щоб посміятися, – з *франц.*

– А якби я так сказав?

Дораліс засміялась: «От бачиш, сьогодні не дуже вдалий для спілкування день. Щойно ми починаємо розмовляти, як відразу сперечаємось».

– О, та нічого, – пояснив Ганс, – те, що в нас всередині, має вийти назовні, це створює почуття довіри.

Дораліс втомлено похитала головою.

– Ах, усе це так складно. Знаєш, аби розуміти одне одного, нам треба робити, як он ті, що перед нами, – вона показала на мовчазну пару закоханих. Хлопець і дівчина із задоволенням розгойдували свої важкі тіла, їм у такт хиталися опущені руки. Дораліс відпустила Гансову руку. «Так, як вони», – сказала вона. Тепер і вони пішли поруч, гойдаючи стегнами та хитаючи руками, не кажучи ні слова. Проте коли вони так пройшли протягом певного часу, Ганс зупинився. «Ні, так не годиться, – сказав Ганс, – коли ти ось так мовчки йдеш біля мене, мені здається, що ти думаєш про мене щось недоброзичливе, або щось маєш проти мене».

– Шкода, – зауважила Дораліс, – було так гарно. У мене вже з'явилося відчуття, що я зовсім як та дівчина. Якраз коли ти почав говорити, я захотіла зупинитися, широко відкрити вуста і добре позіхнути в напрямку моря, а-а-а, зовсім як та дівчина перед нами. «Думаєш», – та коли ось так ідеш, то взагалі не думаєш, тому й розумієш одне одного.

Ні, ні, цього Гансові не хотілося. «Давай щось зробимо, – запропонував він. – Он у небі місяць. Може, мені знову взяти тебе і тримати над хвилями чи разом випливати в море, чи сьогодні вночі поїхати з Вардайном ловити рибу? Щось робити, робити, ось чого нам бракує».

Проте Дораліс сьогодні нічого не хотілося, тож вони пішли додому.

Коли вони вдома зайшли у свою вітальню, то побачили, що Агнеса не запалила лампу. Кімната була залита місячним світлом, і їм назустріч війнув сильний, дуже солодкий запах. А на яскраво освітленій підлозі лежало щось подібне до темно-червоної калюжі. «Дивися, троянди, скільки троянд!» – вигукнула Дораліс. Вона впала біля троянд на коліна, нахилилася до них зовсім близько, обхопила їх, у руках у неї було повно квітів, вона занурила в них обличчя, ніби бажаючи в них купатися. На одному букеті висіла смужка паперу, на якій було написано «Лоло».

– О, ти тільки подивися, – сказала Дораліс, – маленька Лоло вкинула мені через вікно троянди, добра дитина. – Тут вона відчула, що Ганс обхопив її за талію, підняв огори і відтягнув від троянд. Вона почула, як він тихо й розлючено сказав: «Вони тепер заходять до нас через усі вікна. Облиш і їх, і їхні великі троянди, навіщо вони нам?»

Дораліс схилила голову на плече: «Ах, так, – сказала вона, ніби зовсім зневірившись, – заberi мене геть від них», – і з її безсило повислих рук троянди, ніби темно-червоний потік, важко опустились на підлогу.

У заїзд прибули добродії. «Тепер ми заживемо, як барони», – сказала Ернестіна. Великий стіл, за яким вони вечеряли на веранді, набрав святкового вигляду. Фройляйн Борк прикрасила його букетом з маків та декоративного горошку, на які

налипло трохи піску. Генеральша схвильовано ходила туди й сюди та знову й знову питала: «Люба Мальвіно, а для мого зятя буде лід у його полуничний крющон? А шпараги будуть достатньо м'якими? Ви ж знаєте мого зятя». Фройляйн Борк усміхнулася своєю таємничою, розсіяною посмішкою й відповіла: «Пані генеральше, шпараги божественні». Під час вечері барон Буттлер сидів між своєю тещою та дружиною. Він погляджував свої довгі солом'яні вуса, від задоволення легко похитував плечима і був дуже милим, дуже цікавим, своїм голосним та дзвінким голосом він розповідав історії, які повинні були привернути загальну увагу, і фрау фон Буттлер вельми уважно до них прислухалася. Зі своїми запалими, трохи почервонілими щоками вона сьогодні була не лише заклопотана мати, яка зовсім забула про себе, сьогодні у всій її істоті було щось від світської дами, щось майже кокетливе. З іншого боку столу сиділа молодь, і лейтенант Гільмар розповідав історії, від яких Ведіх та Ніні сміялися так голосно, що фрау фон Буттлер мусила строго гукати до них: «Але ж діти!» У своєму літньому костюмі Гільмар, стрункий і вузькоплечий, мав вигляд хлопчини, але, слід визнати, хлопчини дуже вродливого. В густому чорному волоссі проділ у його лейтенантської зачіски майже не було видно. На чоло йому звисало велике чорне пасмо волосся, як то люблять носити неаполітанські хлопчиська. Правильні риси смаглявого обличчя були різкими, трохи напруженими, як це часом трапляється в дуже давньої людської породи. В нього були темні, дуже жваві очі, в них весь час щось діялося, часом вони так іскрилися, що на чорному бархаті райдужної оболонки можна було чітко побачити золоті цятки. «В очах не видно жодної дисципліни», – сказав його дядько, генерал фон дем Гамм.

Коли подали полуничний крющон, барон Буттлер перетворився у тонкого гурмана. Він запалив свою гаванську сигару, надпив ковток крющону, кинув погляд на освітлене місяцем море і з виглядом знавця заходився усе це куштувати. Він був зворушений: «Місячне сяйво і море, місячне сяйво і море, – сказав він, злегка погойдуючи головою, – як тут не стати зворушеним, та просто треба стати зворушеним. Море завжди вражає. Безмежність – це безмежність, хіба не так?» Усі якийсь час мовчали й дивилися на море. Але потім фрау фон Буттлер перевела розмову на своє господарство. Вона із задоволенням розмовляла про свою худобу, своїх молочниць, курей та масло. Її думки постійно поверталися до цього ситого достатку.

На протилежному боці столу молодь почала виявляти ознаки хвилювання. Ніні та Ведіх заявили, що хочуть вийти на дюну, так вони потай і зробили. Вони придумали собі нове заняття: щовечора влаштовували, як вони це називали, полювання на графиню. Йшлося про зустріч із Дораліс. Наречені теж захотіли зійти до моря. «Я мушу запустити камінці стрибати по поверхні моря, – сказав Гільмар, – лише коли я кину йому в лице тузін камінців, то зможу встановити із морем певний зв'язок».

– Ну, не має він спокою, вічно мусить щось вигадувати, – сказав барон Буттлер, доброзичливо дивлячись услід нареченим. Проте фрау фон Буттлер зітхнула й зауважила: «Мене це непокоїть, він такий відчайдух. Під час останніх перегонів він знову впав з коня».

– Гаряча голова, – погодився барон, – верхи їздить він добре, починає цілком розважливо, але потім завзяття бере гору, він передає його коневі, той несеться вперед, і нещасний випадок готовий.

– Можу собі уявити, що лейтенант здатен передавати своє завзяття іншим, – почувся замріяний голос фройляйн Борк, але генеральша її присадила: «Мова йде про коней, Мальвіно, прошу я Вас».

На обличчі фрау фон Буттлер і далі було написане занепокоєння, і вона сказала: «Я заборонила Гільмарові привозити із собою коня або авто, і коли він попливе на вітрильнику, то Лоло там з ним не буде. Поки я мушу піклуватися про дитину, він не звезде її мені на той світ».

– Не звезде на той світ! – весело вигукнув барон. – Скажи-но, мамо, коли ти віддала за мене Беллу, в тебе теж було враження, що ти її, так би мовити, штовхаєш у безодню?

– Про безодню мова, звичайно, не йшла, – відповіла генеральша, – однак ішла про те, що я її посадила на повітряну кулю, і невідомо, куди понесе її вітер.

– Але ж прошу, прошу, – вигукнув барон Буттлер, – то була добре керована куля, Белла це чудово знає! – і він голосно й довго сміявся із власного жарту, мабуть, трохи довше, ніж потрібно. Однак йому було приємно відчувати себе розумним і дотепним головою сімейства, який випромінює навколо себе веселий настрій.

Фройляйн Борк не сміялася разом з ним, вона й далі дивилася в задумі на заручених і нарешті заговорила: «Я вважаю, що лейтенант просто чудовий, він, як паж іспанської королеви або як паж із пісні, в якій він біля водограю чекає на принцесу: “Я з роду Асра, тих, які вмирають, коли кохають».

– Що-що? – спалахнула генеральша. – Це що за Асра? Хто це вмирає, коли кохає? Ніяк не Гамми. Я їх знаю, вони точно ні. Люба Мальвіно, тільки не наговорить подібних дурниць Лоло, дитина й без того схильна до екзальтованості.

– Ах, так, – бідкалася фрау фон Буттлер, – є тут ще один гарний клопіт. Ти тільки подумай, Буттлере, – і тут вона стурбованим голосом розповіла про історію з Дораліс, про обмілину та поцілунок. «Що ти на це скажеш, Буттлере, – закінчила вона, – я цілу ніч не могла спати».

Барон посерйознішав і в задумі посмикував свої вуса. «Он як, гм! Графиня Кьоне тут, чудова жінка, між іншим. Кепська то була історія. У графа стався серцевий напад, і його сестра, графиня Бенедикта, за ним доглядає. Дуже сумно! Ну що ж, з точки зору нашого суспільного кола про неї більше й мови нема, але вона зробила нам послугу, тож я можу при нагоді їй за це подякувати».

– Ти? – вигукнула фрау фон Буттлер. – Чому? Для чого?

– Попри все можна бути ввічливим до неї, – заперечив барон, проте його дружина розхвилювалася. «Я відразу зрозуміла, – сказала вона, – що цю особу мені зіслано, як важке випробування».

Внизу на березі Гільмар невтомно кидав по поверхні води гладкі камінці. Лоло стояла поруч і дивилася на нього серйозними, іскристими очима. Коли він, зрештою, втомився, то взяв руку Лоло й вони поволі пішли вздовж морського берега.

– Ну от, – сказав Гільмар, – тепер я розумію море. Сьогодні воно, до речі, зі своїм місячним саявом і з усім іншим зовсім як за програмою і ти, люба, ти повністю відповідаєш цій програмі.

– Шкода, – зауважила Лоло, – у програмі ніколи немає чогось несподіваного.

Гільмар засміявся. «Ти хочеш мені влаштувати несподіванку? Для чого? Ні, наші наречені повинні бути не несподіванкою, а милою необхідністю».

Коли вони проходили повз рибальські хатини, Лоло почала говорити про Дораліс, розповіла про свою пригоду, про поцілунок і про червоні троянди. «А, маленька графиня-втікачка тут, – сказав Гільмар, – ну, це добре, що вона тебе врятувала, але

скажи, чому ти говориш про неї таким зворушеним голосом, ніби вона якась святиня? Адже графині-втікачки – це не щось особливо святе».

– Бо вона мене зворушує, – схвильовано відповіла Лоло. – Я й сама не знаю, чому. Може тому, що вона така вродлива і не така вже й добропорядна. А може, коли хтось настільки вродливий, то його не можна не кохати, але кохання таке викликає якийсь біль. Я гадаю, що коли хтось у графиню закохується, то повинен страждати.

– Ну-ну, – заспокоїв її Гільмар, – чи то все так погано з тою її красою?

– Ну от, наприклад, – вела далі Лоло, – кохати мене – в цьому немає нічого, зовсім нічого болісного, скажи?

– Ні, зовсім нічого, – заспокоїв Гільмар, – навпаки, коли кохаєш тебе, то відчуваєш себе надзвичайно добре, надзвичайно піднесено. Я це щоразу зауважую і тоді ледве не соромлюся сам себе. Дитиною мене по неділях вбирали в синій оксамитовий костюмчик, на шию прикладали ковнірик з гострими кінцями і волосся пригладжували з допомогою помади, яка сильно пахла помаранчевим цвітом. І коли я був ось так убраний, то відчував себе так вишукано, так піднесено, що від благоговіння перед самим собою не наважувався навіть поворухнутись.

– І я, – розчаровано вигукнула Лоло, – я для тебе, як синій оксамитовий костюмчик і як помада, яка пахне помаранчевим цвітом.

– І як неділя, – доповнив Гільмар, – так, щось подібного. Але хто це там підходить до нас?

– Це вона, – прошепотіла Лоло.

Їм назустріч ішли Ганс і Дораліс. Коли вони проходили зовсім поруч, Дораліс кивнула й усміхнулася до Лоло, обидва панове формально привіталися.

– Ну як? – запитала Лоло, як тільки вони їх уже минули.

– Ну так, звісно, – сказав Ганс, – гарне лице, як у дитини, з такими дивовижно доленосними вустами.

Лоло якийсь час мовчала, а потім задумливо повторила: «Доленосні вуста, це ти добре сказав, я вже давно шукаю, як гарно описати ці вуста. Це, мабуть, дуже загадкова річ – мати такі доленосні вуста, я можу це собі уявити, та я тепер відчуваю це так чітко, так сильно, що переконана – в цю мить я також маю доленосні вуста. Поцілуй мене і ти побачиш». Вона зупинилася й із серйозним виглядом повернула до Гільмара своє освітлене місячним сяйвом обличчя, а коли Гільмар її поцілував, вона нетерпляче запитала: «Ну як?»

Гільмар труснув головою: «Від долі жодного сліду. Це більше нагадує мирну неділю, на Трійцю, десь на селі». Лоло знизала плечима й зітхнула. «Ні, почекай, – вів далі Гільмар, – це щось зовсім не те, цілувати тебе ось тут над морем, це мені здається неймовірним зухвальством. Це так, ніби нас бачать усі п'ять частин світу, це дуже особливе відчуття».

– Ні-ні, не хочу я такого! – вигукнула Лоло і звільнилася з його обіймів.

Наступного дня була неділя. Генеральша та фрау фон Буттлер сиділи у своїх пляжних кабінках і читали молитовники. Час від часу фрау фон Буттлер піднімала очі й дивилася на яскраво освітлений берег внизу і на море, яке нині було і синім, і золо-

тим, і спокійним, як ставок. Раптом її погляд прикипів до двох невеликих яскравих постатей, які йшли вздовж жовтої піщаної стіни під дюною. Дораліс у бірюзовій літній сукні йшла під червоною парасолькою від сонця, за поясом у неї було кілька червоних троянд Лоло, поруч із нею йшов барон Буттлер, який, як здавалося, жваво розмовляв, і вся його постать та хода виражали ввічливість і люб'язність. Фрау фон Буттлер долонею з ляскотом закрила свою книгу і сказала: «От ми й маємо». Генеральша й собі підвела очі й зауважила: «Ну-ну, а він квапиться з тою подякою».

– Подяка! – вигукнула фрау фон Буттлер. – Та вона взагалі не була потрібна! Я Буттлера не розумію. В нього є жінка, дорослі доньки, і він нас так компрометує. Що ця особа може йому запропонувати? Що він від неї хоче?

– Нічого, нічого, – заспокоїла її генеральша, – він усе ще не може відмовитися від кокетування. Це завжди та сама історія: коли ви виходите заміж, то хочете мати вродливих чоловіків, але вродливий чоловік зберігається довше, ніж ми, він дітей не народжує, він більше береже себе, і в нього бажання кокетувати триває довше, ніж у нас.

– Але ж, мамо, – обурено запротестувала фрау фон Буттлер, – шлюб – це щось занадто святе, аби такі речі брати до уваги!

– Шлюб, моя любя, – відповіла генеральша, – це щось, звісно, дуже святе, проте наші чоловіки не святі. А втім там унизу стає все цікавіше й цікавіше.

Тримаючись за руки, Гільмар та Лоло підходили з іншого кінця узбережжя і, коли вони зустріли Дораліс та герра фон Буттлера, то зупинились, відбувся обмін привітаннями. З протилежного боку з'явилися Ганс із таємним радником і приєдналися до групи. Це була мила картинка, коли всі ці люди стояли разом під різким сонячним промінням і коли світлі кольори одягу, руді й солом'яні кольори волосся яскраво розцвіли й заблищали на тлі жовтої дюни. Фрау фон Буттлер вже більше не мала сили дратуватися, вона була занадто збентежена: «І що тут зробиш, мамо?» – благально запитала вона.

– Люба дитино, – сказала генеральша, – нічого іншого не лишається, як узяти справу під свій контроль. Ти повинна налагодити з тою дамою якісь взаємини. Поки щось недозволене, як от ця дама, про яку в нашій присутності говорити не заведено, поки вона десь тут поблизу, то чоловіки від цього шаленітимуть. А коли ми з нею будемо трохи знайомі, то вона чимало від своєї привабливості втратить. Отже...

– Я гадаю, що ніколи цього не зможу, – жалібно простогнала фрау фон Буттлер, – що я за жінка така нещасна? Дотепер боротьба з гувернантками, а тепер ось ця.

Група внизу розпалася, всі попрощалися і розійшлися. Фрау фон Буттлер із серйозним та занепокоєним виглядом чекала свого чоловіка. Проте коли він постав перед нею, вона опустила очі у свою книгу й мовчала. Натомість герр фон Буттлер відчував потребу говорити, говорити швидко, силкуючись бути веселим. Ну от, значить, він познайомився зі злим духом цих місць, Боже, це було не так уже й погано, але якщо серйозно, то краще, адже тут ну ніяк не можна уникнути одне одного і на довший час це могло стати нестерпним, а так ми привіталися, поговорили на нейтральній території. У цьому глухому закутку це так чи інакше нікого не компрометувало. Про справжні й тривалі стосунки в будь-якому разі не йдеться, чи не так? Фрау фон Буттлер підвела очі й запитала так, ніби й не чула, що він сказав: «Ми читатимемо сьогодні молитву?»

– Звичайно, кохана! – вигукнув герр фон Буттлер. – А що, вже час? Тоді ходімо.

Сім'я подалася назад у заїзд, усі зібрались у вітальні, й гер фон Буттлер прочитав уголос молитву. Всі помітили, що його дружина під час молитви плакала.

Після того під час обіду серед присутніх запанував похмурий, гнітючий настрій. Гер фон Буттлер мусив докладати зусиль, аби підтримати щось на зразок застільної розмови. При цьому він звертався винятково до фройляйн Борк і говорив про літературу. Він засуджував реалізм у літературі. Адже мистецтво має приносити насолоду, чи не так? Життя ж не було настільки веселим, щоб його ось так просто фотографувати. Оскільки його дружина при цих словах зітхала, він швидко змінив тему й заговорив про кайзера.

Цієї неділі в післяобідню пору було дуже спекотно, у побілені кімнати і на покритий шаром піску садочок лилося жовте сонячне сяйво. Дами усамітнились у своїх кімнатах. Гер фон Буттлер сидів у вітальні і дрімив за своєю газетою, а заручені ходили по веранді.

– Прошу тебе, кохана, – сказав Гільмар, – не дивися на мене з таким сповненим надії виглядом, тобто ти маєш право так на мене дивитися, ти маєш право сподіватися, що я буду приємним і цікавим. Але я не знаю, це недільне пообіддя мене паралізує.

– Бідний Гільмар, – трохи насмішкувато зауважила Лоло, – цілий день стовбичити в синьому оксамитовому костюмчику.

– Дурниці, дурниці! – вигукнув Гільмар. – Це тільки мій настрій. Я ніколи нормально не переносив недільне пообіддя. Іди сюди, давай сядемо собі в тіні, і я навчу тебе грати в пікет.

Лише надвечір у будинку пожвавішало. Генеральша зайшла у вітальню, почувся її гучний енергійний голос, від нього сонний будинок прокинувся. Потім з'явилася фрау фон Буттлер, вона вбрала парадний туалет і вдягнула капелюх, прикрашений колосками і квітами маку, проте й далі мала дуже серйозний вигляд. Вона натягнула свої рукавички і сказала чоловікові: «Подай-но мені руку, Буттлере, і давай підемо милуватися заходом сонця. А де діти? Лоло, Ніні, Ведіх!» Усі повинні були йти з ними, і сім'я парами вирушила до берега.

– Браво, Белло! – сказала генеральша. – Завжди тримати справу під своїм контролем.

Проте Ведіх був сердитий. «Що це за задоволення? Ми навіть графині не зустрінемо, вона в цей час не гуляє».

Наступного ранку Гільмар прийшов снідати збуджений, очі його іскрилися. Він уже побував досить далеко, встиг познайомитися з рибалками. Чудові люди! Був там такий собі Андре Штіббе, блондин велетенської статури, з такими блакитними очима, блакитними, як зсіле молоко. Коли він на когось дивився, то було таке враження, ніби на тебе дивиться набундючена тріска. Гільмар розмовляв із ним про човен, про плавання під вітрилом, він хотів поплисти з Андре ловити рибу. Втім згідно з передбаченнями Штіббе в найближчий час буде буря. Гільмар бачив і художника, видається, що то молодик що треба. Його вродлива дружина якраз ішла купатися в чудовому темно-синьому купальнику. Насамкінець він поговорив з ексцеленцією Кноспеліусом, надзвичайно цікавий пан. Він дуже цікавиться товариським життям у цих місцях, хоче влаштувати вечірку, щось на зразок італійської ночі. Його слуга, жажливо суворий анабаптист, уже чіпляє для цього паперові ліхтарі. «Клаус, – каже ексцеленція, – вельми корисний для тих справ, які він називає нашими гріхами». Лоло слухала дуже уважно і покірно сказала: «Якщо ти так часто впливатимеш у море, то я точно повинна буду сидіти на дюні і дивитися за тобою».

– Та чому, чому? – вигукнув Гільмар. – Це ж лише на якісь проміжки часу, і ти знаєш, що є такі проміжки часу, є такі часи, коли я нудний і нецікавий, коли ти не знаєш, що зі мною робити. Отоді я попливу на вітрильнику. Зрештою це вже в Біблії написано, що жінка залишається вдома, а чоловік здобуває славу перед міськими брамами.

– Оці брами, моя дитино, то ти май на увазі, – зауважила генеральша, – вони у твоєму шлюбі з'являтимуться ще не один раз.

– Але я теж попливу, – зголосився Ведіх із-за протилежного боку столу. Його мати співчутливо глянула на нього.

– Ти, бідний мій хлопчику, ти залишишся вдома.

Тут із хлопцем сталася дивна зміна. Його бліде обличчя з хворобливими, трохи занадто тонкими рисами почервоніло, очі наповнилися сльозами, і він заговорив уриваним голосом:

– Я завжди залишаюся вдома, я ніколи нічого не можу, я завжди стовбичу десь збоку, чому? Що зі мною такого? Я що, каліка якийсь? Що про все це мають подумати люди? Та я просто смішний. Учора я зустрів графиню, привітався, вона зупинилась і запитала: «Ви теж купаетесь?» Я сказав «так», але я не міг їй сказати, що в море мені не можна, що я приймаю теплі морські ванни.

– Ведіх, іди у свою кімнату, – сказала фрау фон Буттлер. Ведіх знову страшенно зблід, підвівся і пішов з кімнати, назло усім не згинаючи ноги в колінах. За столом запанувала мовчанка, всі були збентежені цим випадком. Зрештою фрау фон Буттлер сказала: «Я не знаю, звідки в моїх дітей уся ця надмірна збудженість».

– Люба, – відповів герр фон Буттлер і ніжно поклав свою руку на руку дружини, – в будь-якому разі геніальність у них від тебе.

Генеральша засміялася. «Ну та так, – зауважила вона, – це погода робить вас усіх геніальними, проте барометр, дякувати Богу, падає».

«Робити, щось робити», – сказав Ганс Грілль, і от вони з Вардайном вирушили серед ночі ловити рибу. Місяць стояв високо в небі, море було спокійне, його поверхня лише м'яко піднімалась і опускалася, немов глибоко дихаючи; човен плів уперед, ніби ковзаючи по горбистій місцевості, вкритій склом. Вардайн стояв біля керма і кутив. Два біляві круглоголові хлопці, Матіес і Томас, веслували; у своїх грубих куртках виглядали вони незграбно; веслуючи, вони в такт нахилялися вперед і назад. Добре закутану в ковдру і плащ Дораліс влаштували на розкладному стільці. Ганс сидів на лаві поруч із нею. Всі мовчали, лише інколи Вардайн віддавав якусь команду, що звучала, ніби глибокий гул. Далекий обрій закрила легка імла, срібляста й повна світла, проте Дораліс здавалося, що вона відчуває цю далечінь без кінця й краю, так само їй здавалося, що вона відчуває під собою темну глибину, й обидві вони, і далечінь, і глибина, гнітили її, ніби не давали їй дихати, лякали її, створювали в неї відчуття загубленості та самотності. Чому всі ці чоловіки не розмовляли? Чому вони сиділи там мовчки, закутані у свої плащі, з натягнутими на самі обличчя крисами капелюхів, ніби темні, чужі постаті з якогось сну? Аж ось Ганс нахилився до неї, потиснув їй руку і запитав: «Як справи?»

– Добре, – відповіла вона і засміялася, нікому не треба було знати, що вона боялася, але потиск руки та спокійний, приязний голос добре подіяли на неї і знову додали їй трохи впевненості. А Ганс, ніби відчуваючи це, говорив далі й запитав Вардайна:

– Ми пливемо аж до тих місць, де водиться багато камбали?

– Так-так, туди пливемо, – пробурчав Вардайн, – вона там залягла в піску.

– Ага, – сказав Ганс, – та плеската шельма закопується там у пісок і чекає на свою жертву. – Хлопці на веслах голосно і хрипко засміялися з камбали, Дораліс засміялася й собі. Була душна ніч, Матієсові під час веслування стало занадто жарко, він хотів скинути куртку. Ганс запропонував повеслувати замість нього, тож вони підвелися й ніби хатою перейшли човном назустріч один одному, Матієс скинув куртку і був у самій сорочці; спершись ногою на край човна, він спльовував у море і тихо насвистував собі під ніс. І коли всі вони кругом неї пересувалися так спокійно і невимушено, ніби тут, у відкритому морі були, як у себе вдома, то гнітюче почуття страху зникло й у Дораліс: справді, було чудово відчутти, що її поступово прийняли у цей світ, як свою. Їй здавалося, ніби у неї в грудях з'явилося щось дуже широке, дуже сильне, було таке враження, ніби вона могла підлаштувати своє дихання у такт спокійному, мерехтливому хвилюванню моря навколо неї, їй стало радісно від дитинного, зарозумілого почуття гордості. Належати до тих, хто був на морі, як у себе вдома, до тих, хто не боявся, здалося їй чимось дуже важливим і величним. Тут і там тепер почали з'являтися інші човни, в непевному світлі вони видавались великими і чорними. Вардайн щось крикнув до них, звідти відповіли, хтось, здається, навіть пожартував, бо Томас і Матієс засміялися. Човни були тепер зовсім близько один до одного, усіх разом їх було три, вони пливли вперед півколом. Чоловіки почали займатися сітями і з човнів перемовлялися один із одним. Їхні голоси супроводжувались глибоким гулом, від цього чути їх було особливо добре. Раптом у них вплився ще один, високий та різкий, тут на морі він прозвучав як щось неймовірно чуже, ніби говорив іншою мовою. «Це лейтенант фон Гамм», – сказала сама до себе Дораліс, це відкриття її неприємно вразило, майже обурило, ніби хтось сторонній увірвався у світ тільки для втаємничених.

Чоловіки в човні заворушилися, великий невід обережно спустили у воду, підкликали інший човен і кинули до нього ливну. Збурені води ніби іскрилися сріблястими вогниками, на неводі зависли блискучі краплини. Матієс засукав рукави, щоб працювати у воді, і коли він підняв угору свої голі руки, по них донизу збігала срібляста вода. Дораліс міцніше закуталася у свій плащ, весь страх і хвилювання зникли, вона почувала себе впевнено і затишно. Легка втома опустилась їй на повіки, і коли вона заплющила очі, їй було майже як дитині, коли та лежить у своєму ліжку й у напівсні ще чує, як дорослі навколо неї пораються або розмовляють, що постійно дає дитині приємне відчуття безпеки.

Коли вона знову розплющувала очі, то далекий, повний білого світла обрій у всій своїй величній холодній красі знову вражав її, і їй робилося добре; тоді Дораліс знову й знову відчувала, як вузькі, гарячі рамки її власного «Я» стираються і зникають, і як у неї самої всередині з'являється приємне відчуття простору та прохолоди. І ця зміна образів була чудовою: раз у напівсні – знайомі обличчя та місця дитинства, а потім знову – море у сяйві місяця. Одного разу, коли вона розплющила очі, інші човни вже підійшли зовсім близько, чоловіки перегу-

кувались і розмовляли, невід було витягнуто з води. Якось Дораліс знову почула зовсім недоречний голос лейтенанта; на човні тим часом у великих кошиках ляскала і билася риба. Потім знову стало тихо, і вони попливли далі. Через деякий час Дораліс помітила, що стало темно, місяць, здається, зайшов, небо було всіяне зорями, і море у темряві ворухилося, ніби інша, ще чорніша темрява, легка й рухлива. Дораліс не знала, як довго вони пливли так, але коли вона знову розплющила очі, на обрії з'явилось біле саяво, на воду ліг сірий світанок. Вітер повіяв трохи сильніше, і вона задрижала від холоду, приємне відчуття раптом кудись зникло, в час сірого світанку море й небо стали суворими та буденними. З накинутими на спину куртками та оголеними грудьми Матієс і Томас напружено веслували, важко дихаючи. Здається, йшлося про змагання у веслуванні із сусіднім човном. У кошиках лопотіли й ляскали гладкі блискучі тіла рибин. Ганс стояв у човні й тримав за зябри велику тріску, він гойдав нею і до неї сміявся. Великі й білі у невиразному світлі, злетілися зграї чайок, було чути їхні різкі, пожадливі крики. Скільки ж у всьому цьому насильства! Яким суворим, яким нещадним життям усе це дихало, занадто суворим для Дораліс, вона раптом від цього зовсім ослабла, запах морської води, запах риби, вологих рибальських курток, усі ці тіла і чоловіків, і гладких рибин гнітили її, вона зовсім зблідла. Тут почалися якісь перемовини між їхнім та сусіднім човном. Човни наблизились і доторкнулись один до одного. Легко і спритно балансуючи на краю їхнього човна, в нього застрибнув Гільмар, він став біля Дораліс і засміявся. «Ранковий візит», – сказав він. Ганс кивнув йому і показав тріску, яку він і далі тримав за зябра. «Так-так, це чудово, – зауважив Гільмар, – вилов справді дивовижний». Потім він сів на лавку навпроти Дораліс. «На Вас усе це також, люб'язна пані, трохи подіяло, як я бачу». Дораліс насупила брови й холодно відповіла: «Це, мабуть, від того світла».

– Звичайно, звичайно, – ввічливо погодився Гільмар, – це критична година. – Оскільки здавалося, що Дораліс не бажала говорити, Гільмар теж мовчав і запалив сигарету. Під опущеними крисами свого повстяного капелюха його обличчя з гострими, напруженими рисами й чорними неспокійними очима здавалося дуже блідим, майже хворобливим. В усій його постаті було щось аж занадто витончене і кволе, що в цю мить сподобалося Дораліс, що дало їй відчуття, ніби вона отримала товариша у своїй власній слабкості, а солодкий запах єгипетської сигарети здався їй ковтком повітря дружнього їй світу. «Хай би він говорив далі», – подумала Дораліс, тож вона усміхнулася і сказала: «У вас теж такий вигляд, ніби все це було для Вас досить виснажливим, чи це й у Вас від того світла?»

– Ні-ні, щось у тому є, – відповів Гільмар, – це, може, і прикро, так би, мабуть, не мало бути, бо це неприродно. Штіббе нічого такого не відчуває, але велика природа нас п'янить, а сп'яніння залишає свої сліди, про що Ви, люб'язна пані, звісно ж, нічого й знати не можете.

Дораліс кивнула: «Так-так, власне так і могло бути».

– І все ж таки, – продовжував Гільмар, радий, що його заохотили говорити далі, – це не лише сп'яніння від природи, це... це... та ми відчуваємо до неї дослівно закоханість, саме так, це той самий неспокій, те саме болісне прагнення повністю їй належати, і найголовніше, – величезне бажання вразити, адже, коли ми закохані, то для такого стану це симптоматично. У мене є певний досвід.

– А до того Ви ще й заручені, – вставила Дораліс.

– Звісно, це також, – вів далі Гільмар, – але, бачите, люб'язна пані, саме перед цим, у човні, моє бажання вразити, вразити море або рибалок, не має значення, адже вони представники моря, це бажання було таке сильне, що я став на кінчик човна і там без перешкод балансував. Такі вправи я вмю робити досить непогано. Мети своєї я, щоправда, не досягнув, бо Андре Штіббе сухо промовив: «Якщо пан під час цих витівок впадує у воду, то хто, як не ми, повинен би їх витягнути?» Ефект мій не вдався. Але я повинен був це зробити.

– Це дивно, – сказала в задумі Дораліс.

– Та нічого дивного, – зауважив Гільмар, – коли тетерук розпускає хвіст і туркоче, то й він хоче справити таке саме враження на ліс і на луг, як на маленьку сіру самичку, і в ліс, і в луг закоханий він так само, як і в маленьку сіру самичку.

Дораліс розсміялася: «Це гарно, так-так, дуже хотілося би при тому бути, належати до тієї природи».

Гільмар легко вклонився: «Ви, люб'язна пані, власне Ви маєте такий вигляд, ніби Ви до неї належите. Для цієї природи Ви саме такі, як цілком і повністю *reçue*²¹».

Дораліс почервоніла, і це її роздратувало, Гільмар натомість закінчив, зітхаючи: «Ах так, коли все довкола нас таке гарне, ми відчуваємо пекучу потребу й самим бути прикрасою».

Тепер човен ішов крізь хвилі морського прибою, пропливаючи вкритими піною пагорбами та сіро-зеленими долинами. Підійшов Ганс і сів на лавку біля Гільмара. Він потер руки і здавався дуже вдоволеним. «Яка була ніч, чудова, чудова, що ти скажеш, люба? Ти що, змерзла? Ви, здається, теж мерзнете, бароне, так, що за ранок на морі! Вдома заваримо собі теплий чай, нам від нього стане краще. Ви не вип'єте з нами філіжанку чаю, бароне? Ти зробиш нам чаю, кохана, чи не так?»

Дораліс трохи здивовано подивилася на Ганса, але потім сказала: «О, звичайно». Гільмар вклонився. Незабаром човен наштотхнувся на пісок, і всі почали виходити. Ганс взяв Дораліс на руки і виніс на берег. А рибальські жінки, у яких хустки та спідниці майоріли на вітрі, кинулися з дюн до човнів, мов жадібні чайки.

У вітальні Ганс поклавився запалити лампу. «Тільки ніяких ранкових сутінків», – сказав він. Потім поставив чайник, приніс філіжанки й подав ром. «Ну от, це на нас добре подіє, гарячий чай, ми його заслужили, та нема що й казати, ми його чесно заслужили». Він жваво розмовляв, ніби привітністю своїх слів хотів зігріти себе та інших: «Сідайте, шановне панство, сідайте». Вони сіли за стіл і мовчки слухали, як гуде чайник, очі їхні дивилися просто перед собою, як у дуже втомлених людей. Врешті-решт Гільмар подумав, що повинен щось сказати й зауважив: «Було справді чудово».

– Було так гарно, – відповіла Дораліс і підвела брови, – що про це краще й не говорити. – Прозвучало це різко, майже вороже. Тепер вона гнівалася на Гільмара за те, що там, у човні, вона була така рада його бачити. Гільмар відкинувся у своєму кріслі й закури. Проте Ганс засміявся. «Бачите, ось так моя дружина чинить завжди: коли їй щось подобається, то говорити не можна, це тоді святе, і ніхто інший не може його торкатися. Ну добре, подай-но нам чай».

Дораліс наповнила філіжанки. Здавалося, що від гарячої пари та сильного запаху чаю втома ставала ще відчутнішою, всі на якийсь час знову замовкли. Нарешті

²¹ Яку прийняли за свою, яка перебуває серед своїх – з франц.

Ганс зітхнув і сказав: «І все-таки шкода, що після такої ночі в людини є щось як похмілля, похмілля від далекого простору. Суходіл видається людині нестерпно тісним. Тоді вже краще було б зробити собі темну печеру і там заховатися».

– Це закон природи, наростання і спад почуттів, – розсіяно пробурмотів Гільмар.

– І все-таки, – вів далі Ганс, – я відчуваю дивне задоволення, а чому? Тому що ми зловили стільки риби. Це ж відчутний результат нашої роботи. Тримавши гладку тріску, я знаю, що я маю. Коли я малюю картину, то чи знаю я, варте воно чогось, чи ні?

– Ну а я, – перебив Гільмар, – коли я годину вчив рекрутів, щоб вони рухалися, як дерев'яні ляльки, як би я міг тоді відчутти задоволення від отриманого результату?

– Ах, так, – зауважив Ганс і позіхнув, – шкода, що життя так рідко платить готівкою.

Знову виникла пауза. Дораліс задрімала на своєму кріслі, її обличчя, дуже бліде на тлі синіх ранкових тіней, через мирну безпомічність сну набрало виразу дивовижної дитячої краси. Обидва чоловіки сиділи тепер зовсім тихо й задумливо дивилися на це заснуле обличчя. Нарешті Гільмар підвівся, простягнув Гансові руку й прошепотів: «Я піду, вже сходить сонце». І він тихо вийшов.

Надворі вже був день, на обрії пробивалися перші золоті промені. Гільмар ішов дуже швидко, він хотів бути вдома, поки не зійшло сонце. Він дивувався сам собі. Чому він відчував себе так жалюгідно? Маленька Лоло таки мала рацію, ця жінка була така вродлива, що людина ставала сумною, або, як сказав художник: «Похмілля від далекого простору, коли земля та денне світло видаються нам занадто тісними». Бідна маленька Лоло, Гільмар не міг нічого вдіяти із собою, але коли він тепер про неї думав, то йому здавалося, ніби в неї було щось від землі й від денного світла.

9

Таємний радник Кноспеліус прийшов до заїзду «на каву о п'ятій». Він зручно вмовстився за довгим столом на веранді, над яким тремтіли тіні від листків виткої квасолі. Було чути запах квітів горошку, чувся запах хліба. Усміхаючись, Кноспеліус дивився на молоді обличчя на іншому боці столу. «Сімейний обід, сімейний стіл, – сказав він до генеральші, і його довгий рот вимовив ці слова так, ніби він куштував устрицю. – Для мене це рідкісне, але дуже вишукане задоволення. Я деколи можу таким утішатися у моєї сестри в Тюрінгії. В сімейному обіді є щось священне. Він є, я би сказав, основою сім'ї. Поки із сімейним обідом усе в порядку, нічого поганого із сім'єю не може статися».

– Ну так, – зауважила баронеса Буттлер, – але Богу дякувати, в нас є й інші основи.

– Мій швагер, – вів далі таємний радник, – сказав до моєї сестри: «Кароліно, якщо б я помер в передобідню пору, то нема жодних підстав, аби в той день не сіли за стіл так само пунктуально, як зазвичай, бо інакше сум'яття буде тільки ще більшим». Чи не правда, зовсім як на великому пасажирському пароплаві, який зазнав аварії і на якому до найостаннішої миті регулярно подають вечерю? Це ніби символ морального порядку.

Барон Буттлер із серйозним виглядом кивнув і сказав: «Так, та взагалі сім'я – це основа держави, сім'я і землеволодіння», – і він поступово перевів розмову на податки та гуральні. Але таємний радник на це не піддався, він хотів здобути успіх

у молоді на іншому кінці столу. Він розповідав анекдоти, поглядаючи при цьому на молодих людей, чи сміються вони, і тільки пізніше заговорив про свою справу. Завтра він збирається відзначити невеличке сільське свято, шановне панство, звісно ж, завітає у повному складі. «Причина свята, – сказав він, – це мій день народження. Це правда, старіння хоч і може мати позитивні сторони, проте нагодою для свята воно бути ніяк не може. Оцей наш з вами світ хоч і є дуже непевним, але покидати його ніхто особливо не квалиться, адже, по-перше, програма того, що настане потім, не зовсім зрозуміла, а по-друге, нам і так треба буде її дотримуватись. Ні, я святкую дату свого народження, бо наше народження на світ – це найдивовижніша мить нашого життя з непередбачуваними наслідками. Бачите, світ із Кноспеліусом і світ без Кноспеліуса – для мене тут є величезна різниця».

Задоволений своїми поясненнями, він подивився на Ніні, яка від цього зашарілася. «Те, що Ви тут сказали, любий Ексцеленціє, – зауважила генеральша, – звичайно, дуже розумне, проте не зовсім зрозуміло, де при всьому цьому релігія». Кноспеліус тільки підняв ще вище свої й без того гострі плечі. «Ну, власне тому держава скерувала мене в бухгалтерію, а не в релігію. Та я повернуся до свого свята, адже слід згадати одну невеличку обставину. Є в нас тут подружжя Гріллз. Я не можу їх не запросити. Сподіваюся, це нікому не заважатиме».

– Ну та звісно, – зауважила баронеса Буттлер і підвела брови, – нам здається, що цієї пари уникнути неможливо, що вона – це наша неминуча доля.

Кноспеліус розсміявся. «Доля, дуже добре. Ну що ж, ця жіночка – доля ніяк не жадлива. А крім того, якщо ми дамо спокій минулому, то тепер усе, що стосується певних обставин, є коректним. Вони взяли шлюб у Лондоні».

– Ах он як, у Лондоні? – зауважила генеральша. – Про це тепер частенько чути, це такий новий винахід. Здається, шлюби там укладають тепер набагато швидше, це щось на зразок сучасної фабричної продукції.

Кноспеліус знизав плечима. «Артільна робота, моя люба, стає рідкістю. Отже, смію припустити, що мені дозволили мати моїх Гріллзів».

Баронеса Буттлер відкинулася назад у кріслі й зітхнула: «Я нічого не казатиму. Поваги до лондонського шлюбу в мене немає, і минуле залишити в спокої я не можу. Але здається, що це старомодні погляди».

Барона Буттлера це розсердило. «Люба Белло, – сказав він роздратовано, – ти повинна визнати, що ці люди дотепер ніякого клопоту нам не завдавали, тут «добридень», там якесь приязне слово, ну і, зрештою, таке товариське спілкування на сільській природі...».

– Товариське спілкування на сільській природі, браво! – вигукнув таємний радник. – Ось слово, ось ми й маємо формулу. Головне, це для кожної життєвої ситуації підшукати формулу, тоді й усе інше якимось знайдеться. Отож з моїм святом справа поладжена. Смію сподіватися на панство завтра по обіді. У березовому гайку, біля хатини лісника Ціббе. Море виключається, адже від моря немає ніякого затишку. Ви побачите, все піде дуже гладко. Він задоволено потер свої довгі білі руки.

Наступного дня після обіду мешканці заїзду вирушили до хатини лісника Ціббе. Попереду під гору піднімалася генеральша у широкий білій сукні-піке і великому солом'яному капелюсі, який прикривав її розпашіле обличчя. Лоло й Ніні вбрали білі сукенки та стрічки кольору морської хвилі. Сонячне проміння позолотило білі стовбурці берез, що від морського вітру похилились у бік берега і нагадували мо-

лоденьких дівчат, які трохи нагнулись, і зелений серпанок тріпотів у них навколо обличчя. Таємний радник приймав своїх гостей; для генеральші та баронеси було приготовано плетені крісла, для інших на землі розклали подушки, а на верес розкинули білу скатертину. «Прошу сідати, – сказав таємний радник і потер руки, – зараз буде кава, юні дами, допоможіть мені трохи під час чагування, ви ж мої Коломбіни, га-га!»²².

Клаус подав каву, в чорному сурдугі, заціпнуготу на всі гудзики, видавався він дуже коректно, був серйозним і зажуреним. Спілкування ніяк не могло налагодитись; розмовляли про берези, так, у загальному, потім барон Буттлер заговорив про гуральні й монополію на горілку; розсіяний та неговіркий Гільмар сидів біля Лоло й пускав із своєї сигарети кільця диму. Комарі танцювали в червоних променях сонця, від запаху вересу й нагрітого березового листа людей хилило на сон. Ведіх позіхнув і сказав до Ніні: «Ну, тепер уже й вони мусять прийти».

– А ти кого чекаєш? – строго запитала баронеса Буттлер. Проте всім було зрозуміло, всі відчували, що їхнє перебування тут – це лише пролог. Аж ось і вони піднялися на пагорб, спочатку Ганс, а за ним Дораліс, бліда і серйозна. Вона не хотіла йти, але Ганс почав гарячкувати. «Коли люди нас бояться, прошу дуже, але нам нікого не треба боятися». Отож вона вдягнула свою муслінову сукню бузкового кольору, що не піддається впливам моди, як вона це називала, на шию наділа намисто з коралів, а на голову – великий чорний капелюх і пішла разом із Гансом. Таємний радник трохи хвилювався, коли приймав своїх нових гостей, представляв їх, показував їм їхні місця і замовляв для них каву. Дораліс сиділа біля генеральші, все ще дуже бліда й мовчазна, ніби молода дівчина, яка тихо чекає, поки старші з нею заговорять.

– Гарна погода, – сказала генеральша, – добре, що й Ви не залишилися вдома і змогли прийти. Ми часто бачимо, як Ви купаєтеся, як на мене, то плаваєте Ви трохи занадто сміливо. – Поки генеральша й далі невимушено базікала своїм материнським тоном, інші мовчали, баронеса Буттлер почервоніла, фройляйн Борк захоплено усміхалася, а обидвоє дівчат прикипіли своїми пронизливими карими очима до Дораліс, розкривши вуста, було видно, що від захвату вродливою жінкою їм аж подих перехопило. Раптом до розмови відважно й галантно приєднався барон Буттлер. Він звертався винятково до Дораліс і зовсім несподівано заговорив про Париж та Булонський ліс. Гільмар теж пожвавішав, він щось розповідав Лоло й Ніні і смішив їх; для нього було важливо, щоб у його кутку було весело. Таємний радник, який розмовляв із Гансом, задоволено поглядав на товариство, що, як здавалося, почало оживати.

3-за беріз почувалася легка музика, яка запрошувала до танцю. Береговий сторож грав на гармоніці, а кульгавий сільський кравець – на скрипці. Таємний радник підскочив і вигукнув: «Прошу всіх до танцю! Бароне Буттлер, прошу Вас відкрити бал, *fête champêtre*»²³. Сонце заходить, освітлення саме таке, як треба. Бароне Гамм, прошу не забувати, що саме лейтенант відповідає за товариськість Німецького Райху». Барон Буттлер повів до танцю свою дружину, трохи проти її волі: «Але ж, Буттлере, ми, в нашому віці». Гільмар танцював з Лоло, а Ведіх, обличчя якого побуряковіло і який розхвилювався мало не до сліз, запросив до танцю Дораліс.

²² Коломбіна – жіночий персонаж італійського народного театру «Commedia dell'arte», Коломбіні властиві чесність, порядність, веселий настрій та практичний розум.

²³ Бенкет на лоні природи – з *франц.*

Пари крутилися на відкритому місці; червоне мерехтливе світло пробивалося крізь дерева й лилося на танцюючих. Здавалося, ніби за березами щось спалахнуло: це було море у сяйві західного сонця.

– Дуже мило! – сказав Кноспеліус до генеральші, уважно, заледве не жадібно розглядаючи картину у них перед очима. – Це підніме настрої товариства. Нічого не підходить для цього краще, ніж танець. Люди не розмовляють, не думають, вони розуміються з допомогою ніг, це викликає справжню електрику.

– Що за розуміння, що за електрика? – зауважила генеральша. – Я тішуся, коли молодь весела, проте Ваші розуміння й електрика нам зовсім не потрібні.

– А крім того, – задумливо вів далі таємний радник, – я зауважив, що коли в наше товариство потрапляє чужий елемент, *outsider*²⁴, то це викликає збудження, діє, як цитриновий сік на соду. Кожен розглядає чужинця як слухача й глядача. Ага! Барон танцює з нашою пані графинею. Як переможно він сміється. А наш художник підбився до фрау баронеси, браво! Порошок для лимонаду готовий.

– Ваша маленька Кьоне, – зауважила генеральша, – по суті мила й чарівна особа. Шкода її.

– Чому шкода? – запитав Кноспеліус. – Тепер із неї вийде щось ціннішого, ніж те, що коли-небудь з неї міг зробити старий Кьоне. – Але генеральша про все це нічого й знати не хотіла. «Ах, любий Ексцеленціє, коли наші жінки ось так зовсім відкрито відбиваються від заведеного порядку, то вже більше не мають ніякого стримання. Це як тамбурний шов на швейній машинці: відділіть один – і розпускається вся нитка».

Таємний радник усміхнувся: «Добре про тамбурний шов це не говорить. Ага! Дійшло до кадрили, чудово. Вальс утворив відповідний настрої. Та ж подивіться, якими виразними, якими промовистими стали ноги добродіїв».

Кадриль і справді вийшла досить жвава. Гільмар танцював із Дораліс, а навпроти них – Лоло зі своїм батьком. Обличчя Дораліс зовсім зарум'янилось, і вона сміялася, коли вони в *carrière*²⁵, як він казав, пробігали по освітленому в червоний колір піску. Ці танці, ці люди, все це дало Дораліс відчуття, ніби вона знову опинилася в тому світі, який уже рік був їй знайомий тільки зі снів. Вона забула, що була тут чужою й безжурно розважалась, як колись на товариських прийняттях, коли не відчувала, що її чоловік наглядає за нею. А яким вправним, яким зручним товаришем у цих веселих розвагах був лейтенант, танцювати з ним було настільки природно й зручно, ніби вони робили це разом усе своє життя. Вони розмовляли й сміялися так невимушено, ніби упродовж цілого життя спілкувались і разом сміялися.

*Grand rond, s'il vous plait*²⁶, гримнув Гільмар. Усі взялися за руки, у призахідному сонці здавалося, що обличчя танцюючих почервоніли, потім надійшла черга на променад, шалений променад на чолі з Гільмаром поміж березових стовбурів і по вересу.

– Наш лейтенант стоїть на вершині своїх завдань, – сказав Кноспеліус, – проте не можна дозволити, щоб загальний настрої підупав. Тепер слід негайно щось заспівати, якусь народну пісню, від якої, звісно ж, млітиме серце.

²⁴ Тут: чужинець – з англ.

²⁵ Кар'єром, чвалом – з франц.

²⁶ Велике коло, прошу я вас. «Велике коло», або «гран-рон» – початкова частина останньої фігури кадрили – з франц.

Коли кадрили закінчилися й усі знову сіли на свої подушки, сонце вже зайшло, під деревами почало швидко сутеніти, з моря повіяв вітер, він увірвався поміж берез, і вони схвильовано зашелестіли. А внизу став голоснішим шум моря. Кноспеліус підвівся, витягнув свою довгу руку, відбив такт і сильним, повним почуття голосом заспівав:

*Від матусі любові не знаю,
І друзів ніяких не маю,
Ой, чого ж я та й не вмираю,
І що ж я на тім світі та й поробляю.*

Оригінал	Дослівний переклад	Переклад
«Mei Mutter mag mi nit	Моя мати мене не любить,	Від матусі любові не знаю,
Und kei Schatz hab' i nit	І немає коханого в мене,	І коханого я не маю,
Ei, warum sterb' i nit	Ой, чому я не вмираю,	Ой, чого ж я та й не вмираю,
Was tu i da».	Що я тут роблю.	І що ж я тут та й поробляю.

Співали всі, навіть генеральша. Дівчата зі складеними на колінах руками й сяючими очима дивилися перед собою, і в сутінках сумно лунали їхні високі сопрано. Дораліс також стало добре, коли вона дозволила власному голосові заколисати себе у приємний бездумний стан. Так, саме бездумний, адже вона добре відчувала, що існувало кілька таких маленьких прикрих думок, які з нетерпінням тільки й чекали, аби вилізти нагору. От, наприклад, думка про бентежну та чванливу манеру, з якою баронеса Буттлер говорила до неї – манеру, з якою матері сімейств на святкових добродійних заходах переважно говорять до зайшлих актрис, або думка про те, що барон Буттлер під час танцю водив очима так, як взагалі-то люди його кола ніколи не роблять, танцюючи з незнайомою дамою. Ні, про це їй не хотілося думати, їй хотілося співати. Вона подивилась у бік Ганса. Він сидів дуже спокійно, широко розкривши уста, і був зайнятий лише тим, щоб його гарний тенор звучав досить голосно. Коли пісня закінчилась, усі якийсь час мовчали й замріяно сиділи в сутінках, ніби боялися розбудити щось, що вони саме заколисали. Зрештою таємний радник проголосив, тримаючи в руці годинник: «А тепер прошу на феєрверк, проте штучного феєрверку я не маю. Мій феєрверк – це місяць, він якраз сходить. Прочу підніматися зі мною он туди».

– Дозвольте мені та моїй доньці залишитися тут, – сказала генеральша, – я стара, а тому не один раз бачила, як сходить місяць.

– Як бажаєте, – відповів таємний радник, – хоч я гадаю, що мій місяць – це щось особливе. Отже, якщо я можу вас просити, пані і панове, будь ласка за мною.

Він пішов спереду разом із фройляйн Борк. Їм потрібно було піднятися на пагорб. Барон Буттлер ішов поряд із Дораліс, він говорив м'яким, співучим голосом про мир вечірньої природи, про турботи і клопоти сільського господарства. Ах, та тепер сільське господарство стало індустрією, і для поезії місця там було небагато. Проте

коли він, Буттлер, часом виходив увечері на свої поля, коли він був на самоті зі своїм урожаєм, то тоді все-таки щось від поезії природи відчував. На жаль, у сьогоднішній боротьбі за життя такими рідкісними бувають хвилини, коли можна дозволити серцю заговорити. На пагорбі всі вишикувались і дивилися понад чорну лінію лісу, над яким зійшов місяць, великий і червоний. «Це мій сигнальний ладунок», – сказав таємний радник, а фройляйн Борк зауважила, що природа все-таки прекрасніша за все штучне. Коли вони якийсь час постояли там, добре не знаючи, що такого особливого про місяць сказати, то вирушили назад. Гільмар рішуче заволодів увагою Дораліс. Дорога вела їх повз луг, вкритий вологою конюшиною, від якої йшли солодкі пахощі. Пасма туману лягли на поле, коні, які паслися на ньому, у присмерку нагадували великі, темні постаті, і з усіх боків їхню увагу привертав крик куріпок.

Дораліс і Гільмар розмовляли про малоістотні речі: про коней, про верхову їзду, проте голоси їхні набрали спокійного, довірливого відтінку, як це часом трапляється у літній вечір. «І під час останніх перегонів Ви впали з коня, чи не так? – запитала Дораліс, – барон Буттлер говорив про це».

– Так, ах, так, – відповів Гільмар, – ті, хто на цьому розуміється, не падають, вони знають можливості своїх коней, обережно беруть перешкоди, впевнено проходять лінію фінішу. Звичайно, що це була моя вина. Проте мушу визнати, що найкоштовнішим, найзахопливішим у всьому цьому є саме та мить, коли я помічаю, як будь-яка розважливість мене покидає, кров у вухах шумить, усе разом кипить і дрижить; щось таке виходить у нас назовні, що зазвичай, очевидно, сидить замкнене в якійсь клітці. Бачите, в такі хвилини мені все байдуже, я б узяв будь-яку перешкоду, ламаючи шию й собі, й коневі. Тоді я бачу лише одне, бажаю лише одного: досягнути мети. Я бажаю цього так сильно, так особливо, я ним настільки переповнений, до кінчиків своїх найтонших нервів, що мене дивує, що фініш не йде мені назустріч. Жадати тільки чогось одного, бачити тільки щось одне й за ним гнатися, гнатися чвалом, – це, власне кажучи, і є один-єдиний спосіб жити по-справжньому.

Вони зупинилися, Дораліс дивилася перед себе й думала: «Про що він говорить цим тихим, палким голосом? Ах так, він говорить про коней», – і раптом вона подумала про Ганса Грілля, як то він колись там у замку заговорив про своє мистецтво так захоплено, що вона сказала собі: «Зараз він уже більше не говорить про своє мистецтво, зараз він говорить про мене». Хтось сміявся позаду них, це були Ніні та Ведіх, які спускалися пагорбом. Дораліс жваво підійшла до них. «Ах, – сказала вона, – йдіть сюди, давайте збіжимо донизу схилом всі разом».

Вона поклала одну руку на плече Ведіха, іншу – на плече Ніні, і так вони втрьох побігли з пагорба вниз. Гільмар дивився їм услід, потім глянув на місяць і якось по-особливому скривився. Коли згодом наблизилися й інші, він відійшов трохи набік, щоб їх пропустити і до них не приєднуватись. Лоло йшла між своїм батьком та Гансом Гріллем, здається, вони розмовляли про малярство, тому що барон Буттлер сказав: «Ні, сучасне мистецтво мене залишає холодним. Може, це старомодно, але я надаю перевагу Рафаелеві».

За ними йшли таємний радник та фройляйн Борк. Голос фройляйн Борк у сутінках звучав лірично. «Що я у Вас найбільше подивляю, Ексцеленціє, це Ваш гумор, Ваш постійний гумор».

«Моя люб'язна пані! – відповів Кноспеліус, – та ми всі часом нудимо світом, проте виставляти це напоказ не рекомендується».

Гільмар залишився позаду, Лоло озирнулася на нього, але нічого не сказала. Він якийсь час почекав, а потім у задумі повільно пішов слідом за ними. Унизу, в ліску він побачив на березах строкаті паперові ліхтарі; вони м'яко гойдалися на деревах, ніби різнокольорові вогники. Клаус роздав канапки, приніс крішон і наповнив келихи. Гільмар оглянувся довкола, попрямував безпосередньо до Дораліс і сів біля неї. Вираз його обличчя був похмурий і впертий. Кноспеліус поклав своїй Коломбін, сів між дівчатами і з приємністю повів плечима, ніби він змерз і тепер накинув на коліна ковдру. «Мої любі гості! – вигукнув він і підняв свій келих, – за ваше здоров'я! Я вам дякую за те, що ви прийшли, а тепер прошу випити і потім ми заспіваємо «Лорелай» і під кінець станцюємо кадриль під місячним сяйвом».

– Як він науково з нами поводить, – сказав Гільмар до Дораліс. – І кадить нам за всіма правилами.

Дораліс хотіла щось відповісти, але напружений, мало не розгніваний вираз його обличчя вразив її, і вона промовчала.

– Ах, – вів далі Гільмар, – зі мною йому буде неважко, я проти впливу літньої ночі беззахисний. Що ж, солдати завжди сентиментальні, але зі мною так було завжди. Пригадую, що коли я був дитиною, і мене в літню ніч забирали, щоб покласти у ліжку, я ридма ридав. Коли мати мене запитала, чому я плачу, я не знав; я тільки міг сказати, що я плачу, бо Мюллер сьогодні така огидна. Мюллер – це була моя нянька, яку я взагалі-то любив.

– Я це розумію, – зауважила Дораліс, – у мене так і тепер буває, коли ми ввечері повернемося з прогулянки додому, і на порозі стоїть Агнеса з лампою, то в мене на душі іноді так, що плакати хочеться.

Гільмар похмуро усміхнувся: «Я розумію, в такі хвилини цю Агнесу хочеться задушити».

– О, та ні, – заперечила Дораліс, – Агнеса – добра стара жінка, але в такі хвилини на її обличчі ясно написано: «Що це Ви такі щасливі? Тут усе знову стане прикритим і нестерпним».

Гільмар нахилився, щоб глянути Дораліс в обличчя, в його очах на чорному, як смола, тлі відбивалася зовсім маленька, кривавого кольору цятка червоного ліхтаря.

– І ці Агнеси мають рацію, – тихо сказав він, – все так швидко знову стає прикритим і нестерпним, а тому безглуздо знати, що десь можна пережити маленьку щасливу мить і займатися чимось іншим від полювання за такою миттю.

Дораліс відхилилася в тінь, щоб уникнути впливу цих чорних очей, від яких їй було боляче, і запитала, аби тільки щось сказати: «А Ви дитиною були самотні?»

– Так, – відповів Гільмар, – я єдина дитина своїх батьків. У цьому могло бути стільки меланхолії! Перед замком протікала річка, завжди повна мутної зеленої води; в сутінках там плескалась риба і співали капустянки. Але літніми вечорами я збігав униз сільською вулицею, куди приходили мої товариші; з голими ногами, у сірих полотняних штанах, з розхристаними білими чупринами, це були маленькі веселі чортенята з літніх сутінків, і з ними тоді було чудово.

– Так, це мало би бути чудово, – в задумі повторила Дораліс. – Я літніми вечорами була в нашому саду завжди одна.

– Як шкода, – вигукнув Гільмар, – що я тоді не міг прийти до Вас, як ось таке чортеня з літніх сутінків!

– Було б весело, – сказала Дораліс, – мені здається, я тоді завжди чекала на щось подібне.

І ось Кноспеліус заспівав «Лорелай». Він узяв дуже помірний темп, ніби хотів, щоби душа його гостей розтанула у жалібних звуках. Тільки-но пісня закінчилась, як він заходився підохочувати до кадрилі; почали грати гармоніка й скрипка; ніби щось самозрозуміле, Гільмар подав руку Дораліс, і вони почали танець під деревами там, де було досить вільного місця. Від мерехтливого світла ліхтарів прозорі жіночі постаті пересувалися під світлу смугу місячного сяйва, потім їх накривала глибока тінь, а потім вони знову з'являлись із темряви. Кноспеліус вдягнув своє пенсне й уважно до всього придивлявся, ніби спостерігаючи в ложі за театральною п'єсою.

– Прошу звернути увагу, – сказав він до генеральші, – що кадрили при світлі місяця танцюють інакше, ніж на заході сонця. Рухи дам м'якші, в них є якась приємна втома, зовсім як у муслінових сукнях, які теж увечері приємно м'якшають.

– Ах, облиште, – сердито заперечила генеральша. – Ви наших дівчат розглядаєте, як жуків для колекції. Чи, може, це один конкретний нетутешній жук, який Вас цікавить?

– Ні-ні, всі, – сказав Кноспеліус, – я мушу вивчати настрої моїх гостей. На святі ніколи не може настати момент, коли гості відчують: «Дуже тут усе гарно, але за всім цим немає ну зовсім нічого».

– Що б оте «за всім цим» мало означати? – вигукнула генеральша. – Мені зовсім не подобається, коли за всім щось повинно ховатися, це для чого? У мене була тітка, яка з'їхала з глузду. Коли всі ми мило сиділи собі разом, вона мала за звичку казати: «В кімнаті є ще хтось, про кого ви нічого не знаєте». Було справді моторошно.

– Та ні, нічого за всім цим не ховається, – сказав таємний радник, заспокоюючи її, – я лише хочу сказати, що коли про таке щось думати, то святкового настрою від цього буде небагато. Але що це таке? У нас тут якась затримка.

Він підскочив і поквапився до танцюючих; всі вони збилися до купи, на землі, під яскравим місячним сяйвом лежала Лоло, сполотніла, із заплученими очима. Хтось попросив дати води, фройляйн Борк принесла пахучу сіль. Що трапилось? Дівчина знепритомніла. Лоло танцювала з Гансом Гріллем і, не кажучи ні слова, знепритомніла. Коли вона, трохи похитуючись, з дуже блідим обличчям, знову стала на ноги, спираючись на батька й Гільмара, генеральша терміново організувала відступ. Попереду йшла Лоло, яку вели два чоловіки, інші йшли слідом, ніхто навіть не спробував сказати таємному радникові на прощання пару слів, але баронеса Буттлер не могла пропустити, щоб упівголоса не дорікнути: «Я відразу подумала, що нічого доброго з цього не вийде. Коли літній добродій хоче розважатися, то хай би йшов собі куди-небудь, нащо йому при цьому мої діти».

– Фатально, – сказав таємний радник, коли вони з Гансом та Дораліс залишилися самі, – ну, це не матиме якогось значення. Проте було досить мило, коли мала, вся така біла, лежала під світлом місяця. Нерви. Заручини в колі родин певного суспільного кола завжди несуть у собі якусь долю насильства. Дівчину, яка перебуває під строгим наглядом, якій навіть роман не дозволено прочитати, в один прекрасний день цю дівчину віддадуть якомусь лейтенантові. Як кажуть, вивчай життя». Так, але в душі такої маленької сімейної Коломбіни це часом викликає дивне сум'яття. Ну, хай би там як, *c'est la vie*²⁷. Дякую, шановне панство, що ви при-

²⁷ Таке життя – з франц.

йшли. Ви, люб'язна пані, були, звісно ж, королевою свята. – Він поцілував Дораліс руку, і вони розійшлися.

По дорозі додому Ганс без упину весело розмовляв з Дораліс, яка мовчала. Ганс був радий, що вона розважалась, саме так і було, він це добре бачив. «Гарно, гарно. До дідька, ті панове кокетували з нею під світлом місяця, всі до одного, від батька сімейства до гімназиста. О, прошу, прошу». На якусь мить вони зупинилися, щоб глянути на освітлене місяцем море. Ганс розкрив уста і глибоко вдихнув повітря.

– Дихати на повні груди, – сказав він, – там під деревами місця особливо багато не було, та й люди були без особливої уяви, хіба не так?

Вдома Ганс пішов до себе в кімнату. Дораліс чула, як він ходив туди й сюди, відкривав скриню, скидав чоботи. Вона сиділа на своєму кріслі й нерухомо дивилася на світло, і далі подумки механічно проживаючи щойно пережите, руки й ноги її були трохи мляві від ходи, від повітря та всіх тих чоловічих очей, які палко дивились на неї. Нарешті Ганс вийшов з кімнати у своєму плащі, повстяному капелюсі й високих чоботях.

– Я ще попливу з Вардайном ловити рибу, – сказав він, – тобі це непотрібне, ти втомлена. – Він поцілував Дораліс у чоло: – На добраніч.

– На добраніч, Гансе.

Проте коли він уже стояв у дверях, Дораліс сказала: «Послухай, Гансе!» Він повернувся: «В чому справа?»

– Послухай, Гансе, ти гніваєшся, чи що?

– Та ні, чому б це? – відповів він і знову підійшов до стола. У світлі лампи Дораліс побачила, що він почервонів. «Ні, я не злий, чого б я мав гніватися? Може тому, що всі вони могли закохатись у тебе? Це їхнє право. Це можна зрозуміти. Але це ж не може нас з тобою якось зачіпати». Він постукав кісточками пальців по столу. «Ні, ти ніколи не побачиш, щоб я ходив навколо тебе й гарчав. Та мені було б гидко від самого себе. Коли ти моя, тому що я на кожного, хто до тебе наближається, вишкірюю зуби, або тому що хтось інший не встиг вишкірити заздалегідь зуби на мене, то тоді ти взагалі не моя... а я хочу жінку, яка мене кохає і яка не є здобиччю... і... я гадаю, ми підкоряємося чистішим законам... і... нічого ж не сталося, чого б я мав гніватися?»

Дораліс підвела брови, вона зробила, як це Ганс Грілль називав, дамський вираз обличчя й зауважила ніби між іншим: «О, тоді все добре, я просто хотіла знати, отже на добраніч, Гансе».

– На добраніч, – відповів він і вийшов, важко ступаючи своїми тяжкими чоботами. Дораліс і далі нерухомо дивилася на світло. Значить, він таки гнівався, подумала вона, інакше він би не був такий говіркий. І це було добре, це її заспокоїло. Коли людина закохана, то вона хоче, щоб її міцно тримали біля себе, щоб її охороняли. Ці чистіші закони, що це таке? Ймовірно, знову ця вічна свобода, про яку Ганс любляв говорити. Тепер їй хотілося спати, хотілося в темряві ще трохи помріяти про все те, що розхвилював у ній цей вечір. Це була, мабуть, зрада Гансові, але чому він залишив її на самоті з її мріями?

Кноспеліус стояв біля вікна в будиночку берегового сторожа з театральним біноклем перед очима і дивився на берег. Він любив спостерігати, як там унизу хо-

дять по жовтому піску кольорові фігурки, як вони шукають одна одну, зустрічаються, зупиняються і знову розходяться. «Де скорпіони повзають і де біси посеред поля збираються», – процитував він пророка²⁸. Небо нависло хмарами, які робили місячне світло м'якшим і надавали йому сріблястого відтінку. Сіре море переливалося барвами, мов голубине підгорля. В тій різнокольоровій воді стояла тонка червона постать Ніні, а баронеса Буттлер ходила вздовж берега і спостерігала, як її донька купається.

– Ах! – подумав Кноспеліус. – Ось і генеральша у білій сукні-піке, як корабель, що напнув усі вітрила, поруч із нею добра Борк, скромна, нічим не помітна шлюпка. Ведіх, цей шибеник, крутиться, звісно ж, біля дверей Вардайна і чекає. Але й барон стоїть там такий самотній і колупає ціпком у піску, може й він чекає? А, парочка заручених, тримаються за руки. Маленька Лоло ще трохи бліда, наречений дуже жвавий, занадто люб'язний, через вчорашні події його, мабуть, гризе сумління. Так, тепер вони зустрілися з генеральшею. Вони зупинилися, розмовляють. Нарешті, ось і наша Дораліс, дуже вишукана у своєму біло-блакитному матроському костюмі, з англійським романом в руці. Ну звичайно, барон уже біля неї. Як холодно вона йому киває. Як прямо вона тримається, яка вона вихована: у її кожній рисі – ввічлива відмова. Як повільно йде вона геть, а його залишає на місці. До дідька! А оце справді сильно. Лейтенант залишає руку своєї нареченої й кидається до Дораліс, як шука на вудку. На брак стриманості цей молодий чоловік не страждає. А де ж художник? Він стоїть он там внизу біля човнів і розмовляє зі Штіббе. Чому це він не на своєму посту? Цей дурень хоче в коханні гратись у великого сеньйора.

Та Кноспеліус уже більше не міг витримати, щоб просто так стояти біля свого вікна; він мусив зійти вниз, мусив долучитися до того, що там діялося. За ним уже стояв Клаус, тримаючи капелюх та ціпок. Коли таємний радник взяв свій капелюх, то задер голову, глянув у серйозне обличчя Клауса і сказав: «Ви напевне думаєте, що всі вони там унизу грішники».

– Ми всі грішники, з дозволу Ексцеленції, – відповів Клаус, не зморгнувши й оком.

– Але ж тут існують певні відмінності, – докинув Кноспеліус. Клаус ледь помітно знизав плечима: «Одні бути грішниками не бояться, а от ми боїмося».

– Так-так, я розумію, – відповів таємний радник і спустився на берег.

Внизу він відразу заходився вітатись із присутніми, підійшов до групи генеральші, запитав, як спалося, назвав Лоло «нашою трагічною Коломбіною», а потім повернувся до Гільмара й Дораліс, які все ще стояли разом, потер руки, ніби володар морських просторів, який має привітати своїх гостей. Він кивнув Гансові Гріллєві, який неквапом підходив до нього.

– Доброго ранку, майстре, що це? Вночі ловити рибу й ось уже знову біля човнів, це називається жити в поті чола.

Так, Ганс Гріллє хотів вийти в море на веслах, він засміявся: «Море мною тепер заволоділо, якщо я не маю з ним ніяких справ, то стаю неспокійним. Це як спрага у пияка. Дораліс, ти з нами поїдеш?»

Ні, Дораліс не хотіла з ними їхати, море здавалося їй занадто сірим, вона хотіла піднятися нагору, до беріз і полежати у вересі.

²⁸ Ймовірно, тут вільний переказ цитати із Книги Пророка Ісаї, 34:14 «Дикі коти та гієни будуть зустрічатися, волохачі один з одним перекликатимуться», – переклад І. Хоменка.

– Ага, сказав Кноспеліус, – я розумію, сіре море для Вашої душі сьогодні, так би мовити, не зовсім відповідне убрання. Візьміть мене, майстре, моя душа годиться для будь-якого моря.

З інших груп хтось покликав Гільмара, Ніні закінчила купатися, і вони хотіли йти додому, проте Лоло помахала йому рукою. «Та залишайся, ти ж хочеш поплисти під вітрилами, до побачення». Трохи нерішуче Гільмар залишився позаду, спостерігаючи за сімейством, яке віддалялося, він бачив, як Дораліс піднялася до беріз на дюну та як Ганс і таємний радник спускалися до човнів. У задумі він узяв кілька гладких камінців і пустив їх стрибати по хвилях. На його обличчі знову з'явився той упертий, рішучий вираз, від якого воно набувало якоїсь похмурої краси. Раптом він повернувся і дуже швидко почав підніматися на дюну легким, пластичним кроком, веселим, завзятим кроком, який, мабуть, був і в малого Гільмара, коли він у час літніх сутінків вислизав зі своєї дитячої кімнати і тікав униз, на сільську вулицю. Він пішов навпростець до березового гайка.

Там він знайшов Дораліс, яка сиділа у вересі, спершись на стовбур берези; дивилася вона не у відкриту книгу в себе на колінах; закинувши голову і мружачи очі, вона з-під напівзаплюснених повік дивилася на вершки беріз, обличчя її було спокійне, як у людини, яка прислухається до колискової і чекає, коли прийде сон. А довкола неї без упину звучало захоплене сюрчання коників. Гільмар тихо відкашлявся. Дораліс подивилася на нього. Вона була не особливо здивована, тільки підвела брови і сказала: «О, це Ви. Ви пішли слідом за мною аж сюди? Ви ж хотіли поплисти на вітрильнику».

Гільмар трохи зніяковів. «Так, гм, я пішов слідом за Вами аж сюди. Ви дозволяєте?» – і він сів на пеньок навпроти Дораліс. «З вітрильником не вийшло. Оскільки Вас на морі не було, то мені видалося, що це не має ніякого сенсу».

– Ах, он як, – сказала Дораліс, яка знову повернулася у свій безтурботний стан. – Якось один молодий аташе сказав мені, що він вважає неввічливим залишитися з молодістю жінкою на самоті навіть на якусь мить і не оспівдитись у коханні.

Гільмар почервонів. «Нісенітниця, – сказав він. – Мені, звичайно ж, йдеться не про ввічливість, але не має значення, я піднявся сюди, бо думав, що Ви будете нудьгувати».

– І чому ж Ви подумали, що я буду нудьгувати? – запитала Дораліс.

– Ну, тому що, – сказав Гільмар, – тому що я бачив, що Ви мали із собою тільки цю книжку, і я припустив, що в цей душний, трохи сумний день доля якоїсь міс із занадто рожевими щоками й занадто золотим волоссям, яка упродовж читання всієї книги страждає від того, що дозволила якомусь панові поцілувати себе у парку, така доля й Вас може засмутити.

Дораліс мляво усміхнулася.

– Чи не закурити нам по сигареті? – запропонував Гільмар. Так, Дораліс погодилася на сигарету і дозволила подати собі вогню. Потім вони разом курили, мовчали і слухали сюрчання коників. Зрештою Дораліс зауважила: «Ви ж хотіли мене розважати?»

– Звісно, ах, звісно, – несміливо відповів Гільмар, ніби дуже неохоче згоджуючись порушити своє спокійне споглядання світлої постаті в себе перед очима. – Проте існують ситуації, які створюють такий добрий, такий приємний стан, що словами його можна тільки зіпсувати. Ось я, коли був хлопцем, вважав, що розмовляти, коли я їв вишневий пиріг, це блюзнірство.

Дораліс не засміялася. Від дивного хвилювання її очі раптом просвітлили, вузька червона лінія вуст вигнулась, а голос став глибшим і затремтів, коли вона сказала: «Це ще, мабуть, і тому, що Вам нелегко розмовляти зі мною. Розмовляти про що? За мною всі мости спалено. В такій ситуації Ви можете говорити лише про погоду, або освідчитися в коханні».

Гільмар вдарив себе рукою по коліні: «Я відразу сказав, що в такий підозріло сірий день з лежання на самоті у вересі нічого доброго не вийде. Про що розмовляти? Та я про цілий світ можу з Вами розмовляти, про речі справді нечувані. І нам зовсім не треба розмовляти про те, як справи у баронеси Маровіц і які любовні зв'язки має зараз графиня Пацкі, але, якщо Ви хочете, ми можемо порозмовляти і про це».

Здавалося, що Дораліс слухала його не дуже уважно, вона дивилася кудись повз нього, прислухаючись до своїх власних болісних думок.

– І що, – почала вона, – що вони там про мене кажуть... ті інші.

– Нічого! – нетерпляче вигукнув Гільмар. – Що вони мають сказати? Вони про це більше не говорять.

– Вони про це більше не говорять. – повторила Дораліс. – Значить я вже хтось, хто помер і кого забули.

– Саме Вас би можна було забути? – іронічно сказав Гільмар.

Бліда, зажурена Дораліс якусь мить у задумі дивилася перед собою, а потім тихо запитала: «Ви знаєте про цвинтар на березі моря?»

Ні, Гільмар не знав, цвинтарі його особливо не цікавили. «Мені його показав таємний радник, – вела далі Дораліс, – це цвинтар, від якого море змиває великі шматки. Домовини й мерці стирчать там із піску. Таємний радник каже, що у штормову ніч море забирає їх геть. «Мерці відбувають у подорож», – сказав він.

– Мале чудовисько! – вигукнув Гільмар. – Навіщо він таке Вам каже? Він хоче, щоб ви боялися.

– Мертвих я особливо не боюся, – зауважила Дораліс, – та й відвідувати той цвинтар зовсім не обов'язково. От тільки що бути мертвим – це так страшно подібне до того, що бути самотнім, а я... я самотньою бути не можу. – Трохи випроставшись, вона сиділа, спираючись рукою на густий верес, вираз її обличчя був серйозним, хоча вуста й усміхалися; усмішка вийшла, як у дуже самотньої людини, здавалося, вона страшенно змерзла; очі її наповнилися слізьми.

– Ви плачете! – вигукнув Гільмар. Несподіване хвилювання боляче стиснуло йому горло. «Вам не можна бути на самоті». Він зсунувся з пенька у траву, ліг, як на край струмка, щоб напиться води і приклав свої вуста до руки Дораліс, яка лежала у вересі. Якусь мить ця рука залишалася нерухомою, потім її забрали назад, легкий рум'янець вдарив Дораліс у лице, і голос її знову зробився жвавий і бадьорий, коли вона сказала: «Що Ви робите, та ж підведіться, я зовсім не самотня!»

Гільмар випрямився, тепер він стояв у вересі на колінах, кожна риса його обличчя, усі лінії його тіла здавались напруженими від неймовірного хвилювання. «Ви, на самоті! Та кожна хвилина, коли Ви на самоті, це жахливе марнотратство для... для одного із нас. Тепер я знаю це. Але життя рясніє таким божевільним марнотратством. Що таке наше життя, як не безперервне, нерозумне марнування коштовних хвилин».

Дораліс слухала його, слухала прихильно, її приємно зігріли його палкі слова. Потім вона материнським тоном сказала: «Підведіться і йдіть додому. Мені теж треба йти, мене чекає Ганс».

Гільмар підкорився. Якусь мить він стояв нерішуче, щось у ньому вирувало й боролось, потім він швидко повернувся і побіг схилом униз. Дораліс усміхнулася, дивлячись йому вслід. Вона підвелася, повела рукою перед очима і вирушила додому, знову спокійна й підбадьорена.

Ганс уже нетерпляче чекав на неї. Великими кроками він ходив навколо накритого обіднього столу і тихо лаявся... «Я прийшла запізно, ти злишся?» – сказала вона, коли увійшла. Він добродушно усміхнувся: «Так, я був дуже злий, але тепер, коли ти тут, це більше не має сенсу. Агнеса! Зупу! Я голодний, іди сюди, сідаймо». Агнеса принесла зупу, вигляд у неї був дуже серйозний, адже вона не пробачила Дораліс запізнення. Вона налила зупу в тарелі і, як і щодня, стала біля столу, щоб уважно дивитись, як Ганс їсть.

– Ну то що, – у доброму гуморі почав розмову Ганс, – як там тобі було на самоті у вересі?

– Було гарно, – відповіла Дораліс, – прийшов барон Гамм і ми трохи поговорили.

– А! – здавалося, що вся Гансова увага була зосереджена на його зупі. – І що ж він казав?

– О, та нічого, – відповіла Дораліс. Вона могла, звісно, розповісти, що там нагорі відбувалося, але навіщо, адже Ганс тільки скаже, що це їх не може стосуватися і ще почне говорити про якісь найчистіші закони і про свободу. Ганс відкинувся назад у кріслі й почав: «Так, це вони вміють: говорити і нічого не сказати. Я і вчора звернув на це увагу. Ось гарний жарт, а ось цікаве зауваження, та переважно це лише якийсь наповнювач, як у печені з молодого голуба, трохи м'яса й багато начинки».

– Так, повчального в них мало, – зауважила Дораліс трохи роздратовано.

– Та ні, такого я й не вимагаю, – заспокоїливо сказав Ганс. – Я взагалі-то на цих людей не нападаю. По-своєму вони, звісно, милі, розумні люди, можливо, що треба просто призвичаїтися до їхньої вдачі та їхніх манер.

Дораліс не відповіла; її дратувало, що він раптом почав удавати розважливого і справедливого. Чому він тепер не розійшовся, як раніше? Агнеса забрала тарелі й вийшла, щоб принести печену курку.

– Агнеса мусить стояти тут і стерегти, як ти їси?

– А тобі це заважає? – сказав Ганс. – Я, мабуть, повинен би сказати, щоб вона це облишила, але боюся, що це найбільша радість у її житті – дивитися, як я їм.

– О, тоді... – сказала Дораліс і задумливо додала, – мене вона не любить, вона ніколи не дивиться, як я їм.

Ганс засміявся: «Всю любов, на яку вона здатна, бідна Агнеса віддає мені. Але вона надійно стоятиме за тебе, як за все, що мені належить. Вона як собака, якій ціпок господаря може й не дуже любий, але вона його і стереже, і захищає».

– Бути твоїм ціпком не дуже приємно, – зауважила Дораліс. Тут повернулася Агнеса і принесла курку. Розмова припинилася. Дораліс розпитувала про подорож човном і про те, що казав таємний радник.

– Таємний радник говорив про мене, – відповів Ганс. – Він сказав, який я.

– Ну і який ти? – з цікавістю глянула на нього Дораліс.

– Здається, що я дуже добрий, – повідомив Ганс, – але, як і всі дуже добрі люди, я живу серед суцільних непорозумінь.

– Ах, та що там, цей чоловічок, – нетерпляче сказала Дораліс. Коли Ганс після цього за кавою запалив сигарету, то зробився сонним. Він потягнувся, делікатно

позіхнув, ніч на морі все ще давалася йому взнаки. Зрештою він підвівся і сказав, що найкраще буде, якщо він ще трохи ляже відпочити.

Дораліс підсунула своє крісло до відчиненого вікна. Надворі почало дощити, дрібні й рясні краплі ніби опустили перед вікном свинцеву завісу. Невиразне сіре світло заповнило кімнату. Агнеса прибрала посуд, важкими кроками пройшла кімнатою, потім грюкнула дверима й ось у кімнаті вже не було і її. Дораліс спроквола погойдувала головою на спинці крісла, як вона це звикла робити, коли почувала себе самотньою. Звичайно, цей дощ, це сіре світло в тісній кімнаті, цей обід під похмурим наглядом Агнес, ця безнадійна повсякденність, все це було сумне, і Дораліс знала, що її теж мав би охопити смуток, але вона відчувала, що в цю хвилину дивним чином від усього цього звільнилася. Цей сум і повсякденність не були частиною її світу, до неї вони не мали стосунку. Вона уявляла себе мандрівником, який затримався десь на всіма забутій станції й ось сидить там у бридкій почекальні і бачить, що його раптом охопила меланхолія якогось життя, що йому зовсім чуже. Адже приїде потяг, і за його останнім вагоном маленька станція з її сірою нудьгою кудись зникне й забудеться. Але ж, але ж, ну що тут могло би статися! В її пам'яті відлунювали слова, які вона чула сьогодні зранку: «Кожна хвилина, коли Ви на самоті, це для нас неймовірне марнотратство». Ганс не боявся такого марнотратства, він не боявся щось пропустити, він пішов спати. Який він був у ній впевнений! Який упевнений, що перед ним усе життя, щоб бути разом із нею, усе життя!

«Усе життя!» – знову й знову одноманітно відгукувалося в ній у такт дощу, який монотонно дзюркотів за вікном, і його шум невтомно зливався з могутнім, доленосним голосом моря. Як він там на горі клякнув перед нею! Що це він сказав про свою їзду верхи? «Думаєш тільки про одне, бажаєш тільки одного, так сильно, що стає дивно від того, що фініш не наближається». Життя ставало на диво повноцінним, коли ти відчував, наскільки захоплений чийось палким бажанням і чісюсь волею. Подібне вона відчула й у Ганса там, у замку, тоді, коли він ще не був урівноваженим, коли він налетів, як буря, як щось неймовірно прекрасне і повне ризику. І от тепер знову щось подібне було зовсім поруч. Але ні, вона не могла такого бажати, її б дуже здивувало, якби вона була на таке здатна. Тепер її раптом почала терзати самотність, почали терзати і сірий день з його монотонністю, і ті незнайомі можливості, які вона відчувала в собі. Щось зробити, подумала вона й підхопилася, вона вже знала, що їй треба зробити. Вона пішла у свою спальню, де стояли великі скрині, що їх навздогін за нею послав граф Кьоне. Вона відчинила одну з них, їй в обличчя вдарив важкий запах жасмину, це були улюблені парфуми графа, Кьоне любив, коли вона їх накладала: «Чим більше літа беруть своє, – мав він за звичку казати, – тим більше моя пристрасть до запахів пересуває мене в часі. Зараз я опинився на початку літа». У скрині лежав весь той одяг, про який Дораліс уже цілий рік і не згадувала. Вона в задумі перебрала його, погладила рукою оксамит, креп, шовк, і цей доторк викликав у неї щось подібне до святкового настрою. А ось лежала блакитна сукня, яку вона так любила. Вона витягнула її: блакитний шовк кольору фазанячого хвоста, гаптована стародавнім візерунком нагрудна нашивка, золоті нитки із зеленим та червоним відливом на тлі кремового кольору. Дораліс розклала сукню на стільці, оглянула, а потім почала повільно роздягатися, відклала сукню, в яку була вбрана, й одягла блакитну. Тепер вона була готова. Коли вона ось так стояла, оточена сірим світлом, то мерехтіння від шовку та золотого кольору викликало в неї приємне збудження.

Вона знову перейшла у вітальню, сіла на своє крісло і почала чекати на Ганса. Це повинно було б і на нього подіяти, щось повернути йому з минулих днів. Чекала вона довго, до свого післяобіднього сну Ганс брався, як слід, і вже почало смеркати, коли Дораліс почула, як він заворушився у спальні. Зрештою він вийшов у вітальню. Зробивши кілька кроків, він запитав: «Чому тут так солодко пахне? Цей запах важкий, як у замку». Коли він потім подивився на неї, то сказав: «О! Ти гарно вирядилась. Ця сукня мені знайома». Прозвучало це досить сухо, і Дораліс була збентежена. Вона вибачилась: «Тут було так сіро і бридко, то я її вбрала, я думала, це й тобі сподобається».

Ганс сів на крісло, смикнув себе за бороду і глянув повз Дораліс у вікно: «О, так, дуже гарно, дуже гарно, – сказав він неухважно. – Тільки скажи мені, тобі потрібні спогади, якими повна-повнісінька ця сукня?»

– Та мені не потрібні взагалі ніякі спогади, – відповіла Дораліс, готова розплакатись.

А Ганс і далі міркував собі: «Так-так, – пробурмотів він, – тобі тут було сіро й бридко, і ти хотіла мати щось гарне, звичайно, я розумію. Гарно, гарно».

Вони на якийсь час замовкли, і Дораліс відчула, що те мінімальне відчуття святкового настрою, яке дала їй сукня, зникло. Ганс підвівся і нервово заходив по кімнаті, потім зупинився й запитав: «Ти хочеш і далі бути в цій сукні?»

– Та я можу її знову скинути, – невпевнено відповіла Дораліс.

– Так, – вів далі Ганс, – адже тут у цій кімнаті вона виглядає трохи чужою. У мене таке відчуття, ніби біля мене стоїть модель.

– Модель, – ображено повторила Дораліс.

– Ні-ні, не модель, – заспокоїв її Ганс, – це я дурницю сказав. Послухай, я тобі поясню. Було це в Мюнхені, я мешкав на четвертому поверсі, звичайно, що у страшенно бридкій кімнаті. І от я в антиквара закохався у французьку скляну чашу, ніби зроблену з рожевого і зеленого льоду, прекрасну річ, для мене занадто дорогу. Добре. Але ж я закоханий і коли отримую за одну картину трохи грошей, то купую цю чашу і несу додому. Ставлю її на стіл. На столі скатертина бридкого жовтого кольору з блакитними квітами. Ні, так не підходить. Я ставлю її на скриню, помальовану аби-як у жовтий колір. Але так підходить ще менше. Ставлю я її на мийницю, на вікно, ну, що тобі сказати, де вона тільки не стояла, всюди був якийсь фальшивий тон, він мене мучить, як зубний біль. Я був щасливий, коли та річ знову опинилася в антиквара. Бачиш, ось що я мав на увазі.

– То я така чаша? – запитала Дораліс.

– Та ні, не ти, твоя сукня, сукня, – Ганс стояв перед Дораліс і напружено чекав, що вона скаже. Але вона нічого не сказала, просто підвелася і пішла у спальню, щоб перевдягнутися. А Ганс знову почав швидко ходити кімнатою. Він був розлючений. Отже, він знову її образив, проте цього разу здавалося, що інакше й бути не могло. Чи не схоже було на те так, що кохання – це така інституція, яка пов'язує двох людей, щоб вони мучили одне одного? І справді, так воно й було. Але ж повинно бути зовсім інакше, і коли Дораліс повернулася у своїй сірій сукні, щоб знову тихо сісти у своє крісло, він вибухнув: «Ти ображена, я знаю, знаю! Але ти побачиш, я створю тобі такі умови, в яких ти зможеш одягатися, як королева».

– А, маленький будиночок, – зауважила Дораліс.

– Щось набагато краще, – нетерпляче продовжував Ганс. – У Мюнхені зараз ба-

гато можливостей. Я організую художню школу і ще буду працювати, в мене повно ідей, я стільки всього зібрав у собі, я заряджений, як бомба, і коли я вибухну в тому світі старосвітських мешканців великого міста, то вони витріщать очі. Я вже радію з цього. Давай запалимо разом лампу й напишемо в Мюнхен кілька листів». – Він потер руки і засміявся, був повний завзяття, його розпирало від бажання щось робити. Але Дораліс втомлено сказала: «Ах, ні, тільки не лампа».

Якусь мить Ганс стояв у задумі, потім повільно сів на своє крісло, запалив сигарету й закурив. Обоє мовчали, ставало все темніше й темніше, здавалося, що сутінки упали на землю разом із дощем, вітер заблукав десь у будинку й через це чути було звук, подібний до трагічного сміху. Дораліс чітко відчувала, що Ганс там у сутінках недалеко від неї боровся сам із собою, усвідомлення цієї схвильованості, очікування того, що це, можливо, закінчиться бурхливою сценою, втішало її у меланхолійній атмосфері цієї години. Але Ганс знову почав спокійно і приязно:

– От бачиш, ось воно знову зовсім близько до нас.

– Ти про що? – запитала Дораліс.

– Про те, що ми ось так сидимо разом і не розмовляємо, ніби посварилися. Ми не посварилися і маємо що сказати одне одному, дуже багато маємо, проте наближається час, коли в нашому коханні щось закінчується й має початися щось нове. Тепер найтонші, найчутливіші частини наших душ сперечатимуться між собою, тепер починаються дуже складні підрахунки, щось на зразок добування кубічних коренів, і це так завжди, так мусить бути. Я не можу, як тоді, постійно бути особливою подією.

– Та я взагалі не вимагала від тебе постійно бути особливою подією, – сказала Дораліс.

– Я знаю, знаю, і я також знаю, що нам слід зробити, аби покласти кінець цій жажливій миті. Нам потрібно піти до моря. Надворі темно, і йде дощ, але то нічого, море нас вилікує, море – це завжди особлива подія, ми до нього приєднаємося, і ти побачиш, там ми знову відчуємо, що ми друзі, і тоді ти знову зможеш витерпіти світло від лампи.

Він узяв плащ Дораліс, міцно її закутав, обхопив і вийшов з нею надвір.

Надворі вони були змушені боротися із сильним вітром, море ревіло, це було хаотичне нагромадження громових голосів, які перекрикували й перебивали одне одного. У темряві хвилі піднімалися, наче великі білі постаті, вони витягалися на повний зріст, нахилилися й падали донизу. Іноді Гансові й Дораліс здавалося, ніби вони стоять на білому і холодному полотні, це морська хвиля розбивалася біля їхніх ніг. Вони сміялися, міцно тулячись одне до одного, і Ганс вигукнув, перекрикуючи шум моря: «Ти відчуваєш, ти вже відчуваєш, що ми знову друзі?»

– Так, так, – ледве спромоглася відповісти Дораліс. Від бурхливих потоків повітря вона майже не могла дихати.

І в заїзді дощове пообіддя гнітуче впливало на настрій мешканців. У повітрі й без того висіло напруження, від якого неспокійні, роздратовані люди безрадісно вешталися тісними кімнатами. «Моя отара, – сказала генеральша до фройляйн Борк, – нині ходить туди-сюди, як білі ведмеді у клітці. Запалить усі лампи, ніяких сутінків, це небезпечно. А крім того багато доброї їжі. Так ми всі перешкоди подолаємо найлегше». У будинку стало дуже світло, генеральша з фройляйн Борк влаштувалася на канапі й розклала пасьянс. Говорила вона своїм сильним та заспокійливим голосом і сміялася зі своїх пасьянсів. Вона примусила наречених зіграти в пікет.

«Немає нічого кращого для нервовного кохання, – зауважила вона, – ніж карти». Ведіх та Ніні грали в дамки і сперечалися, а пан фон Буттлер нервовими кроками ходив кімнатою й весь час поглядав на барометр. Раптом у дверях їдальні з'явилася його дружина й сказала: «Прошу тебе, Буттлере, на два слова».

– Звичайно, кохана, – відповів він і миттю виструнчився, – в чому справа?

Він пішов услід за дружиною в їдальню, двері за ними зачинилися. Генеральша незадоволено похитала головою й зауважила: «Белла завжди переоцінювала дію полемічної дискусії». Розмова подружжя тривала досить довго. Чути було голос барона, який зробився патетичним, і Ведіх прошепотів до Ніні: «Чуєш, тато власне сказав – поетична потреба». Гільмар і Лоло грали в карти дуже неухважно. Врешті-решт двері їдальні відчинилися, фрау фон Буттлер увійшла до вітальні, мовчки сіла за стіл і знову почала плести гачком. Вона була бліда, було видно, що вона плакала. Проте барон став на порозі кімнати і з поважним виглядом сказав:

– Гільмаре, прошу на пару слів.

– Слухаюсь, – відповів Гільмар і підскочив.

При цьому він насупив брови і на якусь мить видавався таким розлюченим, що Лоло дивилася на нього перелякано. Після цього панове зникли за дверима їдальні. Генеральша підвела брови й сказала: «Для чого потрібні ці наради, я не знаю, затишній атмосфері вони не сприяють».

– Ні, любя мамо, – відповіла баронеса, завзято продовжуючи плести гачком, – я непривітна та прозаїчна, я тільки-що це почула. Інші можуть бути привітними і поетичними, тільки не я. Я, ніби жандарм, кого всім треба і кого ніхто не любить.

– Але ж Белло! – заперечила генеральша.

Проте фройляйн Борк вважала, що це чудово. На її думку, материнська любов у ролі поліції заради щастя інших, це було чудово. – Добре Вам говорити, дорога Борк, – сказала баронеса, але генеральша розгнівалася: «Я не кажу, що час від часу наїхати не піде на користь, але це завжди краще робити швидко й рішуче, а не довго й озлоблено».

– А хто озлоблений? – запитала баронеса, але генеральша нічого не відповіла. У цей час Лоло неспокійно ходила кімнатою. Вона зупинилася біля скляних дверей і вдивлялася в темряву, потім відчинила двері і вийшла на веранду. Вітер ніби вже чекав її, він відразу накинувся на неї, шарпав за одяг і розвіяв їй волосся. У темряві пролунали різкий звук, здавалося, ніби чийсь великий крила розмахували над нею, там вирувало бурхливе й нестримне нічне життя; Лоло стояла і з великим зусиллям намагалася глибоко дихати. Вона страждала, але в будинку, при світлі лампи її біль перетворився в нестерпну, пекучу муку, а тут надворі вона могла відчувати його, як щось велике і майже прекрасне. Коли вона нарешті почула, як відчинилися двері їдальні і обидва панове знову увійшли до вітальні, то вона прочинила скляні двері й покликала Гільмара. Він вийшов до неї на веранду. Якусь хвилю вони мовчки стояли поруч у темряві. Лоло взяла руку Гільмара і міцно притулилася до нього. Зрештою вона тихо сказала: «Він тобі дорікав через мене?»

– Ах, та він має рацію, – відповів Гільмар, і його голос звучав здавлено і пригнічено.

– Всі вони мають рацію: коли ти через мене страждаєш, то я просто підла собака. Мені не треба було приїжджати до тебе, треба, щоб ти була впевненою і щасливою.

Лоло знову заговорила, дуже м'яко і заспокоїливо: «Ні, ти в цьому не винен, ми в цьому не винні. На світі є речі, сильніші від нас обидвох. Я це тепер зрозуміла. О, та

я тепер дуже багато зрозуміла. Раніше я думала, що кохати одне одного – це сидіти, тримаючись за руки і писати одне одному довгі листи. Але тепер я знаю, що кохати – це щось страшенно велике, при цьому ми й самі повинні бути здатні чинити справді великі речі, і чому б я не мала притому ще й страждати? Ти теж страждаєш, страждає й багато-багато інших людей. Ні, бідний мій Гільмаре, може, я й не маю доленосних вуст, але й та твоя історія з блакитним недільним костюмчиком нічого не варта. Але ти не хвилюйся, якось ми з цього знайдемо правильний вихід». І вона долонею м'яко погладила його рукав.

– Лоло! Лоло! – покликала баронеса, а барон постукав у скляні двері. «Вони кличуть, нам треба йти», – сказала Лоло.

– Зараз я не можу туди повернутися, – зітхнув Гільмар, – але ти, ти повинна почувати себе у безпеці і бути щасливою... а я, я підла собака. – Він нахилився над нею і міцно притулив свої гарячі сухі вуста до її очей, потім відштовхнув її від себе й кинувся в темряву. Лоло ще якусь мить стояла, поклавши руки на груди, і гарячими, фанатичними очима вдивлялась у ніч і впивалась своїм великим болем.

З дверей кухні на вужчій стороні будинку в напрямку берега вислизнули три закутані в плащі постаті. Це були Ніні та Ведіх, які тайкома вийшли з кімнати і тепер під проводом Ернестіни зібрались віддатися улюбленій справі: дивитися на графіню. Для цього їм треба було піднятися на дюну, щоб на задньому боці господарства Вардайна підійти до потрібного вікна. Та це було справжнє задоволення: вирватися з душною атмосфери у вітальні, яка сьогодні до того ж зробилась важкою від нудьги та поганого настрою, поборотися з вітром, видертися крутим піщаним схилом вгору, крізь мокрі куші ялівцю, при цьому лякатися всього, що могло трапитись у темряві. Ось вони вже побачили маленький чотирикутник вікна, і їм треба було ще тільки обережно спуститися піщаним схилом, аби потім тихо прокрастися ближче, коли це Ернестіна, піднімаючи тривогу, зашипіла. Усі троє одразу пригнулися за кущем ялівцю. Там біля невеликого світлого чотирикутника вже хтось стояв, це була невисока, похилена постать: довгий, правильний профіль різко виділявся на тлі освітленої жовтим світлом шибки. «Ексцеленція», – прошепотіла Ернестіна. Вони не наважувались навіть поворухнутися. Цей маленький чоловічок там у темряві перед вікном здавався їм страшним і моторошним. І ось він раптом зник, ніби пірнув у темряву. Проте трійко дітей і далі не наважувались вийти, вони тихо сиділи за кущем ялівцю. Із нічної темряви знову виринула якась постать і стала перед вікном: струнка постать, темна чуприна, тонкий профіль: хтось, ніби силует, стояв та тлі шибки. «Гільмар», – оголосив Ведіх. Їм здалося, що цього разу вони мусили чекати досить довго, поки й ця постать не зникла в темряві. Лише тоді вони наважилися вийти зі свого сховку й підійти до вікна. Вони побачили Ганса Грілля, який сидів за столом і писав листа, побачили й Дораліс у своєму кріслі з відкинutoю назад головою, з широко розплющеними очима, вона замріяно кудись дивилася перед собою. Коли пізніше Ніні в ліжку розповідала у їхній спальні Лоло про свої пригоди, то сказала: «Знаєш, вона мала такий вигляд, ніби її страшенно втомлює бути такою вродливою».

– Так, бо це страшенна відповідальність, бути такою вродливою, – з мудрим виглядом урочисто проголосила зі свого ліжка Лоло.

Опівночі здійнялася гроза, несподівано розгулялася буря, вона вихором налітала ніби відразу звідусіль, хвили високо підносились угору і, наче сп'янілі, падали вниз. Але тривало це недовго. Буря так само несподівано стихла, як і розійшлася, із заходу повів м'який вітерець, він гладив і втихомирював хвили.

Настав безхмарний день, сонце кидало свої промені на розкішне зелене море, берег, ніби чорним шовком, вкрився викинутими з моря водоростями, а повітря було напоєне гострим солоним запахом моря.

Ганс і Дораліс уже з самого ранку піднялись на своє місце на дюні. Дораліс лежала на ковдрі в піску і дивилась на море, а Ганс малював. Малював він бабусю Вардайн, яка нерухомо сиділа на стільці, склавши руки. Пошерхле, вкрите зморшками обличчя на сонці блищало, ніби на ньому залишилися сліди давньої позолоти, а тьмяні жовті очі дивились на морський простір таким поглядом, яким люди вдивляються у велику й байдужу далечінь.

Ганс під час малювання говорив про своє мистецтво. Відучора він багато й взято говорив про своє мистецтво і про його практичні перспективи: «Справи йдуть чудово. Ви блискуча модель, матінко Вардайн. Виразніше людська доля і не може проявити себе в лініях так, як на Вашому обличчі. Звичайно, портрет повинен давати нам уявлення про індивідуальне життя. А тому слід малювати й людей, яких не знаєш, бо інакше хочеться вкласти в картину занадто багато. Це тому, наприклад, мені й важко малювати тебе, адже я занадто добре тебе знаю».

– Ти мене добре знаєш? – запитала Дораліс.

– Звичайно.

– Тоді ти знаєш більше від мене, – зауважила Дораліс.

Ганс відклав пензель і здивовано подивився на Дораліс: «Ну от, від якогось часу ти висловлюєш ось такі зразки не дуже-то приємної життєвської мудрості – як таємний радник».

Дораліс зітхнула: «Ах, не дуже це приємно відчувати, що у тебе з'являється подібність із таємним радником».

Ганс низав плечима і взявся за свій пензель. Вони мовчали. Дораліс уважно дивилася вниз на берег, ніби там могло трапитися щось, що б її якимось чином стосувалося. Внизу стояли вози й невисокі кудлаті коники, а рибалки навантажували морські водорості, щоби потім відвезти їх на свої поля. В хустині, яка розвівалася на вітрі, вздовж морського берега неспокійно ходила маленька сіра постать, часом вона зупинялася, щоби уважно подивитися на море. «Наш Штеге ще не повернувся? – запитав Ганс. – Я бачу, як вона там внизу постійно ходить туди-сюди».

– Чи він повернеться, – відповіла стара глибоким, подібним до чоловічого голосом, – повернеться на човні чи без човна, цього ми знати не можемо. Матіес, мій чоловік, повернувся на другий день там, недалеко від цвинтаря, без човна. А Ернст, мій син, взагалі не повернувся. Ну та так, Штеге власне такий: коли ніхто не хоче плисти, то пливе він, він тоді вірить, що забере собі всю рибу. Був жадливий вітер, коли я біля опівночі пішла подивитися. Я завжди виходжу подивитися опівночі, ще від того часу, як чекала на своїх.

Глибокий хрипкий голос говорив спокійно, здавалося, ніби він говорив не до інших, здавалося, що коли він уже був чимось захоплений, то не міг відразу замовк-

нути. Дораліс трохи випросталася, щоб краще бачити вниз жінку рибалки, яка без упину блукала вздовж хвиль, що розбивались біля берега, і чекала, чекала на щось жажливе. Ну а ця розповідь матінки Вардайн: хіба не йшлося в ній про страшенно довге життя, в якому матінка знову й знову чекала на щось жажливе? Дораліс насупила брови, вона готова була розплакатися, ні, не зі співчуття, просто вся ця темна безодня підійшла до неї раптом так близько.

Ранок зі своїм світлом, своїм запахом, своїм легким вітром видавався їй таким багатообіцяючим. Воно, може, й не мало ніякого сенсу, проте їй стало від цього добре. Тепер усе це зникло. Вона засмучено відкинулася назад, більше їй не хотілося нічого ні бачити, ні чути. І все-таки щось змусило її знову розплющити очі, аби подивитися, чи немає сірої постаті внизу й далі. Так, вона була там. Але у смугі сонячного світла промайнув ще хтось. Гільмар, у синьому фланелевому костюмі, у блискучій червоній краватці йшов швидким, пластичним кроком, легко похитуючи плечима; синій силует грайливо виділявся на тлі зеленого моря і до найменшої дрібниці був повен такого легковажного завзяттям, що Дораліс мимовільно усміхнулася. Гільмар спустився до човнів, де зустрів молодого Штіббе. Він наказав приготувати йому човен, сьогодні треба вийти в море під вітрилами, такої погоди більше не дочекаєшся. Гільмар хотів поплисти під вітрилами, але в нього було ще одне бажання, яке сьогодні прокинулось у нього, одне із тих, які палають, ніби гарячка: він хотів поплисти із Дораліс. І не мало значення, чи було щось таке ймовірним, або можливим, тільки одне він знав напевне: він повинен поплисти із Дораліс. Отож він піднявся дюною до подружжя Грілль.

– Він іде прямо до нас, – подумала Дораліс, – божевільний юнак.

Ганс теж побачив, як він ішов, і кров ударила йому в скроні. Проте коли Гільмар зупинився перед ним і привітався, Ганс спокійно і приязно сказав: «Доброго ранку, пане барон. Чудовий ранок».

– Доброго ранку, – відповів Гільмар, трохи задихавшись від хвилювання. – Шановне панство вже при роботі. А, матінка Вардайн, так, її б і я намалював, якби вмів. Це, мабуть, так, ніби малюєш вічність.

– Гарна погода, щоб плисти під вітрилами, – зауважив Ганс.

– Чудова! – підтвердив Гільмар. – Море сьогодні – мов колиска. Так, от я й хотів запитати, – він звернувся до Дораліс, – чи Ви, люб’язна пані, не хотіли би поплисти разом із нами? У човні є місце на трьох, а Штіббе та я добре ходимо під вітрилами.

Дораліс здивовано подивилася на нього і не могла не посміхнутися з упертого й рішучого виразу його обличчя. «О, я, – сказала вона, – я не думаю, що мій чоловік таке дозволить».

Ганс повним цинобри пензлем так сильно провів по картині, що на щоці матінки Вардайн з’явився широкий червоний шрам. Його самого дуже здивувало, коли він почув свій власний голос, що спокійно та переконливо сказав: «Та чому ні? Адже сьогодні ніякої небезпеки немає. Якщо тобі це принесе задоволення; адже барон – досвідчений яхтсмен».

Дораліс кинула на Ганса дуже здивований і холодний погляд: «Ну тоді це інша справа, – сказала вона, – в такому разі ми попливемо. Ходімо, бароне». Вона підвелася, легко кивнула Гансові, і потім вони спустилися дюною вниз.

Ганс ще трохи там посидів, зішкрябуючи червоний мазок з лица матінки Вардайн. Зненацька він відкинув усе геть від себе, став на край дюни і подивився їм услід.

Вони вже біля човнів, він бачив, як Дораліс піднімається в один із них, бачив, як Штіббе та Гільмар пустили його на воду, ось усі троє вже сиділи в ньому, і посудина на диво легко піднялася на перші зелені гребені хвилі. Не звертаючи уваги на матінку Вардайн, Ганс рвучко збіг дюною до моря, там почав ходити вздовж берега, часом зупиняючись, щоб глянути услід вітрильнику. Стоячи ось так на березі й поскрубуючи свою бороду, він був подібний на вродливого і брутального сільського парубка. Йому страшенно хотілося заревіти в напрямку моря. Під цим полуденним сонцем йому стало холодно. Для кого ж він грав цю дурнувату комедію довіри і великодушного спокою? Довіра? Та що він власне знав про цю жінку? Він тільки знав, що від думки про те, що він може її втратити, бунтувалася кожна краплина його крові. Адже він не якась горбата ексцеленція, аби бути розважливим і скептичним. Але від ревнощів у нього було прикре, болісне відчуття, як від ганьби, ревнощі його принижували, руйнували його почуття гордості та самостійності, без них він не вірив, що зможе жити. Ні, слід було змінити це, в іншому разі йому кінець, в іншому разі він усе своє життя не буде нічим іншим, як таким собі добродієм, який викрав графиню Кьоне і тепер стереже її. «Я й далі нічого не бачу», – почув він біля себе чийсь жалібний голос. Біля нього стояла жінка рибалки Штеге і втомленими очима дивилася на мерехтіння моря. А трохи далі, на дюні з'явилися жіночі постаті: на вітрі розвівалася біла сукня-піке генеральші, були там і фройляйн Борк та баронеса Буттлер. Тримаючи перед очима театральні біноклі, вони дивилися на море і стежили за білим вітрильником, який весело ковзав туди, де вже виблискувало полуденне сонце. На човні поруч з білим вітрилом сидів Гільмар. Він сидів навпроти Дораліс і дивився на неї. Вона була серйозною, її хвилювало неясне почуття, ніби Ганс її образив, ніби він зрадив її тим, що ось так зовсім спокійно дозволив їй поїхати. Але на обличчі Гільмара була така щаслива, така весела усмішка, усмішка хлопчиська, який втік зі школи, щоби влаштувати собі день не дозволених канікул, що вона й собі не могла не засміятись і раптом відчула, як і її охопило радісне відчуття веселих канікул. Та й молодий Штіббе, який сидів на іншому кінці човна і керував вітрилом, теж не міг стриматися: на його засмаглому, вкритому легким пушком обличчі з'явилася широка усмішка.

– Ви розумієте, – сказав Гільмар, – якби Ви не поїхали, якби Ви тут не сиділи, я не знаю, що я б зробив. Але я знав, що так повинно статися.

– Добре-добре, ось я сиджу тут, – відповіла Дораліс, – але Ви тепер не кажіть таких... таких палких речей.

– О ні! Звісно ні! – захоплено вигукнув Гільмар. – Та це й не потрібно, більше й нема що казати. Ви тут, слова більше ні до чого. Та й взагалі, останнім часом розмови для мене перетворилися у щось фатальне. Один з одним розмовляти – це може кожен, але один з одним бути – це мистецтво. Отож, якщо Ви втомилися, ось ковдра, а ось подушка. Ви можете трохи поспати. Це буде найцікавіша година в моєму житті. Ви не хочете? Ну то підкладіть цю подушку собі під спину, а цю під ноги, так... і тепер можна було би більше ні на що не звертати увагу, хіба що Ви могли б виглядати трохи задоволенішою. Ви зауважили, що коли дитина їсть щось дуже солодке, то стає дуже серйозною, в неї робляться круглі очі і в них стоять сльози?

– Ах, – нетерпляче відповіла Дораліс, – Ви теж збираєтеся мені розказувати, яка я?

– Ні-ні, – запевнив Гільмар, – я тільки хотів сказати, що у Ваших очах залишилося зовсім небагато від того погляду, яким вони дивилися вчора.

– І що ж це за погляд? – запитала Дораліс.

– Це було вчора, коли Ви ввечері сиділи у своєму кріслі біля лампи й дивилися кудись, – пояснив Гільмар. – Так, я дивився на Вас крізь Ваше вікно, я так постійно роблю, звичайно ж, а що ж іще мав би я робити? Ви вважаєте, що це нечувано. Це, звісно, нечувано, але я б міг вчинити й іще більш нечувані речі. Ви гніваєтесь?

– Ах, так, – повільно й не дуже охоче відповла Дораліс, – звичайно, що я гніваюся, але пізніше, не зараз.

– Добре, пізніше, – закінчив розмову Гільмар. – Давайте викуримо по сигареті.

Сонце кидало на море гарячі промені, його золоте сяйво стікало на хвилі, мов олія, зовсім низько над водою дуже повільно літали чайки, а вітрило на все слабшому і слабшому вітрі тріпотіло, ніби легкі удари крил.

Коли подорож закінчилась і Дораліс та Гільмар трохи пригнічені стояли на березі одне навпроти одного, Дораліс простягнула Гільмарові руку і сказала: «Дякую». Гільмар насупив брови. «Суходіл, – відповів він похмуро, – це справжня нищість». Після цього вони розлучилися. Дораліс повільно й нерішуче ішла додому. Думка про обід, про пару, яка йтиме від великих картоплин, про строгий та пильний погляд Агнеси мучили її, несподівано до цих прикрих речей додалося ще й відчуття жалю до Ганса. Вона весь цей час була від нього так далеко, і в своїх думках його навіть не згадала. Ну що ж, якщо вона вдома побачить, що він сумний, сердитий або прикрий, то буде до нього милою і люб'язною, і від цього пориву почуттів їй зробилося добре на серці.

12

Ганс сидів за накритим до обіду столом і читав. Коли Дораліс увійшла, він підвів очі і спокійно сказав своїм звичним голосом: «Ну як, ти добре провела час?»

– Так, дуже добре, – відповіла вона.

– Ну й чудово, – сказав Ганс, – я теж навчуся плавати під вітрилами, щоб ти могла мати це задоволення й без допомоги чужих лейтенантів. А тепер давай поїмо.

Під час обіду Ганс, як здавалося, почував себе невимушено, знову багато говорив про свої плани, він отримав листа з Мюнхена, перспективи видавались непоганими. Був якраз відповідний момент починати щось серйозне. Часом він дивився на Дораліс і чекав якоїсь відповіді, і вона відповідала, проте відповіді її звучали ухильно і роздратовано. Стан її душі поступово став чимось нагадувати стан душі ображеної людини. Здавалося, що Ганс цього не помічав, він тільки зробився особливо ввічливим, гаряче з нею погоджувався і поводився з нею, як із кимось, кого треба дбайливо оберігати. А потім надійшла пообідня пора і наповнила кімнати своїм жовтим сонячним світлом. Ганс і далі говорив, але Дораліс здавалося, що всі ці речі не мали з нею нічого спільного. Знову й знову Ганс повторював: «Коли ми будемо в Мюнхені», зрештою, Дораліс його нетерпляче перебила: «У Мюнхені? Але ж цього ще довго не буде». Ганс зупинився перед нею: «Ні? Гм. Ну добре, тоді ми залишимося тут».

Він у задумі погладив свою бороду і знову почав ходити по кімнаті. «Але справа в тому, – нарешті почав він, – що людина повинна мати якесь заняття. Боюся, що коли ми залишимося тут на довше, я повністю перетворюся на рибалку. Вночі я вже бачу сні про рибу».

– Та це ж добре, – сказала Дораліс.

– Можливо, – вів далі Ганс. – Ти вийдеш разом з нами цієї ночі в море?

Ні, вона не хотіла. «Давай спробуємо щось інше, – сказав Ганс. – Можливо, тобі буде цікаво навчитися в Агнеси куховарити».

«В Агнесі?» Ні, на це в Дораліс не було жодного бажання. Та так, врешті-решт, на його думку, це зрозуміло, але ось, наприклад, та фройляйн Борк звернулася до нього в справі дітей рибалок. Вона вважала, що якась освіта могла би принести тут чимало користі; можна було б зайнятися опікою цих бідолох.

– Ти хочеш знайти мені заняття? – запитала Дораліс.

– Я шукаю щось, що б могло піти тобі на користь, – відповів Ганс, але вона роздратовано продовжувала: «Це що, мав би бути початок мого виховання?»

Ганс почервонів: «Ні, ні, та зовсім ні». Він повернувся до Дораліс спиною і подивився через вікно. Чоловік і жінка йшли дюною вгору: рибалка Штеге, який зрештою повернувся додому, і його жінка. Він крокував, широко розставляючи ноги, спокійно, ніби нічого не сталося, а його жінка дріботіла за ним; усе її хвилювання кудись зникло, і вона, як зазвичай, дивилася з похмурим виглядом собі під ноги, щоб не наступати на кругляки. Ця картина трохи повернула Гансові настрій. «Штеге таки і на цей раз повернувся, – повідомив він, – а жінка, як вона йде вслід за ним! У неї вигляд, як у сердитого кредитора, коли забарний боржник зрештою повернув йому свій борг. Вона кладе в кишеню власного чоловіка!» Потім він повернувся до Дораліс, добродушно усміхнувся і сказав: «Гадаю, нам треба перейти. Надворі, можливо, й ми підемо собі разом, як ті Штеге».

Вони вирушили на прогулянку вглиб суходолу, повз хатину лісника Ціббе, а далі й під гору до соснового заповідника. Молоді деревця з рожевими стовбурцями та синьо-зеленими верхівками стояли тут на однаковій віддалі одне від одного. Посадку перетинали прямі жовті доріжки. Повітря дуже нагрілося і від запаху живиці було дуже важке. Ганс намагався бути захопленим: «Чудово! Колір! Колір! І який! Та з цього можна пошити сто тисяч плащів для венеціанських мадонн».

– На мою думку, тут усе скоріше схоже на стан у шкільному класі в час післяобідніх уроків, – ухильно відповіла Дораліс. Ганс з її слів голосно засміявся, сподіваючись, що Дораліс і собі сміятиметься: «Шкільний клас! Дуже гарно, але що за клас! Зелено-сині стіни, золота підлога і цей запах. Якби ми сиділи в таких шкільних класах, то були б із нас зовсім інші хлопці». Дораліс не сміялася. Їй раптом нестерпно захотілося моря під полуденним сонцем, захотілось до вітрильника, до Гільмара, до молодого Штіббе, як це часом буває, коли шалене бажання якоїсь щасливої миті в нашому минулому охоплює нас так сильно, що стає боляче. Вона мусила заговорити про це: «Барон Гільмар каже, – почала вона, – що море сьогодні зелене, прозоре і солодке, як російське повидло».

– А, то він так сказав? – зневажливо промовив Ганс. – Та такий лейтенант вічно щось має до діла із солодошами. Він їх їсть, роздає, щось про них каже і не вдовольниться, поки все море не перетворить у повидло.

Дораліс нічого не відповіла і якийсь час вони мовчки йшли поруч дорогою, яка нікуди не звертала. Коли на стовбури берез уже лягли червоні промені сонця, вони повернули додому. По дорозі їм зустрічалися робітники, які поверталися з поля: чоловіки у білих полотняних штанах, за ними – їхні жінки з ложками для каші в руках. Тут і там одна з пар зупинялася перед невеликою халупою; чоловік відчиняв

двері, нагинався, щоби пройти, слідом за ним – його жінка; вони зникали в чорній норі, і двері за ними замикалися з рипом на замок. Коли Ганс і Дораліс підійшли до свого житла і він, трохи нахилившись, увійшов туди першим, Дораліс зітхнула й подумала: «Як у тих малих халупах; непомітно зникаєш у чорній норі, риплять двері, і світ, повний прекрасних, хвилюючих можливостей, залишається десь там, за межами цих стін».

Надійшов час вечері, з неодмінною камбалою та великими картоплинами, Ганс їв швидко і багато, жваво розмовляв з Агнесою, здавалося, він радіє, що виходить у море ловити рибу. Незабаром він встав з-за столу, щоб переодягнутися, і вийшов з кімнати. «На добраніч, гарного сну», – сказав він і поцілував Дораліс у чоло. Агнеса щось пробурчала: що, мовляв, «ось так утікати кудись поночі» і що так не робиться. Настала ніч, Агнеса принесла лампу й пішла, похмуро кинувши «на добраніч». Дораліс підсунула крісло ближче до вікна, яке виходило на море, і зручно простягнулася в ньому. Їй здавалося, що десь тут зовсім поруч були образи та сни, які вже чекали на неї протягом усього післяобіду, і ось тепер вони могли прийти до неї. Надворі була зоряна ніч, легкий вітерець приніс із полів на берег моря запах конюшини і запахи соснового лісу. Шум моря був сьогодні на диво несміливим та млявим. Часом здавалося, що море мовчить, потім здіймалася хвиля і щось бурмотіло, і тоді лише за якийсь час прокидалася ще одна і їй замріяно відповідала, на березі під важкими кроками неговіркої пари закоханих перестукували камінці. Дораліс заплющила очі й хотіла віддатися своїм думкам, але вони поступово перетворилися в сон, і вона заснула. Їй снився сад у замку, вона йшла прямою, безкінечною стежкою разом з Гільмаром, по обидва боки у грядках стояли гладіолуси, дуже високі, вогняно-червоні гладіолуси. І раптом посеред однієї грядки там з'явився граф, він був по коліно в гладіолусах. У нього було маленьке сіре обличчя, густо всіяне зморшками. Він стояв і дивився на свій годинник, який тримав у руці. «Тепер він нас бачить, – сказав Гільмар, – але це не має значення», – він нахилився і поцілував її.

Однак тоді Дораліс уже розуміла, що вона більше не спить, що тут був Гільмар, що вона весь час чекала на нього, чекала, що він її поцілує. Дораліс не розплющувала очей, і лише коли Гільмар узяв її руки і сказав: «Які холодні Ваші руки, Ви мерзнете від самотності», – вона подивилась на нього. Гільмар стояв поруч з нею на колінах і на неї знову дивилися його очі, в них було те вперте, шалене бажання, яке робило її безсилою і від якого вона майже відчувала біль. «Чому Ви тут?» – запитала вона.

– Чому? – нетерпляче запитав Гільмар, – а де ще я повинен бути? Я більше не належу до інших, Ви ж дуже добре це знаєте, Дораліс.

– Ні, це підло, – відповіла Дораліс.

– Це підло, можливо, – сказав Гільмар, – але підлість ця наша, Ваша й моя. І коли інші нас проклинатимуть, оголошуватимуть поза законом, то лише тоді ми з Вами будемо разом, як це було сьогодні на морі. Тоді ми зможемо винайти собі життя, наше власне життя. Та ж це справжнє безглуздя: завжди жити тим життям, яке для нас придумали інші. Ні, послухайте, Ви не можете жити життям герра Грілля, і я не можу бути нареченим моєї маленької святої, це ж зрозуміло. Отже так, завтра я повинен повертатися до свого полку, щоб виправитись. Але Ви скажете, що я повинен залишитися, і я залишуся, й ані полк, ні уніформа, ні все інше не матимуть значення. А Ви, Дораліс, Ви відпустите герра Грілля.

– Не кажіть так, – перебила його Дораліс, – він добрий.

– Добрий! Добрий! – вигукнув Гільмар. – Та звичайно, що він добрий, усі вони добрі, ті інші, тільки ми не добрі, ми не можемо бути добрими, тому вони мусять дати нам піти нашою власною дорогою.

Дораліс глибоко зітхнула і тихо сказала: «А тепер Вам треба йти геть».

– Так, тепер, тепер, – повторив Гільмар. Він трусив руки Дораліс, які міцно тримав у своїх, і в його очах сяяв нестримний тріумф: «Ви кажете тепер, але я можу прийти знову і тоді... тоді...».

Біля вікна, яке виходило на дюну, на якусь мить з'явилася Лоло: дуже бліда, вона із серйозним виглядом заглянула в кімнату.

Як і щовечора, Лоло піднялась із Ніні у їхню кімнатку на піддашші й лягла в ліжко. Вона не спала і широко розплющеними очима дивилась у темряву. Вона снувала свої великі, неясні думки, які всі ці дні носила в собі, які в ній усе міцнішали й повністю захопили її.

Жертву, вона хотіла принести жертву. Вона більше не могла витерпіти заплутані, незрозумілі муки та розчарування історії свого кохання, тож тікала у той запаморочливий стан, до якого жіноче серце може довести лише бажання жертви. Тепер усе це перетворилось у велику подію її власного життя, вона була захоплена глибиною власної душі. Померти було легко. Вона хотіла виплисти далеко в море, ген аж за обмілину. Хотіла плисти, аж поки не прийде вже знайома їй утома, коли вже бажаєш тільки простягнутися на поверхні води, без жодних бажань, без жодних рухів. Так, і тоді вона настане, ця темна тиша, і все те жакливе напруження почуттів і бажань кудись щезне. Тільки-но в будинку стало тихо, Лоло підвелася. Вона вбрала свій купальний костюм, закуталась у плащ і вислизнула надвір. Ніч була чорна і тепла, на небі – великі, яскраві зорі. Такого вона й чекала, все було добре. Коли вона побачила світло у вікні господарства Вардайнів, то від неясного бажання ще більшої гіркоти і ще більшого болю захотіла підійти й заглянути туди. Вона побачила, як Дораліс сидить у кріслі, а Гільмар біля неї стоїть на колінах, але це не надто сильно схвилювало її, цього вона чекала, так і повинно бути. Вона спокійно зійшла до моря. Там вона зняла свій дощовик, скинула взуття і зайшла у воду. Її торкнулися маленькі теплі хвильки. Вона попливла, безмежна насолада пройняла її тіло. Чорні гребені хвиль, на яких зорі відбивалися, ніби рухливі золоті цятки, м'яко підіймали її догори і знову м'яко опускали у чорні, всіяні зірками заглибини поміж хвиль. Усе те гарячкове збудження та гнітюче відчуття обмеженості залишили її, вона більше не розуміла, чому вона тут, вона тільки знала, що була щасливою і що їй треба було плисти далі. Часом вона лягала на спину й дивилась угору, і їй було так, ніби вона падає у чорну безодню, де вихором неслися золоті зорі. Так і тривало якийсь час, аж ось їй здалося, що в непроглядній темряві на поверхні води щось стоїть і не рухається, ніби привид якогось човна. Вона попливла жвавіше, стала докладати більше зусиль, ніби мала мету, якої повинна досягти. А потім її раптом охопило усвідомлення того, яка страшна широчінь навколо неї, яка страшна глибина під нею. Від страху в неї перехопило подих, усе зробилося ворожим, усе було проти неї, вона мусила боротися з цією масою хвиль, які тепер здавалися їй твердими й холодними, мов чорний метал. Кілька разів вона крикнула в темряву ночі, знову запрацювала руками й ногами, почала боротися із чимось, що хотіло її занурити під воду, потягти донизу, а потім усе зникло.

– Та ми ту' впіймали дивну нічну рибину, – сказав Штіббе і витягнув Лоло у свій човен, – мені ся здає, що то панюся з заїзду. Але вже води ся наковтала. Візьми її, Андре, ти знаєш, як ся з панюсями обходити.

Андре взяв Лоло, яка лежала, не виявляючи ознак життя, він закутав її у свій плащ і почав вмовляти: «Випльовуйте воду, весь час випльовуйте воду». Штіббе сердито звзявся за весла: «Швидко вертаєм додому, – пробурчав він, – бо інакше вона нам замерзне. Що то за міські глупства, лізти у воду! Та вона кого хочеш затягне. Занесемо панюсю до Вардайнів, туди ближче. Най ті з міста самі розбираються зі своїми глупствами».

Дораліс була знову сама у своїй кімнаті, коли чоловіки зайшли до хати. Вона не відразу зрозуміла. Був тут рибалка Штіббе, був ще хтось, і Штіббе когось приніс, він приніс Лоло, та була зовсім бліда, очі заплюшені, її довге мокре волосся звисало донизу з руки рибалки.

– Ми її там на морі впіймали, – сказав Штіббе, – вона ся не збирала повертати назад. Шо то за така нічна рибина, сказав я до Андре, і ми попливли за нею. Ах, та вона жива, вона ще й як жива. Лиш води ся наковтала. Де її положити? Ага, там на ліжко. Андре пішов до заїзду сказати пані, щоб її забрала.

Лоло поклали на ліжко, Штіббе ще раз повторив: «Вона жива-живіська», і чоловіки пішли. На галас прийшла Агнеса, вона відразу оцінила ситуацію, заходила ся біля Лоло, роздягнула її, закутала в ковдру, розтерла, весь час вона похмуро мовчала й лише один раз зауважила: «Вона не відкриває очі не тому, що не може, а тому, що не хоче». Зрештою вона вирішила приготувати гарячий чай, Дораліс просто треба було далі розтирати Лоло.

Стоячи на колінах біля ліжка, Дораліс розтирала дівчині кінцівки. Лоло зітхнула, розплющила очі й із серйозним виглядом подивилась на Дораліс. У незворушних рисах її вузького обличчя було щось не за літами суворе.

– Як... як Ви себе почуваєте? – запитала Дораліс.

– Добре, – сказала Лоло таким голосом, яким відповідають на пусте, байдуже запитання. Але Дораліс з усією пристрасстю нахилилася над нею, ніби хотіла її зігріти й захистити. «Як Ви могли вчинити таке?» – прошепотіла вона. Лоло трохи звела брови і сказала тим самим холодним і погордливим тоном: «Він не винен. Я це зрозуміла, коли побачила Вас, він інакше не може, а Вас... Ви не винні, що Ви така вродлива».

– Ні, я не хочу цього! – майже з люттю вигукнула Дораліс. – Він повинен залишитися з Вами, він повинен Вас кохати, Вас, він повинен, повинен!

Лоло відвернулася, заплющивши очі, ніби хотіла, щоб її лишили в спокої, і сказала сумно і втомлено: «Та тепер, тепер я вже не знаю».

Дораліс більше не наважувалася щось сказати. Стоячи біля ліжка на колінах, вона від нестерпного приниження почувала себе жалюгідно. Почувся сильний голос генеральші: «Де вона? Де вона лежить? А, у Вас тут є гарячий чай, люба пані, дуже добре». Відтак генеральша з'явилася у дверях спальні: вона вбрала свій солом'яний капелюх поверх чепця і накинула дощовик на нічну сорочку. Була вона червона й захекана: «Дитино! Дитино моя! – вигукнула вона\., – Що за історія! Чи хтось чув коли-небудь про таке! Що я мушу пережити щось подібне! Де гарячий чай, люба пані?»

Фройляйн Борк та Ернестіна були з нею, навантажені рушниками та плащами. Серед загального безладу генеральша почала роздавати накази, а між тим час від ча-

су сварилася: «Ця надмірність така властива Буттлерам, це дурні буттлерівські серця. Це в них не від мене. Люба Кьоне, дайте-но хусточку, їй треба трохи підсушити волосся. І в мої часи заручались, і закохувались, і ревнували, адже й тоді чоловіки вартували небагато, але ми від того не вмирили. Але нинішня молодь, та вона як задурманена».

Лоло безвольною, ніби лялька, дозволяла робити з нею все, що треба. Зрештою вона підвелася на ноги, закутана в рушники і плащі, фройляйн Борк та Ернестіна її підтримували. «Повертайтеся додому, – наказала генеральша, – але тихо, щоби донька моя не прокинулась, досить того, що зранку люди почнуть базікати. Дитину покладіть у ліжко, дайте грілку і чай з валер'янки. Йдіть уже, я ще тут трохи побуду. Ви ж дозволите, моя люба?» – повернулась вона до Дораліс.

Лоло повели геть.

– Йдіть сюди, люба Кьоне, – сказала генеральша, взявши Дораліс під руку, вона повела її у вітальню. «Сідайте, Ви білі, як полотно. Я теж сяду ненадовго, таке не для моїх старих костей». Зітхнувши, вона сіла на стілець і якийсь час мовчки про щось думала. Її велике обличчя було тепер блідим і видавалось старим і заклопотаним.

– Ні! – знову почала вона. – Такого я не передбачила. Я взагалі-то не дурна, але такого я не чекала. Нашому перебуванню тут тепер таки прийшов кінець. Шкода. Вас, моя люба, я завжди захищала. Моя донька робила з Вас хижого звіра, але я Вас захищала. Ну так, Ви втекли від Вашого старого графа. Так не робиться, вже хоча б з моральних причин, та це був дурний шлюб, і Ви дозволили Вашому художникові Вас викрасти, ну добре. Але тепер, моя люба, цього досить, не можна ж весь час дозволяти, щоби Вас хтось викрадав. Ніхто ж не може жити тим, що його викрадають. І потім, у малій є цей наречений, я їй його не вибирала, його їй дали, і вона в нього закохалася. Такими справами Буттлери завжди займаються дуже ґрунтовно. Ви могли б його залишити для неї.

Генеральша на якусь мить зупинилася, щоби перевести дух. Дораліс непорушно сиділа, по її блідому обличчю невпинно котилися сльози.

– Ви писана красуня, люба моя, – вела далі генеральша, – але яка від цього користь? Спробуйте все-таки жити нормальним життям з Вашим художником, здається, він годяща людина. Дати себе викрасти, це робиться швидко – воно правда, мене ніколи не викрадали, та мені цього й не треба було, я завжди була цілком задоволена своїм Паліковим – проте я собі так думаю відповідно до того, що бачу навколо себе. Але жити з тим, хто тебе викрав, оце мистецтво. Повірте мені, можна жити дуже добре, навіть якщо мужчина не стоїть перед Вами постійно на колінах. І ще одне. Коли до Вас завтра прибіжить молодий чоловік, скажіть йому кілька розумних слів. Ви йому закрутили голову, то поставте йому її знову на місце. Ну от, а тепер я піду. Вам, моя люба, слід поспати, бо інакше Ви захворієте, а з того нікому не буде користі.

Генеральша підвелася, по-материнському провела рукою по вологих від сліз щоках Дораліс і вийшла. Дораліс і далі сиділа на своєму місці й повними страху очима заціпеніло дивилася перед себе. Підтягнувши ноги, вона обхопила руками коліна й зіщулилась на кріслі. Чи це про неї говорила ця стара жінка? Чи це такою бачили її люди? Чи власне такою вона була? Її охопили відразу і страх, було таке враження, ніби до неї прилипло щось нечисте й огидне, що її спотворювало до невпізнання.

Прийшла Агнеса і принесла чай: «Вам треба його зараз випити», – різко сказала вона. Дораліс підкорилася. Стоячи біля неї, Агнеса уважно на неї дивилася і

бурмотіла: «Тут є Ваша вина, Ганс також винен. Я йому казала, що це він вічно кудись тікає? Треба добре вважати, коли маєш таку, яка вже один раз втекла від чоловіка. Але стара пані тут у нас не має чого проповіді читати. Ліпше хай своїх паньось і паничів тримає строгіше. А тепер треба йти спати».

Вона взяла Дораліс за руки, щоб підвести з крісла, повела у спальню, роздягнула, як дитину, допомогла лягти в ліжку і добре її накрила. «Тепер спати, – сказала вона, – це ніколи не пошкодить», і вимкнула світло.

13

Коли Дораліс прокинулася, то почула, що в сусідній кімнаті розмовляють. Ганс уже, мабуть, повернувся зі своєї нічної мандрівки, і Агнеса йому щось пошепки розповідала. Їй здавалося, ніби там безупину шипіли. Лише зрідка Ганс своїм глибоким голосом вставляв пару слів. Тривало це досить довго, та несподівано розмова перервалася, рипнули двері, і стало зовсім тихо. Надворі було сонячно, їй здалося, що піднявся вітер, тому що сіті, які для просушування повісили у неї перед вікном, почали гойдатися. На паркані сиділо двійко дітей, великими ногами вони гупотіли по штахетах і різкими голосами співали, перекикуючи шум вітру: «Генне, генне, гелле, гелле, го, го!» Дораліс міцно притиснулася до своїх подушок. У її думках почалася болісна робота пов'язування минулого дня із новим. Перед її очима постали нічні події, вони заявили про себе, мов кредитори, які представляють свої рахунки. Але передусім з'явилася та лиховісна, примарна Дораліс, про яку люди говорили, як про хижого звіра, яка жила тим, що дозволяла себе викрадати, і яка штовхала на смерть молодих дівчат. Уперше в житті Дораліс видалася нестерпною сама собі.

Увійшла Агнеса і принесла чай, нині Дораліс мала його випити в ліжку. Агнеса стояла поруч із нею і розповідала, що Ганс повернувся, вони наловили багато риби, із заїзду до берегового сторожа послали по коней, щоби перевезти до колії речі. Так, був тут ще цей молодий панич із заїзду, він хотів поговорити з люб'язною пані. «Що я маю йому сказати, коли він прийде знову?» – закінчила Агнеса свій звіт, і в її темних очах спалахнули зелені вогники, як в очах злих собак. Від цього погляду Дораліс почервоніла. Коли вона вигукнула: «Я не хочу його бачити! Скажи йому, хай їде геть! Я не хочу його бачити, ніколи!» – то прозвучало це і вимучено, і розгнівано.

«Я передам», – пробурчала Агнеса і пішла.

За якийсь час, саме коли, сидячи перед дзеркалом, Дораліс розчісувала волосся й уважно розглядала своє обличчя, ніби це було щось нове для неї, із сусідньої кімнати до неї долинули різкі голоси. Агнеса сказала глибоким голосом, чітко й повільно, як вона робила, коли в неділю зранку сама собі читала Біблію: «Люб'язна пані каже, що вона не хоче пана бачити. Хай пан їде геть. Вона каже, що вона не хоче його бачити, ніколи. Так вона сказала».

Почувся трохи гугнявий голос Гільмара, й Агнеса почала знову: «Люб'язна пані каже, що вона не хоче пана бачити, хай пан уже їде геть. Вона каже, що вона не хоче його бачити, ніколи, так вона сказала».

На якусь мить запала мертва тиша, потім дзенькнули шпори і голосно грюкнули двері. Дораліс підійшла до вікна, вона побачила, як Гільмар спускався днюною

вниз. Він був в уніформі. Спочатку він ішов повільно й нерішуче, трохи нахиливши голову. Проте внизу на березі він почав легко похитуватися з боку в бік, у його ході з'явилося щось чарівне й безтурботне. Шпори, гудзики та шнурівки уніформи іскрилися на сонці, воно ніби обсіпало його постать рухливими ліхтариками: «О ні! – подумала Дораліс. – Я не хвилюватимусь від того, що бачу». Але з'явився далекий спогад дитинства, Дораліс не могла з цим нічого вдіяти, спогад з'явився подібно до того, як до нас мимоволі приходять і нас хвилюють сни. Весняний вечір у старому саду, вдома, маленька Дораліс самотньо стоїть на посипаній гравієм доріжці й засмучено дивиться у жовте вечірнє небо. Аж ось прибуває група мандрівних музик: чоловіки з блискучими сурмами й ріжками в руках шикуються перед сходами і починають сурмити, і весь той тихий сад тут же наповнило таке чарівне, таке веселе збудження, що Дораліс захотілось їм підспівувати, і вона починає на доріжці танцювати. Але тут на сходах з'являється міс Пламмерс і робить музикам знак, що їм слід припинити музику, у люб'язної пані мігрень. Стає тихо, чоловіки пакують свої ріжки та сурми і йдуть далі, вони спускаються путівцем униз назустріч вечірньому небу сірчаного кольору і промені західного сонця виблискують на великих ріжках. Маленька Дораліс стоїть біля садової огорожі й дивиться їм услід з тяжким серцем. Дораліс нетерпляче відвернулася від вікна й одягнулася. Щось серйозне й важливе мусило статися ще сьогодні: вона повинна була поговорити віч-на-віч з Гансом. Вона неспокійно ходила кімнатою, але їй здалося, що там холодно. Вона хотіла зігрітися, вийшла надвір і сіла на лавку, де ввечері зазвичай сиділи Вардайни. Зараз там сиділа тільки матінка Вардайн, вона грілась на сонці й дивилася на море. Стара трохи посунулася, щоб дати Дораліс місце й лише буркнула: «Тепло». Так вони й сиділи поруч, і Дораліс чекала. Вона не робила більше нічого, тільки чекала, адже бувають події, які спочатку повинні настати, щоб ми могли щось думати далі.

Врешті-решт Ганс повернувся, він піднявся до них нагору польовою дорогою. Ішов він повільно, виглядав утомленим і змученим, ніби пройшов добрий шмат дороги. Коли він проходив біля лавки, то кивнув: «Доброго ранку, матінко! Доброго ранку, Дораліс!» і відразу зайшов у хату. Дораліс пішла слідом за ним. У вітальні вона притулилася спиною до стіни, поклавши долоні рук на стіну, ніби хотіла їх охолодити. Ганс пішов до свого малярського приладдя й займався своїми пензлями. Обое якийсь час мовчали, поки у Дораліс не вирвалося щось схоже на стогін: «Боже мій! Та скажи вже що-небудь!»

Ганс повернувся до неї лицем. Трохи згорблений, він стояв перед нею, тримаючи руки в кишенях маринарки. Коли Ганса щось гнітило чи коли він дуже потерпав, то його гарна постать іноді могла набувати важких, незграбних рис сільського парубка, який втомився від роботи на полі. «А що я можу сказати? – відповів він. – Яке я маю право? Право, яке ти мені дала, ти можеш у мене відібрати й дати іншому. Так, як ти його відібрала у свого старого чоловіка і дала мені, ніякої різниці тут нема. Ми, селяни, добре вміємо рахувати».

Дораліс підняла догори руки і сплела долоні за головою: «Ти говориш дуже справедливі речі, – вигукнула вона, в її голосі вчувався гнів, – але це не так! Немає нікого іншого. Він поїхав, назавжди поїхав. Він не має жодного права. Мені не треба нікого, хто переді мною стоїть на колінах». Вона замовкла, в її очах з'явилися сльози, голос від цього зробився невпевненим і тихим. Вона ще додала: «Ну як тут зарадити? І що я тепер маю робити?»

Ганс відвернувся і глянув у вікно. Якийсь час у кімнаті було зовсім тихо. Надворі діти сиділи на паркані й далі співали: «Генне, генне, гелле, гелле, го, го!» назустріч вітрові. Зрештою він повернувся, поволі підійшов до Дораліс, обережно погладив рукою її волосся і сказав: «Що ти маєш робити? Тепер тут, мабуть, стане трохи самотньо. Ми ж можемо якийсь час просто бути поруч. Тобі тут ніхто нічого лихого не вдіє. А потім ми звичайно знову повернемось один до одного».

Дораліс не відповіла. Перелякана, вона мовчки стояла посеред кімнати. Думка про те, щоби «просто бути поруч» із цим сильним, ніжним чоловіком, викликала в неї тепер почуття безпеки, від страху в своїй душі, від страху перед самою собою й перед іншими їй здалося, що почуття безпеки – це саме те, що їй було потрібно.

14

Стояли світлі вересневі дні, повівав свіжий північно-східний вітер. Хмари клубочилися, збираючись у великі білі острови, і швидко мчали по небу, а їх темно-зелені тіні пробігали по сіро-зеленій поверхні моря. На березі все було в постійному русі, на вітрі тремтіли тверді стебла на дюнах, розгойдувались підвішені для просушування сіті й риба, і тріпотіли спідниці та хустини рибальських жінок.

– Я, як Вам відомо, пішов у відставку, – сказав таємний радник Кноспеліус Гансові, коли вони разом ішли назустріч вітрові берегом моря, – у своєму житті я досить нарахувався і вважаю, що тепер це цілком у порядку, коли я заповнюю свої дні боротьбою з вітром.

– Мене злостить цей вітер, – сказав Ганс. – Знаєте, я малюю море, я малюю його цілий день, за винятком того часу, коли я його вивчаю. А при такому вітрі море – далеко не найкраща модель, що п'ять хвилин у нього інше обличчя.

– Можу собі уявити, – зауважив Кноспеліус. – Матінка Вардайн зручніша, вона сидить собі тут, ніби вирізана з дерева свята Анна.

Ганс, поглинений своїми думками, захоплено вів далі: «Та взагалі, це якась діявольська історія з тим морем, його неможливо схопити, мені не вдається вловити логіку його ліній та рухів, його звичайний вираз обличчя, знаєте, адже малюючи портрет, я повинен побудувати для своєї моделі її усереднений вираз обличчя, який враховує можливість включення в нього всіх миттєвих виразів. Ну от, з морем мені таке не вдається, а я ж його досконало вивчив. Я плаваю в ньому годинами, виходжу в море і вдень, і вночі, підстерігаю його в кожную можливу мить упродовж дня. Для мене це перетворилось у справжню одержимість».

– Так-так, – пробурмотів Кноспеліус і скося лукаво подивився на Ганса, – то це тепер Ваша одержимість. Ну так, дуже зручно мати якусь одержимість. Тоді не треба міркувати, що слід робити, людина мусить щось робити, хоче вона чи ні. Це як на державній посаді, людина мусить іти у свій кабінет, хоче вона чи ні. Я вже зі своєю одержимістю попрощався й пішов у відставку.

Вони були змушені зупинитись і вхопитися за свої капелюхи, які порив вітру хотів зірвати їм з голови. Тут Кноспеліус показав на дюну і сказав: «Ваша пані дружина вже сидить там біля мольберта і шие, я так гадаю».

– Так, вона шие сорочки для рибальських дітей, – розсіяно відповів Ганс. Велике, бліде личко Кноспеліуса набрало серйозного вигляду, він уважно подивився на Ганса: «Он як, це щось нове».

– Так, це щось нове, – ніби між іншим підтвердив Ганс. – Взагалі-то я також зараз іду працювати, до побачення. – І він почав підніматися дюною вгору.

Кноспеліус ще постояв там, дивлячись на Дораліс, і пробурмотів: «Так, це щось нове».

Дораліс сиділа й шила. Тепер вона залюбки займалася цією роботою, це створювало враження спокою, тоді їй здавалося, що все в порядку. Проте довго вона не витримувала, від обшивання полотна її пальці ставали нервовими. Дуже скоро вона відклала роботу і простягнулася на своїй ковдрі, щоб дивитися на хмари. Часом вона чула, як Ганс говорив до своєї моделі. «Що це?» – раптом вигукнув він.

– Що таке? – запитала Дораліс.

– Дуже дивно, – сказав Ганс, – раптом на кожній хвилі з'явився невеликий ореол. Здається, ніби по кожному гребеню хвилі провели світловим олівцем.

– Так, та тут що завгодно можна побачити, – зауважила Дораліс, не підіймаючись.

– Дуже дивно, – вів далі Ганс, – одного разу я вже бачив щось подібне, коли хлопцем якимось пас вівці, то на всіх гірках з'явилися раптом ці ореоли.

«Ах, – подумала Дораліс, – то він ще й вівці пас». Останнім часом у розмовах Ганса постійно з'являлися зауваження про село, селянську кров та польові роботи. Звучало це майже так, ніби він їй докоряв, і коли Ганс додав: «Так, на пасовиську з вівцями можна чимало навчитися», – вона не могла стриматися і роздратовано відповіла: «Я нічого не можу вдіяти з тим, що я вівці не пасла».

Гансове обличчя негайно набрало формально-дружнього виразу, з яким він тепер мав звичку розмовляти з нею, і він увічливо сказав: «Звичайно, цього від тебе ніхто й не вимагає. Ти у своєму середовищі також навчилася чимало вартісних речей, яких не можна вивчити на пасовиську».

Дораліс зітхнула, і в черговий раз запанувала одна з тих довгих мовчанок, які тепер часто поставали між ними. Вона й не уявляла собі, що двоє людей можуть так довго мовчати в присутності одне одного, як це робили тепер вони з Гансом. Ганс раптом відкинув геть свій пензель і сказав, що мусить за цим явищем поспостерігати зблизька і що він хоче вийти на човні в море. Він побіг до моря. Дораліс спокійно лежала й далі, адже при такому вітрі він би все одно не взяв її із собою. То це й було те спокійне перебування поруч? На початку воно видалося Дораліс мирним та заспокоєним. Адже вона була зовсім покинута серед цього ворожого, тривожного світу. Але згодом усе це почало її неабияк збуджувати. Хоча Ганс і стояв мовчки біля свого мольберта, Дораліс усе-таки знала, що він внутрішньо розмовляв із нею, що він докоряв їй, що його горде й уражене кохання виливалося на неї з усією властивою йому веломовністю. Вона була в цьому настільки впевнена, що ніби бачила, як він до неї говорить, тільки що був він ще занадто далеко, аби вона могла його почути. Та вона й сама постійно розмовляла із Гансом, виправдовувалась, звинувачувала його, принижувала себе. Проте одного разу повинна настати мить, коли їм обидвом буде забагато всього того, що вони мали б сказати одне одному, і вони його скажуть, тоді надійде година, коли кожен по-справжньому зможе виговоритись, надійде година примирення. Таке ж існувало, адже так було написано в усіх книжках, таке можна було побачити в усіх театрах, таке обов'язково мало настати. Очікування цієї години й було заняттям Дораліс протягом довгих, одноманітних днів. Наскільки це було можливо, вона була поряд із Гансом, прислухаючись до кожного його слова, чи це, бува, не початок їхньої великої розмови. Вона точно знала, що вона б тоді

сказала і вже заздалегідь відчувала біль і блаженство неймовірно сильних почуттів. Але вона мучилась і від нетерпіння: чому ж нічого не відбувалося? Як довго ще все це мало тривати? Вона більше не могла спокійно лежати на дюні, їй захотілося зійти вниз і посидіти перед хатиною, дивлячись на море й уявляючи, що Ганс там у човні розмовляє із нею.

На лавку падали гарячі промені сонця. Матінка Вардайн кивнула й посунулася вбік, коли Дораліс підсіла до неї. Перед ними у піску кощаві квочки вовтузилися, безрадісно та покірно квочучи. Через відчинене вікно чувся дзенькіт ложок, сім'я Вардаїнів обідала, не кажучи ані слова. Дим піднімався з комина і в інших халупах, там також було тихо. Халупи ці були переважно чорні й мовчазні, хіба що інколи чувся пронизливий жіночий голос з хатини Штеге, коли сам Штеге повертався додому напідпитку. Часом зчинявся гармидер нагорі у берегового сторожа, коли той бив свою жінку. «Вони б'ються, – сказав якось таємний радник, – бо вони закохані».

«Ну так, – подумала Дораліс, – може, це й зручна манера викликати когось на розмову, тільки що для них з Гансом таке було неприйнятним». Дораліс подивилась на море, щоб відшукати там човен Ганса.

Вона не любила море з його незмінним і сонливим мерехтінням. Воно постійно було всюди присутнє, його звідусюди було видно, всюди було чути, кожен говорив про нього: неговіркі рибалки, коли вже говорили, то говорили про море, неговіркий Ганс, коли говорив, то говорив про море. А їй здавалося, що воно дихало безкінечною, гнітючою самотністю. Мов маленький привид самотності, берегом там унизу й далі ходив у своєму сірому пальті та сірому капелюсі таємний радник Кноспеліус. Усе це було безрадісне, сонне та повсякденне, й усе ж таки, коли б Ганс зараз повернувся додому, то воно могло б статися, все могло б раптом змінитися: у Дораліс від того в усю цю сонливість та повсякденність вплітався таємний неспокій чекання.

На обід Ганс повернувся додому. За столом він знову говорив про море, про лісника Ціббе, якого лісовий бракон'єр поранив шротом у ногу, про портрет матінки Вардайн, який мали відіслати на виставку. Тільки-но він закінчив їсти, як підвівся з-за столу, мовляв, у нього багато роботи: скриню з картинами треба було запакувати, а потім він хотів піти на пошту, щоб її відіслати.

«Ти продав картини?» – запитала Дораліс. Так, він продав картини, справи йшли добре. У дверях він ще раз повернувся й додав: «Коли тобі щось потрібно, ти тільки скажи, я за все заплачу». З тим він і пішов.

І він за все платив. Завжди чесно й дешево, але Дораліс вважала, що з тією чесністю й дешевизною була вона ще дуже далеко від великої розмови, якої так палко чекала. В цей час у хатині почали лунати удари молотка. Складалося враження, що Ганс зі справжнім захопленням орудував тим молотком. Дораліс здавалося, ніби в цих ударах вчувалося щось подібне і до гніву, і до пристрасних почуттів: вони розмовляли з нею, дорікали їй, здавалося, вони їй виявляли, що робилося в Гансовій душі, і вона була розчарована, коли раптом стало тихо і Ганс пішов. Дораліс узяла англійський роман та сигарету й вирішила відпочити, по-справжньому відпочити, як вона могла це робити в замку, коли в усіх тих кімнатах і коридорах ставало тихо й гарячі та солодкі запахи саду через вікно заповнювали її кімнату, а вона, згорнувшись у клубок на великому фотелі в стилі Вольтера, застигала в ньому, без думок, без бажань. Щасливою вона тоді не була, проте була в себе, в себе вдома. Чому в неї більше не бувало цього відчуття? Може, коли між нею та Гансом усе з'ясується, коли Ганс за-

говорить, може, тоді вона знову відчує себе вдома? Вона нетерпляче відкинула геть книгу та сигарету і збігла до моря. Може ж вона піти назустріч Гансові! Під час ходи думки Дораліс продовжували працювати, повертаючи її на велику сцену власного виправдання, приниження та примирення. Навіть не усвідомлюючи, вона говорила вголос, звертаючись до білих хвиль, які біля берега пінилися і щось шепотіли, підбігаючи їй до ніг: «Я думала, ти візьмеш на себе частину відповідальності, але ти завжди хотів бути лише справедливим та врівноваженим. Я була сама-самісінька зі своїми тривогами, а тут ще ця свобода: з тою твоєю свободою, та вона просто жакливо подібна на самотність». Розмовляючи, вона підійшла до місця, де дюна своєю гострою вершиною дуже близько підходить до моря. Далі дорога бігла під гору, до села. Тут з-за дюни Дораліс почула чоловічий голос, який голосно й збуджено щось говорив. Це був голос Ганса. Дораліс зупинилась і прислухалась, ось він уже вишов з-за рогу. «О, це ти», – сказав Ганс.

Дораліс почервоніла: «Так, я хотіла піти тобі назустріч, – відповіла вона, – з ким це ти розмовляєш?»

Ганс знизав плечима: «Ні з ким, я просто читав собі вголос Гомера».

Це, звісно ж, була неправда, подумала Дораліс, вона вважала, що добре знає, що і кому він говорив. «Чи не прогулятися нам?» – запитала вона. Вони обігнули виступ дюни, піднялись дорогою до села, далі пішли вздовж полів картоплі, потім – полів, укритих лише стернею, і зрештою опинилися біля прямих і рівних доріжок соснового заповідника. Ганс знову говорив про фарби та про світло й переконував, що молоді сосни в червонуватих променях сонця ставали фіолетовими. Усе це було Дораліс безкінечно байдуже, їй хотілося такої теми розмови, в якій би з'явилася вона, вона і Ганс. Останнім часом найкращим виходом у такій ситуації були спогади про їхні мандрівки. «Ти пригадаєш, – запитала вона, – ту англійку в галереї «Уффіці», – в якій на носі було два пенсне, одне за одним?»

Так, Ганс її собі пригадав, – чи не був це, – сказав він, – той самий день, коли ми піднялись у Ф'єзоле і посиділи на цегляних сходах, які вели вниз до античного театру? Гадаю, це було найгарячіше місце, на якому я коли-небудь сидів.

– О, ні, – сказала Дораліс, – одного разу ми сиділи на ще гарячішому. Це було в Падуй, на трав'яному майданчику перед церквою на Арені, трава була гаряча, як залізо, ми їли вишні, ти впіймав метелика-лимонницю й запевнював, що її крила теплі, як зовсім свіжі булочки.

Ганс засміявся, ці спогади завжди його веселили. «Ах, так, і я навчився робити таку міну, як на фресці Джотто «Відчай» там у церкві».

На заході сонця вони вирушили назад й у сховку на дюні зачекали, поки настане темрява. Ганс мовчав, а Дораліс думала про його мовчанку. У темряві, зовсім недалеко від землі з'явилась червона цятка запаленої сигари. Прозвучав глибокий голос Кноспеліуса: «Добрий вечір». Таємний радник сів біля них і у властивій йому манері неквапливо заговорив про якісь далекі, заспокійливі речі. Він говорив про старих міністрів та їхні кумедні звички, про тихе кафе в Константинополі, де він сидів і курив з мовчазними турками, і вони всі разом задумливо дивились крізь відчинені двері на білі, прикрашені тюрбанами надгробки маленького турецького цвинтаря. А ще говорив про зовсім рожеву пустелю та про арабів, які всі до одного мали одухотворені, серйозні обличчя, але, незважаючи на це, були безнадійними тупаками. Коли промінь маяка стало видно зовсім чітко, вони розлучилися.

Оскільки північний вітер заважав вийти в море ловити рибу, Ганс мусив залишитися вдома. Вони сиділи при лампі, Дораліс намагалася шити, він читав. «Ти не хочеш почитати вголос?» – запитала Дораліс.

– О, звичайно, коли тобі це приємно, – відповів Ганс ввічливо, – але це Гомер.

– То нічого, – сказала Дораліс.

Ганс прочитав опис саду Алкіноя:

Яблуко стигне за яблуком там, за грушею – груша,

Гроно там зріє за гроном, за смоквою – смоква солодка.²⁹

У його виконанні звук віршів ніби кудись рівномірно котився, припливи та відпливи його голосу загорнули Дораліс у чарівний стан спокою. Вона відклала роботу, відкинулася у кріслі й заплющила очі. Прокинулася вона від того, що Ганс легко погладив її по руці. «Ти втомилась, дитино, тобі треба поспати», – сказав він. Голос його звучав дивовижно м'яко, він настільки вразив Дораліс, що очі її наповнилися сльозами. Ганс не зауважив цього, він запалив свічки, загасив лампу і сказав їй «Добраніч».

Ночі Дораліс останнім часом були неспокійними. Вона довго лежала, не засинаючи, і прислухалася до всіх звуків, що лунали в будинку, і коли скрипіли двері, коли вона чула кроки, то знала, що Ганс пішов до моря. Тепер він часто робив так уночі, він, мовляв, хоче вивчати море, але Дораліс добре знала, що й він не міг спати, що й він страждав, і в усьому цьому було щось таке, від чого її охоплювала гарячка і радісний неспокій.

15

Зранку північно-східний вітер послабшав, а біля полудня й зовсім затих. Під вечір здійнявся легкий вітер із заходу, який приніс великі білі хмари.

Повернувшись зі своєї вечірньої прогулянки, Ганс і Дораліс бачили, як на обрії збираються гори величезних хмар кольору міді. Поверхня моря вкрилася червоними та фіолетовими хвилями. Ганс і Дораліс сіли на своє звичне місце на дюні й дивилися на мерехтіння та згасання кольорів. Барвисті гори хмар поступово робилися сірими, на суходіл опускалася темрява, а від моря, зрештою, ніби залишилися ще тільки якісь розбурхані сутінки. На небі висів серп місяця, білий і блідий. Перед хатиною рибалки Штіббе сиділи жінки, вони чистили рибу і співали пісню, повільна мелодія якої ритмічно піднімалася й падала:

Хоче сонечко в морі спати,

Себе чорною водою-ковдрою накривати.

Щупаче, зелений вояче,

Треба тобі мерцій гнати,

Його зі сну піднімати.

Радері, радері, радерідіра.

²⁹ Гомер. Одиссея, Пісня сьома: 120—122, пер. із старогр. Б. Тена.

Оригінал	Дослівний переклад	Переклад
Sonnchen wollt im Meere schlafen,	Сонечко хоче в морі спати,	Хоче сонечко в морі спати,
Schwarze Wasser sind die Decken,	Чорні води – це ковдра,	Себе чорною водою-ковдрою накривати.
Hecht, du grüner Offizier,	Щука, ти зелений офіцер,	Щупаче, зелений вояче,
Laufe schnell, es aufzuwecken.	Біжи швидко, розбуди його,	Треба тобі мерщій гнати, Його зі сну піднімати.
Raderi, raderi, raderidira.	Радері, радері, радерідіра.	Радері, радері, радерідіра.

З'явився й таємний радник Кноспеліус, він був, як завжди, маленький, сіренький, з великою сигарою у вустах. «Добрий вечір! – сказав він. – Будемо, значиться, мати негоду». Ганс рішуче запротестував: «Але не раніше, ніж завтра зранку. Штіббе це знає дуже добре, тому виходить у море сьогодні вночі. Я пливу зі Штере; десь там далеко має буди місце, на якому в таку погоду камбала залягає на дно так щільно, що набирати її у сіті, це як картоплю в піску копати».

– Так-так, – відповів Кноспеліус, – жага діяльності, ця постійна жага діяльності. Якусь мить вони мовчали і прислухалися до жалісливого співу рибальських жінок:

*Щупаче, зелений вояче,
Треба тобі мерщій гнати,
Його зі сну піднімати.*

Оригінал	Дослівний переклад	Переклад
Hecht, du grüner Offizier,	Щука, ти зелений офіцер,	Щупаче, зелений вояче,
Laufe schnell, es aufzuwecken.	Біжи швидко, розбуди його.	Треба тобі мерщій гнати, Його зі сну піднімати.

– Як же довго тягнеться ця мелодія, – зауважила Дораліс.

– А що тут довго не тягнеться? – сказав Кноспеліус. Він любив повільно й задумливо говорити у темряві, лунко вимовляючи слова своїм глибоким голосом. «Адже тут час, так би мовити, повільніший, дні, і години, і хвилини тут довші. Якою ж далекою видається та мить, коли мене сьогодні зранку розбудили віршем з Книги Псалмів, що його мій анабаптист має за звичку співати в сусідній кімнаті».

– Ах, так, – зітхнула Дораліс, – тут усе йде настільки повільно, настільки повільно.

– Зате все тут робиться дуже ґрунтовно, моя любя пані, – зауважив Кноспеліус. – У місті я жив якимись пошматованими переживаннями, пошматованими історіями й думками, а тут кожен історію розповідають до самого кінця, продумують кожен думку до самісінького дна.

– І так її ніколи й не закінчують, – докинув Ганс.

– Таке трапляється, – підтвердив Кноспеліус, – подивіться на наші пари закоханих, десь там у темряві вони тихо ходять собі разом, кажучи протягом вечора один одному не більше трьох слів; вони мають час, щоб виговоритися. Питання темпу.

Адже зміст історій кохання завжди той самий: одні розподіляють його на кілька років, а інші мусять усе закінчити за кілька днів. Питання темпу, не більше. Є така індійська казка про щасливий острів; людям на ньому живеться добре, як то зазвичай буває на таких островах, вони мають усе, що тільки забажають. Характерним для природи цього прекрасного острова є те, що на деревах там ростуть дівчата, вродливі дівчата, які зранку розцвітають, а ввечері в'януть і вмирають. От я й кажу собі, що коли острів'янин зриває такий чудовий фрукт, то на свою історію кохання час має лише до вечора, і я все-таки думаю, що ця історія кохання буде така ж багата, як і, наприклад, історія кохання сина Ціббе і доньки Штіббе, які вже разом сім років ходять мовчки по берегу моря. І притому моя пара острів'ян либонь чи матиме відчуття, ніби в них усе відбувається надто поспішно. Питання темпу, – таємний радник зупинився і добре затягнувся сигарою.

Тут почувся голос Дораліс, жалібний і водночас роздратований, ніби вона з кимось сперечалася: «Ах, ну так, дівчата, звичайно, можуть прожити своє кохання за один день, але ж чоловіки, вони розуміють усе страшенно повільно. Якщо зранку між ними щось трапиться, то ці бідні дівчата мусять померти без того, що чоловіки змогли б із ними порозумітися».

Кноспеліус хихикнув, а Ганс зауважив: «На щасливих островах між закоханими, мабуть, нічого не трапляється».

– Та ні, та ні, – заперечив Кноспеліус, – цього не уникнути. Я хоч і не авторитет у таких справах, у мене ніхто не закохувався. Проте вважаю, що це мала би бути дуже відповідальна ситуація. Отож нехай хтось у мене закохався, бачить у мені свій ідеал, я ніби депозитарій цього ідеального, чудового Кноспеліуса, я його розпорядник. Ну то в такому разі зовсім природно, що постійно траплятимуться помилки. Я б мав таке відчуття, ніби мені хтось позичив надзвичайно коштовний, розкішний том, мені треба би було жити в постійній тривозі, щоб із тою цінною книгою нічого не сталося. Але все ж таки можна уявити, що чоловіки на щасливому острові рішучіші, а дівчата менше прагнуть всіяких пояснень. Тоді б це було те, що називають скороченим судочинством.

Удалині вже було чітко видно світло маяка, і Ганс наполягав, що треба повертатися додому, адже він хотів вийти зі Штеге в море. Вдома Агнеса вже приготувала обід. Ганс лише торкнувся їжі і поквапився до себе в кімнату, щоб переодягнутися. Дораліс стояла біля вікна і дивилася, як за вікном розвиднілось від білого місячного світла. Вона почула, що Ганс знову зайшов у кімнату; він підійшов до неї і обхопив за плечі: «То я розумію так повільно?» – запитав він. Прозвучало це м'яко, майже несміливо.

Дораліс відкинула назад голову і притулилась до Гансових грудей. Серце її билось дуже сильно, а очі були повні гарячих сліз. «Ти не розумієш, – сказала вона сумно, – ти не говориш, ти нічого не кажеш».

– Ах, дитино, – відповів, Ганс, – та говорити, то така справа, от говорить хтось, і звучить воно грубо, похмуро й гидко, настільки несправедливе і брутальне, і все-таки це не те, що хотілося сказати.

– Хай це буде грубо, буде несправедливо і брутально, – вигукнула пристрасно Дораліс, – тільки не ось так, тільки не ось так! Від цієї справедливості, від цієї уваги можна померти.

Ганс нахилився над нею і міцно поцілував у вуста: «Добре, добре, – сказав він своїм звичайним тоном, приязним і бадьорим, – тож завтра скажемо одне одному все, про що ми сьогодні викричалися морю. А наразі добраніч».

Дораліс ще довго стояла біля вікна, й від теплих сліз, які текли по її щоках, їй стало добре, як від ніжних пестощів. Зрештою вона вирішила йти спати; вона з радістю чекала на сон, вона була втомлена, ніби позаду залишилася важка, добре виконана робота.

Біля півночі Дораліс прокинулася він сильного шуму, який заповнив кімнату. Море сильно шуміло, так сильно, що здавалося, ніби будиночок опинився серед самісіньких хвиль. До того ж було таке враження, ніби в кімнаті всі предмети рухалися, в туалеті речі деренчали, неголосно дрижав глечик, двері грюкали. А надворі, над дахом, як здавалося, із шумом проносились якісь важкі тіла, часом чувся свист, пустотливий, насмішкуватий свист, ніби десь там у повітрі гасав вуличний хлопчисько. Або ще чувся зойк, різкий, сповнений відчаю, і раптом усе це заглушував могутній гуркіт і тріск перекотів грому. Дораліс підскочила з ліжка і побігла до вікна у вітальні. Стояла непроглядна ніч, здавалося, ніби її заповнила якась дика веремія, спалахнула блискавка, і на якусь мить її блакитне сяйво вихопило із темряви дивно змінене море. Воно здіймалося подібно до великих чорних стін, вони розгойдувались і валились донизу, і куди сягало око, на них ніби лежав синюватий сніг. Дораліс охопив страх, тільки страх, не було ніяких інших думок, ніж цей страх, який штовхає нас десь заховатися, кудись забитися, покликати про допомогу. В кімнаті стало світло, прийшла Агнеса, вона тримала в руках лампу, і її жовті очі пильно і злісно дивилися на Дораліс. І тут Дораліс збагнула. «Ганс», – пробурмотіла вона.

– Так, за такої погоди бути в морі, – лайливо сказала Агнеса, – чи хтось чув про таке, та ще й тим пияком Штеге, який занадто ледачий, щоби тримати в порядку свій човен. – Потім вона зробилась дуже заклопотаною, ходила сюди й туди кімнатою, тихо лаючись, принесла плащ, закутала в нього Дораліс, примусила її сісти на стілець, принесла для неї ковдру, і коли вже це зробила, сама сіла на крісло, склала руки на грудях, пильно й злісно дивлячись на світло лампи і м'яко похитуючись у кріслі. Часом вона бурмотіла собі під ніс: «Цей божевільний хлопець зараз прийде. Ніби ми не мали досить риби, та ще й з тим Штеге».

Ось так спокійно сидіти й напружено прислухатися було просто нестерпно. Дораліс не могла цього витримати, їй потрібно було щось зробити. «Я йду до Вардайнів», – сказала вона. Агнеса низала плечима. «А що вони можуть зробити?» – запитала вона. Проте Дораліс вийшла надвір, пробираючись вздовж стіни, щоб її не перекинула буря, і зайшла в кімнатчину Вардайнів. Жінка Вардайна запалила невелику лампу і ходила кімнатою вбрана лише в коротку спідницю, вона закріпила віконниці, погасила рештки жару в печі й гриміла посудом, пересуваючи його з місця на місце. Коли ввійшла Дораліс, вона подивилася на неї спокійним і серйозним поглядом, а потім знову взялась орудувати своїм начинням. Дораліс була захекана від ходи крізь бурю і тихо сказала: «Ах, пані Вардайн, який вітер!»

– Поганий вітер, – відповіла жінка Вардайна, – але що зробиш?

Дораліс сіла на стілець і чекала, що господиня ще щось скаже, щось утішне. Тут з великого ліжка почувся глибокий голос Вардайна: «Я казав, але вони ж хотіли бути розумніші від Вардайна. Ну, але в Штіббе є новий великий човен, він вибереться, а Штеге... ну та так, його з тим старим коритом чорт уже й раніше з біди витягав».

Цей хрипкий голос, який так грубо і так просто говорив про страшні речі там надворі, добре вплинув на Дораліс. Діти в ліжку почали плакати і мати мусила їх висварити й відлупцювати. Баба підвелася на своїх подушках і подивилася на вікно, ніби її очі могли щось бачити там у темряві. «Поганий, поганий вітер», – пробурмотіла вона. Дораліс і далі сиділа з ними, ніби не могла зважитися піти геть. Тісна кімнатка зі своїм повсякденним життям серед усього того жаху надворі здавалася їй справжнім притулком. Проте було враження, що Вардайниха вже полагодила всі свої справи, вона стояла біля ліжка, позіхала й дивилася на Дораліс. Дораліс треба було йти, тут її більше не хотіли бачити. І вона знову повернулася у вітальню, де Агнеса сиділа біля лампи, злегка похитуючись вперед і назад. Дрижачи від холоду, Дораліс знову вмостила у кріслі й закуталася в ковдру. Чути ті дикі звуки надворі було нестерпно, це коштувало страшенних зусиль. Були то звуки, до яких чим довше прислухатися, тим виразнішими вони ставали, перетворюючись у таємничі постаті. Коли лунав насмішкуватий свист вуличного хлопчиська, вона дуже чітко бачила невелику потвору з жовтим обличчям, обсипаним ластовинням, з рудим волоссям, у сірому, занадто широкому одязі, яка, запхавши руки в кишені, дуже зухвало тинялась по темному небу. Голосні зойки належали якійсь великій жінці з довгим і розпущеним сивим волоссям. Очі в неї були світло-жовті, як морський пісок, а рот – широко розкритий, ніби великий чорний отвір на блідому обличчі. І це десь посеред усіх тих жахів і примар, у тій темряві, серед того виття перебував Ганс, це там її думкам, її чеканням треба його шукати. Дораліс зірвалася з місця, ніби хотіла скинути із себе нестерпний тягар. Агнеса теж заметушилася і почала готувати на спиртівці чай. Це їх захопило. Потім Дораліс випила чаю, закурила і на якусь зовсім коротку мить це дало їй можливість забути і принесло гостре відчуття насолоди. Але відразу після цього слід було негайно повернутися до нелегкої роботи: чекати і тривожитися. Коли від втоми й напруження Дораліс уже нездатна була ні про що думати, то перед нею негайно з'являлися образи, кольорові, живі образи снів. Вона бачила жовтий від сонячного світла берег, вбрану в сукню-піке генеральшу, яка боролася з вітром, подібну на тонку червону смужку Лоло, яка стояла у блакитно-зеленому морі, й Ганса, який у променях сонця повільно йшов до Дораліс. «Гарно, гарно, – сказав він у властивій йому дружній, бадьорій манері, – ти мене чекала, гарно, гарно». І Дораліс відчула, що тепер усе знову стало добре, вона відчула такий сильний і гарячий приплив радості, що різко підвелася зі свого стільця і нічого не розуміючи, глянула на бліде обличчя Агнеси, яка й далі легко погойдувалася на своєму місці. Ні, картини, що їй приснились, – це справжнє життя, а кімната з блідою Агнесою і нічним завиванням надворі – то лише страхіття з якогось незбагненного сну. І вона знову втекла до картин своїх снів, жила з ними, аж поки радість, яку вони принесли, її знову не розбудила.

Почало сіріти, сутінки були якісь боязкі й мізерні. Пішов сильний грозовий дощ, він ніби накрив землю й хатину непроникною попелястою павутиною. Світлові було дуже непросто пробивати собі дорогу. «Та чи був це взагалі день», – думала Дораліс, ось таке вимучене, невеселе животіння, іноді порушене приступами страху, коли приходило усвідомлення жалюгідного, незбагненного чекання. Вона вбралася, як звичайно, Агнеса знову приготувала чай, потім зробила окату яєшню, бо вважала, що через бурю не так легко можна буде розпалити у плиті вогонь. Прийшли люди, Вардайни та сім'я Штеге; вони стояли в кімнаті й голосно розмовляли. Жінка Штеге

з почервонілими від сліз очима, нерозчесаним волоссям, бліда від безсонної ночі, голосно плакала: «І-і-і...» й говорила, як у гарячці. Звичайно, коли всі гроші несуть у шинок, то нового човна ніяк не купиш, тоді й старого у справному стані не втримаєш. Але ж він її не слухав. Ще вчора вона йому казала, що бачила поганий сон; її снілося, ніби Штеге стоїть у своєму човні, а в ньому повно тріски, по самі вінця. Але коли сниться тріска, – це погано, а коли камбала, – це добре. Але ж він її не слухав.

«Коли сниться тріска, – це погано, а коли камбала, це добре, – із серйозним виглядом повторила матінка Вардайн, – чиста правда».

Коли жінки пішли, прийшов таємний радник, він був штивний та офіційний, а в рисах його обличчя при цьому було щось перекошене і перекривлене, ніби він відчував біль на обличчі. Кноспеліус сказав, що Дораліс може на нього покластися, буде зроблене все, що треба. Тільки-но стане можливо, люди вийдуть у море. Він послав вершника вздовж берега аж до маяка. Потім він ще сидів, барабанячи пальцями по коліну й шукаючи, що б іще сказати, щось від серця, так нічого й не знайшов і зрештою лише зауважив: «Вам потрібно накинути на себе хутрянний плащ, у такий час можна змерзнути». Потім ще якийсь час мовчки посидів і пішов.

Під вечір пішла чутка, що рибалка Штіббе повернувся. У кімнаті знову було повно жінок; жінка Штіббе розповідала, що її чоловік дуже швидко відділився від Штеге, бо погода йому видалась підозрілою. По дорозі негода його ще захопила, стало так темно, та він і руки своєї перед носом не бачив, що за буря! Ціле щастя, що він незабаром потрапив у бухту за маяком, а крім того добрий човен – це таки добрий човен. Якби в нього не було нового човна, хто знає, що б із ним сталося. Про Штеге і про Ганса він нічого не знав. Жінки говорили всі одночасно, жінка Штеге знову плакала: «І-і-і...» Зрештою Агнеса всіх їх випроводила з хати.

Настав вечір; Дораліс та Агнеса сиділи одна навпроти одної; Агнеса м'яко погойдувалась і тихо побивалася; Дораліс пробувала в думках утекти в якийсь далекий, мирний кутик своїх спогадів або бездумно прислухалась до бурі й моря. Настала ніч. Агнеса поклала Дораліс у ліжку, і та занурилась у важкий глибокий сон; уві сні часом відбувалося щось неймовірно тяжке, тож пробудження було для неї єдиною можливою втечею. Дораліс розплющила очі. В кімнаті було світло; на кріслі в ногах ліжка сиділа закутана в хустки Агнеса; маленьке жовте обличчя було мирним, майже радісним, м'які лінії беззубого рота дрижали від ледь стримуваного сміху. Коли Агнеса побачила, що Дораліс прокинулась, то почала говорити. Вона говорила так, ніби продовжує вже почату розповідь: «І тоді, коли ми влаштували весілля нашій кузинці Анні, ні, але то шибеник! Отже, ми мали гарну, велику гуску, поклали її в брадруру і спекли. А тим часом у нас ще було досить іншої роботи, і коли ми вже подумали, що гуска має бути готова і заглянули всередину, то її там не знайшли. Підняли крик, шукали, але її не було та й кінець, нам здалося, що то якесь чудо. У мене було враження, що Ганса та інших хлопців якийсь час не було видно, вони десь чисто пропали, як євреїв на день св. Михаїла. Але я тоді ні про що не подумала. Тільки пізніше, через багато часу Ганс сказав мені, що це він, той клятий шибеник, вкрав гуску з брадрури і вони разом з іншими хлопцями ум'яли її на сіннику. Я мала йому пообіцяти, що нікому то не скажу, і донині я нікому не сказала. Але то ж треба, вкрати гуску з брадрури й ум'яти!»

На тлі свисту й завивань вітру щирий сміх Агнеси прозвучав приємно і заспокійливо.

Уночі буря вляглася. Дощ ішов ще весь ранок наступного дня і припинився лише після обіду. Дораліс зійшла на берег, вона квапилася, ніби там хтось на неї чекав, хвилі виюрили берег, її ноги глибоко грузли у водоростях і морській траві. Під сталевим сірим небом розкинулось море, вкрите білою, як кипляче молоко, піною. Дуже збуджені, чайки кидалися в різні боки і сперечалися своїми різкими, сварливими голосами. Виглядало це дико і страшно, але тут принаймні можна було дихати. Дораліс почула в себе за спиною чийсь швидкі кроки, хтось босоніж біг по водоростях. Була це жінка Штеге, вона наздогнала Дораліс і приєдналася до неї. Вона говорила і безперестанку бідкалася: «Ні, вони вже більше не виберуться, і матінка Вардайн так каже. Там далеко має бути місце, з якого вони більше не зможуть повернутися. Десь там внизу мають бути тріщини і печери... та хто знає, що їх там може тримати. Вардайн Матіс також не вибрався». Обличчя жінок були бліді, очі широко розплющені, коли вони швидким кроком ходили вздовж берега і тривожно вдивлялися в морську далечинь, щось там шукаючи. Стало темно, і жінка Штеге мусила повертатися додому, до своїх дітей. Дораліс дуже неохоче вирішила йти додому, тут могутні сили природи приглушували будь-яку думку, а там, удома, на неї чекало відчуття, що хтось зник безвісти, чекало постійне розчарування щоразу, коли вона прислухалася, і здавалося, що вона чує знайомий голос та знайомі кроки. Знову й знову їй було так, ніби вона тягнеться за добре знайомою теплою рукою, але з жахом відчувала, що рука ця холодна і чужа.

Агнеса принесла поїсти, стала біля неї і дивилася, як Дораліс їсть; по щоках їм обидвом текли сльози. Пізно ввечері ще прийшов таємний радник, якому слуга Клаус підсвічував великим ліхтарем з конюшні. Кноспеліус сів навпроти Дораліс, не знаючи добре, що сказати. Говорити тут зараз про старих міністрів і турецькі кафе він не міг. Але Дораліс змогла пожаліться і виплакаться, і їй стало від цього легше: «То ж до завтра, сказав він мені, коли йшов, він усе хотів мені потім сказати, все, про що весь цей час мовчав... і тепер...».

– Боже мій, – сказав Кноспеліус і звів догори брови, – що б ми там не казали, свою таємницю ми забираємо із собою.

– Яку таємницю? – запитала Дораліс, і її очі від здивування зробилися великими й круглими.

Кноспеліус зробив сердиту міну: «Та нічого, нічого, це просто такий вислів, Ви ж знаєте, коли не маєш, що сказати, то власне щось таке кажеш. Зрештою, – вів він несміливо далі (він був непризвичаєний втішати людей і їм особливо співчувати), – зрештою, – продовжував він, – про близьких нам людей чогось нового довідатись нам не хочеться. Вони знову й знову повинні підтверджувати, що саме такі, як ми їх знаємо. Ми не хочемо відкривати в них щось, що нам не відоме».

– Я б хотіла знати, чи він мене ще кохає так, як колись, – сказала просто Дораліс. На це таємний радник не мав, що відповісти. Він відкинув назад голову й заплющив очі, вродливе, залите сльозами обличчя перед ним надто сильно вразило його.

З кухні до них долинув сильний голос Клауса, він, ніби на проповіді, вголос читав Агнесі Біблію.

На четвертий день після штормової ночі прийшла звістка, що біля рибальського селища за маяком на берег викинуло човен. Жінка Штеге накинула свою недільну сукню і поїхала туди з береговим сторожем. Повернулася вона далеко за полудень і повідомила, що це був їхній човен, дуже пошкоджений і вона його тут же продала

там якомусь рибалці. Вона витирала собі вказівним пальцем сльози з кутиків очей, але залишалася спокійною і діловою. Оскільки вона була порядно вбрана, то хотіла піти до шкільного вчителя, щоб наказали вдарити у дзвін за її чоловіком, і оскільки це був недільний ранок, то вчитель міг би у церкві прочитати за померлого молитву, бо пастор на тиждень поїхав до міста. Агнеса сказала, що вона піде з нею.

Недільний ранок був сонячним, на піщаній дорозі, що вела до церкви, було гамірно від парафій, які йшли на богослужіння. Коли Дораліс та Агнеса ввійшли до церкви, то побачили, що на лавах уже зовсім немає місця. Вони відчували на собі співчутливі погляди, жінки помітили, що на них чекали і на лаві з самого переду поруч з жінкою Штере та її трьома дітьми для них тримали вільне місце. Побілене приміщення було залите сонячним світлом, і вівтарний образ, на якому Христос веде по воді Петра, зі своїми ядучо-зеленими хвилями, своїм червоним і жовтим одягом дуже різко виділявся на тлі світлих стін. Жінки гучними хрипкими голосами проспівали хорал, а потім шкільний учитель, зробивши на своєму блідому, набряклому обличчі скорботну міну, наспівом прочитав нудну проповідь. На всіх лавах жінки почали зітхати, жінка Штере й діти голосно плакали, плакала й Агнеса. Проте Дораліс плакати не могла й, оскільки відчувала, що жінки через це дивились на неї здивовано та з осудом, то накинула собі на обличчя вуаль. У неї не було відчуття, що спів та зітхання цих жінок, слова, які читав на казальниці той огидний чоловік, мали щось спільного з нею та з її болем.

Богослужіння закінчилось, рибальські жінки залишилися постояти на залитій сонцем церковній площі й поговорити. Жінку Штере з усіх боків оточили, їй пообіцяли допомогти збирати картоплю, а жінка Штіббе зауважила, що нехай жінка Штере приходить до неї чистити рибу, за це зможе дістати кілька рибин. Здавалося, що на жінку Штере загальне співчуття дуже добре вплинуло і вона була майже задоволеною, коли з трьома дітьми зникла під низькими дверима своєї халупи. Це лихо стало від нині частиною її життя, вона повинна була з цим змиритися. Відтоді берегом вона більше не блукала.

Тепер Дораліс ходила вздовж берега сама, ходила годинами, це було змістом її життя. Вона хотіла служити Гансові, хотіла бути разом із ним, хотіла бути вірною йому. Там їй також вдавалося глибше відчувати свій біль, вона могла тужити за своїм коханням, могла бути нещасливою, адже якби вона цього робити не могла, що ще в неї лишалося, і що ще залишалося від неї самої? Та зрештою всюди і навколо неї, і в неї всередині була порожнеча. Але було й щось інше, що супроводило Дораліс під час її прогулянок. Коли вона ходила ось так вздовж морського берега і вкриті білою піною хвилі з легким плюскотом підбігали до неї по піску, то їй здавалося, ніби море хотіло її переконати щось зробити, щось таке, чому вона противилась, з чим боролася, інколи боролась із таким запалом, що крізь шум хвиль голосно промовляла «ні, ні». Проте ця суперечка із морем мала для неї страшенно збудливу і притягальну силу. Але часом усе це вислизало їй з рук, і тоді вона занурювалась у бездумне споглядання тонких ліній, написаних водою на піску, у розглядання цитриново-жовтих, блакитних і світло-рожевих мушель, якими, ніби маленькими квітами, був покритий берег. Або ж вона стежила поглядом за хвилями, що квапливо набігали одна за одною, так одна одну і не наздоганяючи. Кінець вересня приніс по-літньому теплі дні, Дораліс ходила далеко, аж до маяка, вона йшла, аж поки ноги не робилися важкими від утоми. А ще трохи далі до ряду дюн зовсім близько підходив високий ліс,

де росли сосни з величезними рожевими стовбурами та скуйовдженими темними вершинами, між ними де-не-де стояла береза або осика, листя, вже по-осінньому жовте, лежало, мов золоте начиння у великому залі з колонами. Моховий килим на поверхні землі ряснів осінніми опеньками і брусницею, сонячне світло й тіні гілок на ньому гралися у свою мовчазну гру. Це може на неї добре подіяти, коли вона там відпочине, подумала Дораліс. Вона піднялася вгору і простягнулася на вкритій мохом гірці.

Можна відчувати великий біль, бути нещасним, але всі такі речі не можуть довго встояти перед насолодою від того, що зручно простягаєшся після довгої й утомливої подорожі. Вона дивилася вгору на вершини сосон, високо в блакиті неба виглядав здобич сталевого кольору шуліка. Біля Дораліс щось безупину шепотіла осика. Як тут було добре, у сто разів ліпше, ніж можна було собі побажати! Очі Дораліс заплющились, останнє, що вона ще бачила через напівзакриті повіки, було стадо козуль, які спускалася вниз. Звірі обережно піднімали свої тонкі ноги над високими зарослями папороті. Вони підходили аж до краю дюни, там зупинялись і, не рухаючись, дивились на море.

Дораліс спала так солодко, що коли сон минув, вона й далі лежала і не рухалась, сподіваючись, що зможе ще трохи затримати це щастя, коли ні про що не думаєш. Але зрештою настало неминуче пробудження, вона випросталась, сіла й задумалась. Як добре вона себе почувала! Як добре їй було й далі. Як це так? Адже з нею й далі був її великий біль, її лихо. Де ж вони? Вона їх втратила? Ні-ні, це не так. Вона боязко підскочила і поквапилась до моря, щоб там знову відшукати свій біль.

Знову настали місячні ночі. Кноспеліус і Дораліс сиділи на звичному місці на дюні, перед ними спав сетер Каро. Море зовсім вляглося, сяйво місяця м'яко погойдувалось на поверхні води, лише біля берега з тихим вуркотінням розбивалися срібні хвиляки. Біля хатини Штіббе знову чистили рибу, й жінки знову співали свою жалісливу пісню:

*Хоче сонечко в морі спати,
Себе чорною водою-ковдрою накривати.
Щупаче, зелений вояче,
Треба тобі мерщій гнати,
Його зі сну піднімати.
...Радері, радері, радерідіра.*

*Хоче сонечко в морі спати,
Де й синочок мій заснув,
Камбало, маленька мати,
Прошу двох їх привітати
...Радері, радері, радерідіра.*

Оригінал	Дослівний переклад	Переклад
Sonnchen wollt im Meere schlafen,	Сонечко хоче в морі спати,	Хоче сонечко в морі спати,
Schwarze Wasser sind die Decken,	Чорні води – це ковдра,	Себе чорною водою-ковдрою накривати.
Hecht, du grüner Offizier,	Щука, ти зелений офіцер,	Щупаче, зелений вояче,
Laufe schnell es aufzuwecken,	Біжи швидко, розбуди його,	Треба тобі мерщій гнати, Його зі сну піднімати.
Raderi raderi raderira!	Радері, радері, радерідіра.	...Радері, радері, радерідіра.
Sonnchen wollt im Meere schlafen,	Сонечко хоче в морі спати,	Хоче сонечко в морі спати,
Wo mein Junge schlafen muß.	Де мій хлопець мусить спати,	Де й синочок мій заснув,
Butte, kleines braunes Frauchen,	Камбала, маленька брунатна жіночка,	Камбало, маленька мати,
Bringe beiden meinen Gruß.	Принеси обидвом мої вітання,	Прошу двох їх привітати
Raderi raderi raderira!	Радері, радері, радерідіра.	...Радері, радері, радерідіра.

– Каро тепер багато спить, – сказав таємний радник, – він не в гуморі, море його не цікавить, зате він радо бачить сни, у снах він полює, його сни або зелені, або жовті, як пшеничне поле.

– Так, – відповіла Дораліс, – я дотепер не розуміла, якими важливими можуть бути сни.

Таємний радник на якусь мить в задумі затягнувся своєю сигарою: «Знаю, знаю, – знову почав він, – у мене теж бували такі часи, коли дійсність зовсім не важлива, важливими стають тільки сни. В такі моменти снам треба йти назустріч, треба шукати місця, які сприяють снам або їм хоча б не заважають. Такі місця існують, десь на Півдні: в Італії або на грецьких островах. Я подумав: якщо Ви звідси поїдете...»

– Куди мені їхати? – запально перебила його Дораліс. – Ви ж знаєте, що єдине місце, де моє життя має сенс, – це тут.

– Звичайно, звичайно, – пробурчав Кноспеліус, – я тільки кажу, – якщо Ви звідси поїдете. Врешті-решт прийде зима, тоді цей край вже не буде таким самим. Тоді я би порадив тиху бухту на Півдні: блакить, світло сонця, м'яке, як пудра, повітря, життя таке само собою зрозуміле, що й не думаєш, варто жити чи ні. Та взагалі не думаєш, або ж коли вже думаєш, то щось там komponуєш зі свого минулого, адже свого сучасного ми можемо цуратись, а от зі свого минулого кожен щось хоче та й мати. Отож я й гадаю, що коли б Ви могли покинути це місце, то нам би слід було поїхати в таку тиху бухту.

– Нам? – запитала Дораліс!

– Так, я кажу «нам», – відповів Кноспеліус, – бо Вам потрібно мати когось, хто Вас супроводжує та оберігає і, бачите, я вроджений супутник, вроджений заступник, так би мовити, вроджений опікун, я нікого не компрометую, той мій слуга-анабтист якось сказав про мене: «Вашій Ексцеленції легше відректись від світу, тому що Бог наклав Ексцеленції додатковий хрест». Кноспеліус тихо захихотів собі під ніс. «Цей час піде Вам на користь, – продовжував він, – спокійно чекати, як життя попливе собі далі, бо у Вас воно попливе далі. Подивіться на хвилики он там, зараз одна на світлі, потім вона піде донизу, в тінь... добре-добре... я вроджений товариш у западинах хвиль. А коли знову буде рух угору, Ви зможете мене там залишити, мені байдуже, я звик. Мене все моє життя ось так залишали. «Милий, цікавий пан», – казали про мене люди і залишали мене. Байдуже й те, що бути з Вами стало б для мене справжнім переживанням. І не мало б ніякого значення, якби я Вам освідчився в коханні, можна ж людині мати і кривий хребет і притому все-таки і якісь свої почуття, але вони тоді стосувалися б лише мене самого. Я це кажу, щоб Ви не думали, що я якась там жертва, навпаки – але, як я вже казав, це не має значення. Головне, щоб це підходило Вам.

– Дякую Вам, – тихо сказала Дораліс, – але я не можу зараз звідси поїхати.

– Звичайно, звичайно, – бадьоро сказав Кноспеліус, – ми маємо час, ми тут навчилися мати час, ми чекаємо, ми спокійно чекаємо, аж поки море нас відпустить.

От і сталося так, що коли жовтневий вітер зігнав пожовтіле березове листя із суходолу в море, і на хвилі лягло бліде золото жовтневого сонця, то вздовж берега й далі день у день ходила дивна пара: вродлива, бліда жінка в жалобній вуалі, яка розвівалась на вітрі, і маленький горбань у довгому сірому пальті, а слідом за ним – його похмурий сестер, який від нудьги позіхав на море. Вони всі троє чекали, що море відпустить їх.

